

T A R T A L O M

V. IRODALMI HUMOR FESZTIVÁL

▶ 5	KISS OTTÓ Mamóka Aszódon, A tortagyilkos éjszakája, Ráolvasó, Délutáni dobozolás, Használati útmutató, Szép Oláhné, Jó kövér királyfi, Az év rendőre, Veszek egy nagy úthengert (versek)
▶ 8	PODMANICZKY SZILÁRD A Kis Laci meg a Kis Gyuszi (elbeszélés)
▶ 10	VARRÓ DÁNIEL Mászogató, Pakolgotó, Limerickek, Hat jó játék kisbabáknak, Egyhangú ringató (versek)
▶ 16	NÉMETH ZOLTÁN A házasságszédelgő (vers)
▶ 20	TEMESI FERENC Ások, mint mások (elbeszélés)
▶ 23	FEKETE VINCE ABestiárium Siculanae – Csináld magad! (Hasznos tippek); Amikor meg vagy ijedve, avagy történetek az élet rögzös útjairól (prózák)
▶ 27	GARACZI LÁSZLÓ Egy kérdezőbiztos vallomásai (elbeszélés)
▶ 30	KARAFIÁTH ORSOLYA Gyuri (elbeszélés)
▶ 34	ORBÁN JÁNOS DÉNES Petőfi fűtyköse (elbeszélés)
▶ 37	KISS JUDIT ÁGNES Születésnapom, Szájber-özveg, Két magyaros nóta, Más nóta, Pajzán limerikek (versek)
▶ 42	MUSZKA SÁNDOR Komám innen el kell menni – Madagaszká, Megvettük a beszédet, Megöregedtem, de ilyen mesterségről, mint az tiéd, még nem hallottam (elbeszélések)

MŰHELY

▶ 45	FENYŐ D. GYÖRGY Szétnéklés – József Attila Születésnapomra című versének utótörténetéről – másodsor
* * *	
▶ 60	HÉJJA JULIANNA ERIKA Okos kisasszonyok – A leányok felsőfokú iskoláztatása Békés megyében (tanulmány)
▶ 65	BÓDÁN ZSOLT Séták, vizitek, bálók – Egy polgárlány élete Gyulán az 1880-as, '90-es évek fordulóján (tanulmány)
▶ 71	ERDÉSZ ÁDÁM Montázsból formált nagy elbeszélés? – Szövegek a fizetett szerelem világáról (kritika)

74	SOMI ÉVA	
	Nőírók és írók – Borgos Anna–Szilágyi Judit: Nőírók és írók. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban	(kritika)

77	GYARMATI GABRIELLA	
	GASZTROSHAPE > a lápvilágba – Nyisztor János / NESztor újabb művei	(esszé)
81	NÁDASDY ZOLTÁN	
	Vissza a 2,5 dimenzióba	(esszé)
85	BANNER ZOLTÁN	
	Variációk a RÓNA érintésére – Radovan Živankić kiállítása Békéscsabán	(esszé)
		SZÍNHÁZ
87	VARGA ANIKÓ	
	Fesztiválról fesztiválra – A Gyulai Várszínház 2011-es évadáról	(tanulmány)
95	ELEK TIBOR	
	„... a céljaim mindig megtaláltak” – Beszélgetés Bereményi Gézával	
		FIGYELŐ
99	BENEDEK SZABOLCS	
	MK-25 – Kiss Ottó: A másik ország	(kritika)
102	PIELDNER JUDIT	
	A nyom és a cipő – Muszka Sándor: Múzsák, trágys szekérrel	(kritika)
105	BEDECS LÁSZLÓ	
	Valami, valahol – Németh Zoltán: Boldogságlep, vetélőgépben	(kritika)
108	CSAPODY KINGA	
	Akinek a verse divatos – Varró Dániel: Akinek a lába hatos	(kritika)
110	SZABÓ TIBOR BENJÁMIN	
	Balaton-mitológia – all in! – Podmaniczky Szilárd: Balatoni világok	(kritika)

Lapunk a következő internetcímen érhető el:
www.barkaonline.hu

Mamóka Anódon

Élt egyszer egy mamóka, mamóka,
 elűtük őt Anódra, Anódra.
 Mondták neki: ha nőlni, ha nőlni,
 nem innék őt Anódra, Anódra.

Hallgatók a mamóka, mamóka
 el is űtük Anódra, Anódra.
 Rétekél egy falóva, falóva,
 így űtük el Anódra, Anódra.

Jól jött neki, kapóra, kapóra,
 hogy rétekél a lóva, a lóva
 – álma így űlt valóra, valóra:
 elűtették Anódra, Anódra.

Őt el űtötte a mamóka, mamóka,
 az udvarán napóra, napóra.
 Ma este van, hat óra, hat óra,
 félreírte a mamóka, mamóka.

Csendesen el aróta, aróta,
 nem szóltal meg mamóka, mamóka.
 Az lenne ám a nőka, a nőka,
 ha valódi őte jőne Anódra,
 Anódra.

Kiss Ottó

A tortagyilkos éjszakája

Ma én voltam a tortagyilkos,
leszúrtam őt, a csokisat,
és háromszorra mind befaltam
– egyszerre, mondják, sok is az.

Ma én voltam a tortagyilkos,
leszúrtam őt, és mind megettem,
de délutánra visszatámadt:
hányt az inger és remegtem.

Soha többé nem gyilkolok,
a tortát inkább rád hagyom
– kitolt velem, hiába édes,
jól hasba szúrt, s ez fáj nagyon!

Nehéz lesz majd az éjszaka
– azt mondják mind: magadra vess!
S hogy koplalhatok még holnapig,
akkor kapok kis húslevest...

Ráolvasás

Beteg lett a füles maci,
megtámadta egy nagy baci!
Legyen az ő gyógyulása
gyorsabb, mint a ló rúgása!
Puff!

Délutáni dobozolás

Van itt ez a dobozom,
amott az a lemezem,
a lemezem behozom,
kiviszem a dobozom.

Behozom a dobozom,
kiviszem a lemezem:
van itt ez a dobozom,
amott az a lemezem.

Használati útmutató

Evés előtt moss kezet,
este pedig használj tust,
leázik majd a retek,
nem okozol konfliktust.

A késeket felejtsd el,
ne lopóddzál lappangón,
töröld meg a papucsod,
ne lábnyomozz a padlón!

Ülj szépen az asztalnál,
ne kapcsolgasd a lámpát,
nem vagyok én erőmű,
fejezd már be a lármát!

Ha csokid van, törd ketté,
magyar vagy te, nem vagy skót
– kínálj meg, és engedd el,
ne rázd meg a villanydrót!

Szép Oláhné

Él egy nő,
nagyon szép,
a haja
pomádé,
úgy hívják,
Katika,
vagyis hogy
Oláhné.

Amikor
dolgozik,
úgy hívják,

Oláhné,
egyébként
Katika,
szíve a
Voláné.

Jó kövér királyfi

Egyszer egy királyfi elindult magában,
jó kövér királyfi
egészen magában,
sokáig mendegélt, baktatott naphosszat,
gondolta, véget ér
úgyis az út.

Messze volt a kastély, királylány élt benne,
tudta a királyfi:
jó sovány királylány
hatalmas kastélyban – ha egyszer odaér
megkéri a kezét
azonnal ő.

Várta a királylány mutatós kérőjét,
remélte, sovány lesz,
gyönyörű királyfi,
eljön és megkéri majd az ő két kezét
– legalább egyiket,
bizakodott.

Átment a királyfi hetedhét országon,
jó kövér királyfi
egész a kastélyig,
azonnal csengetett, amikor odaért,
ó kedves királylány,
add a kezed!

Jó napot, királyfi, tán előbb köszönnél,
mondta a királylány,
és nagyot mosolygott:
szép volt a királyfi, sovány is, úgy látta,
kedvére való volt
nagyon neki.

Köszönt a királyfi most elég hangosat,
megvolt az esküvő,
fotózás, ilyesmi,
– a hosszú út alatt lefogyott ugyanis
a kövér királyfi legalább tíz kilót,
még az is lehet, hogy
tizenötöt.

Az év rendőre

Én vagyok a közrendőr,
ez meg itt a közlendőm:
a nadrágom élire,
alá feljön télire
a jó vastag alsómackó,
feszesebben állok attó'!

Botom gumi, keményke,
rácsapok a legényre.
Sapkám kerek, tányéros,
ráteszem a fejembe,
aztán már csak verem be
cipőtalpam betonba.

Veszek egy nagy úthengert

Veszek egy nagy úthengert,
azzal megyek le délre,
felfedezem a tengert,
odaérek ebédre.
Köszönök egy homárnak,
szevasz halak, rovarok,
a cápák nem komálnak,
azok elől rohanok.
Veszek egy nagy levegőt,
befutok a mély vízbe,
felbukkan egy rokonom:
„Otthon legyél fél tízre!”
Felülök a hengerre,
kettő lábat lóगतok,
füttyölök a tengerre,
viszlát, helló, jó napot!

A Kis Laci meg a Kis Gyuszi

Az én apukám író. Bent ül a szobában és ír. Nem tudja abbahagyni. Anyu szerint soha nem fog elkészülni, mindig csak ír. Vagyis befejezi, de aztán újra elkezd. Ez a mániája. Anyu már mondta neki, hogy ne írjon annyit, mert nem érdekkel senkit, de az apu nem hisz neki, és képes könyvben is kiadni az írásait.

Van az apunak egy barátja, az Attila, az meg fordító. Kiabál neki a fia az emeletre, hogy apu, megfordítottad már? Egyszerűen nem tudja elképzelni, hogy ennyi ideig tart egy könyvet fordítgatni.

Az a baj, hogy az apunak nagyon erős a fantáziája. Egyszer is valami szépet akart anyunak mondani, hogy becézgesse, kis mackókám, kis maci, erre azt mondta neki, hogy Kis Laci. Anyukám a Kis Laci. Aztán, hogy anyu is mondjon valami szépet, azt mondta apunak, hogy Kis Gyuszi. Mi van, Kis Gyuszi? Szóval, ők az én szüleim, a Kis Laci meg a Kis Gyuszi.

Apunak tavaly megjelent egy könyve, és meg volt róla győződve, hogy ez már érdekelni fogja az embereket, mert írt bele egy-két pikáns dolgot. Például azt, hogy egy asszonynak attól voltak orgazmusai, ha fölakasztotta magát. Amikor egyedül volt otthon, följárkált a padlásra és naponta kétszer-háromszor ott lógott a füstölt kolbászkok mellett és sikongatott. De aztán mégse lett olyan nagyon népszerű a könyv, mert ugyan az erotikus könyvek közé került, de a könyvnek az a része, ahol egy kalauz húsz évi házasság után Európa Unió pályázatot adott be nyílászárókra, az már nem volt olyan erotikus.

Amikor anyu elolvasta ezt a könyvet, megkérdezte aputól, hogy a fenébe tudsz te ennyit a nőkről? Apu nem tudott rá válaszolni, de piszok büszke volt magára, pedig tudta, semmi oka rá.

Egyszer apu elmesélte anyunak, hogy még fiatalabb korában elment egy író-olvasó találkozóra, ahol a beszélgetés végén megkérdezte tőle egy fiatal nő, hogy mennyire termékeny. Apu visszakérdezett, hogy tetszik ezt érteni? Hát úgy, kérdezte a nő, hogy mennyire termékeny? Apu akkor belepirult, és bevallotta, hogy bár sokat ír, még sincs gyereke.

A szüleim szép kertes házban laknak, ahol apu naphosszat ír a dolgozószobában, anyu meg főz, vagy kertészkedik. Apu az írás mellett a bort szereti a legjobban, úgyhogy elhatározta, vesz egy kis szőlőt, és saját bora lesz. Anyu gondolkodott pár napig, hogyan tudná lebeszélni aput a szőlőről, merthogy elég makacs ember, amit a fejébe vesz, attól ritkán tágit. Jól van, mondta anyu, vehetsz magadnak szőlőt, de csak akkor, ha megígéred, hogy hetente egyszer kijössz a dolgozószobából, és lenyírod a füvet. Azóta sincs apunak saját bora.

Viszont apu testvére az nagyon borszakértő. Ősszel lejár apuékhöz szőlőt vásárolni, aztán hazaviszi a kocsijával kipréselni. Az első alkalommal éppen új kocsit vásárolt, napfénytető, fehér kárpit, és megérkezett a gazdához a szőlőért, aki addigra ledarálta. Hát, hogy vigye el az új kocsival? Kitalálták, hogy belerakják a ledarált Cabernet Sauvignont négy nagy nejlonzsákba, és bekötik a szájukat. Így is lett, elindult hazafelé az apu testvére. Éppen csak kifordult az utcára, mikor az egyik zsák száján lávaként buggyan ki a vörös must. Kiabálva tolatott vissza az udvarba. Segítség, az új kocsim, fölrobbant a must! Erre leszedtek a zsákokból egy kis cefrét, és nyitva hagyták a szájukat, hogy ne robbanjanak föl a gáztól. Na, másodjára is elindult az apu testvére. Eltelt vagy öt perc, mikor a gazda megkérdezte, vajon lehúzta-e az ablakot? Ezt hogy érted, kérdezte apu. Úgy, kérlek szépen, hogy fölrobbanni már nem fog a zsák, de a mustgázba könnyen belealszik az ember. Apu telefonált, mint egy örült, de a testvére nem vette föl, mert a táskájában hagyta a telefonját. Két óra múlva hívta vissza aput. Miért kerestél? Már nem érdekes, csak attól tartottam, hogy elalszol a volánnál a mustgáztól. Esélyem se volt rá, mondta apu testvére, ez a rohadt új kocs, egyszer húztam le az ablakot, azt nem bedöglött az elektromos ablakemelő!

Apu egy nap bement a gyógyszertárba, hogy síkosító kenőcsöt vegyen, de ha tehetné, a funkcióját nem nagyon ecsetelte. Mondta a gyógyszerésznek a kenőcs latin nevét, aki mindjárt elő is vett egy tubussal. Apunak ismeretlen volt a kenőcs dizájnya, úgyhogy rákérdezett. Mi ez? Hát mi, mondta a nő, amit kért, a bőrpuhító. Apu dörzsölgette a halántékát, na, ebből hogyan vágja ki magát, ráadásul a háta mögött már állt néhány kedves vásárló. Végül rászánta magát, hogy kimondja a nevét, de addigra olyan ideges lett, hogy a hangja két oktávval magasabban szólalt meg. Valahogy így: síkosító! A gyógyszerész cinikus mosollyal az arcán fordult hátra, de a raktár ajtajában már nem tudta tartani, és kirobbant belőle a röhögés. Apu a torkát köszörülte, és látta a nagy falitükörben, hogy hátulról mindenki őt nézi, és úgy gondolják, az imént kiadott vékonyka hang bizony remekül alkalmas a női szerep eljátszására két férfi között. Kisvártatva visszajött a gyógyszerész, a raktárban alaposan megtörölgette a könnyesre röhögött szemüvegét, és saját hatáskörben úgy döntött, hogy még egyet srófol a helyzeten. Sajnos, uram, mondta, és az uramat úgy mondta ki, hogy egy kicsit följobb vitte a hangját, uram, az ön által kért kenőcsből csak más típusok vannak. Ha esetleg elárulná, hogy mihez kell a síkosító, szívesen segítenék kiválasztani a megfelelő típust. Apu a vesztét érezte és kilépett a sorból, de még az ajtóból visszafordult. Mit gondol, mire használjuk? Maga szerint a lépcsőt szoktuk vele kenetetni?

A legtöbbet a piacon veszekednek anyuék. Azt mondja anyu a piacon, úgy megvenném ezt a kis virágot, úgy elültetném otthon amaszt, vegyük meg azt a muskátlit, olyan fajta még sose volt. Erre apu bemérgeli magát, hogy anyu csak szórja a pénzt, és nekiszegezi a kérdést, hogy: és te mit szólnál hozzá, ha én állandóan könyveket vásárolnék?

Anyu szerint apunak rettentő jó humora van, csak az utóbbi időben valahogy elveszítette. Nem olyan határozott, mint fiatal korában volt, és nem is olyan jókedvű, mindig magába fordul. Apu erre csak annyit tudott mondani, könnyű neked a kertben, de nekem folyton olyat kell írni, ami eladható. Anyunak akkor remek ötlete támadt, és azt mondta, hagyd abba az egészet, nyitunk egy éjszakai bárt verőemberekkel, meg kurvákat futtatunk.

Apunak ettől olyan rossz kedve lett, hogy bezárkózott a dolgozószobába, és nézte az üres monitort. Szerencsére eszébe jutott egy régi vicc, amin mindig jókat tud röhögni, és elhatározta, hogy ír belőle egy novellát.

Megy a székel ember a fiával az erdőben, azt a bokor alatt meglátnak egy frankó puskát. Hát, ez meg mi a túró, édesapám, kérdezi a fiú. Ez, fiam? Ez egy trombita, mondja az öreg. Oszt édesapám tud-e rajta játszani? Persze, hogy tudok, fiam, mondja az öreg, és azzal bedugja a szájába a puska csövét, és meghúzza a ravaszt. A puska éktelen hangon eldördül, a fiú az ijedtségtől beugrik egy bokorba, az öregnek meg a sok sörét széjjelszagatja a pofáját, és a füléig húzza a száját. Hú, édesapám, a frászt hozta rám azzal a hangszerrel, de úgy látom, maga nagyon élvezte, és csak mosolyog az egészen.

Apu megmutatta a novellát anyunak, aki a fejét csóválta. Hát, ezért nem fogsz Nobel-díjat kapni. Apu belegondolt, fölült a biciklijére, és elindult az autópálya fölüljárója felé, hogy leveti magát egy kamion elé. De hát hétvége volt, kamionstop, úgyhogy szégyenszemre hazaballagott.

Hát, így élnek az én drága szüleim, a Kis Laci meg a Kis Gyuszi. Mesélhetnék még róluk egyet s mást, ennél pikánsabb dolgokat is, hogy például, mit csinálnak éjszaka a diófa tetején, de ahhoz a meséhez, bizony, nem ártott volna megszületnem.

Mászogató

Hé, te baba! Hé, te!
Hová lesz a séta?

Nem mászom el Tömörkényig,
csak ide a vödörkéig.
Belehörgök ijesztően,
a szomszéd is kilesz tőlem.

Héka, baba! Héka!
Hová lesz a séta?

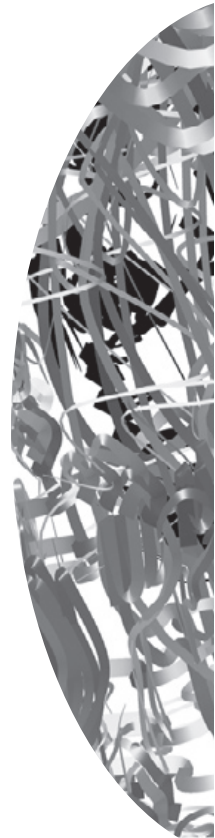
Nem megyek a mányi tóig,
csak a távirányítóig.
Átteszem a kettesre,
épp amikor fény derülne
a filmben a tettesre.

Hé, te baba! Hé, te!
Hová lesz a séta?

Nem mászom el Rédéig,
csak a papa gépéig.
E-mailjeit befejezem,
ne főjön a feje ezen.

Héka, baba! Héka!
Hová lesz a séta?

Nem megyek el Csátaljáig,
csak a cica tányérjáig.
Kieszem a kajáját,
úgy tudom, hogy kisbabáknak
kimondottan ajánlják.

Pakolgató

Oly nagy a szekrény,
és csupa holmi!
Marha nehéz azt
mind kipakolni.

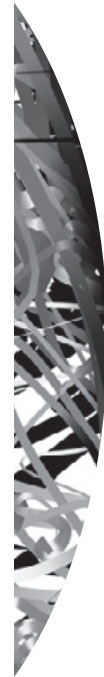
Sajnos a polcon
könyvek vannak,
véget vetni
nekem kell annak.

Mai svéd líra,
klasszikus angol,
Petőfi puffan,
a padlón landol.

Jókai összes,
Balzac, Stendhal,
Kundera, Hrabal is
a föld fele tendál.

Vár a fiókban
sok bugyi, zokni,
mind kidobálom,
így bulizok, ni.

Az ágyneműtartó
sincs kipakolva...
Sosem ér véget
a kisbaba dolga.

Limerickek

Lakott egy kisbaba Veszprémbe',
egy reggel cukornak lett nézve.
Kávéba bétetten
megitták véletlen.
Túlzottan cuki volt vesztére.

*

Lakott egy kisbaba Vácott,
folyton a macskával játszott.
Kapott egy plüsst:
„Inkább ezt üsd!”
Azt hitték, arra majd átszok...

*

Lakott egy kisbaba Ukkban,
azt hitte, fülén is luk van.
Fülébe is szórt hát
robbanós cukorkát.
Azóta esőben pukkan.

*

Szájába vett mindent Eszterke,
szülei türelmét tesztelte.
Lenyelt egy pendrive-ot,
azt mondták: „Ez már sok.
„Eszterke, ne számíts desszertre!”

Hat jó játék kisbabáknak

Jó játék a cicafarok,
szélte pont egy babamarok.
Én húztam meg, mit akarok?
Jó játék a cicafarok.

Jó játék a mobilteló,
fogalmam sincs, mire való.

Lenyálazom, aztán heló,
jó játék a mobilteló.

Jó játék a laptopkábel,
főleg, ha még nem lopták el.
Négy fogaddal hipp-hopp rágd el,
jó játék a laptopkábel.

Jó játék a lapát,
azzal ütjük apát.
Orrot, fület lapít,
jó játék a lapát.

Jó játék a verseskötet,
van rajta egy teljes köpet.
Átnyalaztam, még egy jöhet,
jó játék a verseskötet.

Jó játék a konnektor,
én jöttem rá magamtól.
Beledugom, hol egy toll?
Jó játék a konnektor.

Egyhangú ringató

Ó, zokogó poronty!
Mosolygós, boldog voltod hol most, no mondd?
Ógsz-mógsz, orrod lóg,
toporogsz morcos módon folyton.
Kócos koboldom,
komolyból mondom: szomorodom
hóbortos, rossz modorodon.

*

Pötty örööm! Gyöngyöm!
Örökös bömbököd könnyökömmön jön,
könnyökömmön!
Önnön csökönyös kölykömmön
örökkön rökönyödöm.

*

Kis pisis picirim,
hisztid kibírni kín! Kín!
Mit sírsz-rísz mindig?
Mit nyísz?
Hisz
nincs bibi,
sírni min nincs itt.
Csitt!

*

Egyre keseregsz nekem, te ded.
Ne tedd!
Ej, te gyerek,
felvegyelek, letegyelek?
Jelentem, ezennel lett elegem.
Ne nyekeregj!
Csend legyen!
Nem! Nem!
Fejem beleverem!

*

Ágálsz, drágám?
Dán tánc háznál kárálsz tán?
Báránkám,
ádáz lármád már-már fáj!
Állj!
Szád zárd!
Bár kábává válnál már!

*

Jaj,
parttalan nyavaly!
Altathatatlan, nyafka sarj,
halkabban jajgass!
Hallgass, baba, hallgass!
Hagyd abba hamar, na,
vagy a falat kaparva
kap majd
papa, mama agybajt!

*

Dúlsz-fúlsz,
mufurc?

Pusz-puszt unsz?
Búsulsz juszt
huncutul?
Nu. Kukulj! Dugulj!
Ukkmukkkfukk.
Slussz!
Nuku mukk.

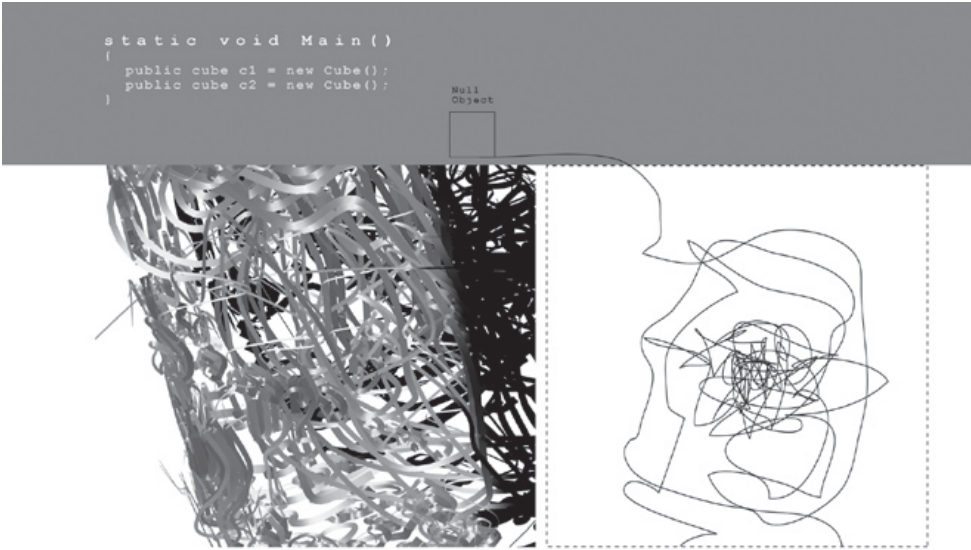
*

Élénk lénykém,
békélj!
Gégéd még ép?
Mért? Mért?
Kész!
Ép ész, szétmész
végképp.

*

Hüpp-hüpp, mütyür?
Künn bülbül füttyül:
szürkül.
Brühühü, brühühü, brühühü... –
Tűrj, fül!

amíg a soldkocka_while engedi VI/III. (2007–2011; print, grafit, papír, karton, rozva kartonra; 500x700 mm)

A házasságszédelgő

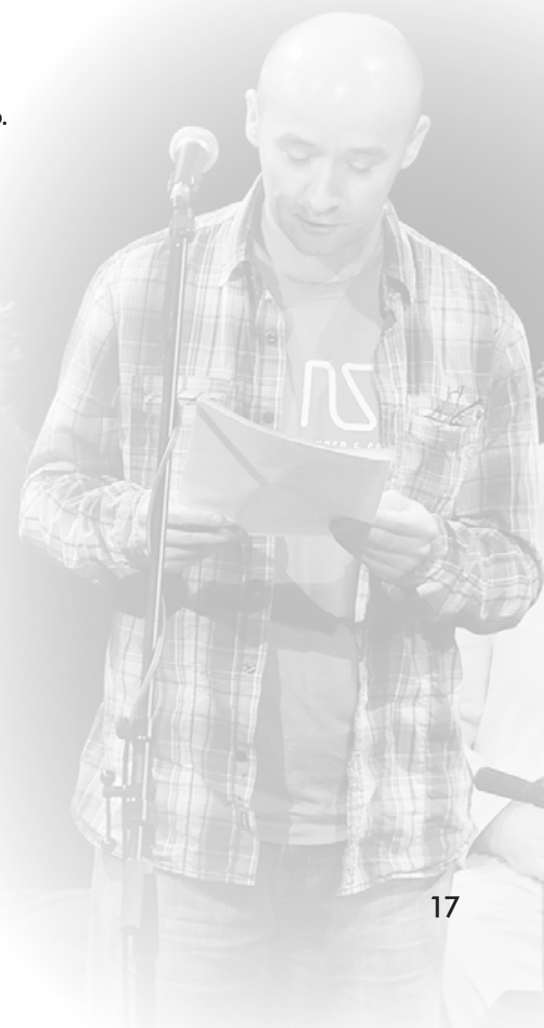
Mottó:

„Vigyázat! A macskánk lop!” – ez a röpirat virít sokfelé egy svájci városban, mert egy kleptomán macska immár vagy száz holmit vitt haza. Az állat gazdája nem akart cinkos lenni, és kiragasztott feliratokon tudatta a tolvaj kiletét, továbbá lakcímét, ahol átvehető a holmik, amelyek zöme ruhaféle: kendő, bugyi, harisnya. A gazdi, Margrit Geiger szerint az ő kamaszfiát akarja lenyűgözni az „ajándékokkal”. Állatorvosuk tanácsa szerint a legjobb tudomást sem venni az olyan állatról, amely lopkodással próbálja felhívni magára a figyelmet.

Gyerekkorodban Te nem akartál hozzábújni a meleget adó bundához, tollhoz, pikkelyhez? Átölelni a kutyust, belemerülni a szénával teli szakajtókosárba, Tyúkanyó mellé? Melledre ölelve simogatni a lágyan doromboló Cirmit? Mindebből logikusan következett, hogy 18 éves koromtól a szerelmet, a Nagy Ő-t Alfred Edmund Brehm Az állatok világa című halhatatlan remekében kerestem, kutattam. Ez a klasszikus mű volt az én Playboy magazinom, társskereső randihelyem, mindentudó kézikönyvem. Például a méhészborzok. A kevésfogú erszényesek mindig megmozgatták a fantáziám. A gyapjas hangyászsün! Vagy a rendszertan! Emlősök. Már a szó is mennyire vizuális és izgató, nem? Emlősök 1. alosztálya: Egyhüvelyűek (Monodelphia). 2. alosztály (ki sem merem mondani): Kéthüvelyűek (Didelphia). 3. alosztály (perverzeknek?): Madárhüvelyűek. (Ornitodelphia). Mi lehet az? Lázasan kutattam. Puhatestűek, mohaállatok, pörgekalapúak. Állati véglények könyve. Ó, a mindenre kapható véglények! Tömlősök, szivacsok. Bacillusok! A kerekcsőjűakról nem is beszélek. Kerekcsőjűkorongúak, érted? A Földközi-tengerben gyakori Bugula plumosa! Vagy a Tubulipora flabellaris: „ennek a nyílása ugyanis a rekesz végén van, tág és megszűkülés nélkül megy át a lágy elülső részébe.”

Idéztem Brehm könyvét.

Azonban álmomban sem gondolhattam, hogy valaha egy négytengelyes kovaszivacs vagy egy kehelymedúza lehetne a feleségem. Szállj le a földre, mondtam magamnak. Maradt tehát egy közönséges barnamedve, vagyis ursus arctos, akihez rendszeresen eljártam, amikor a Humberto vándorcirkusz városunkban tartózkodott. Állíthatom, valóban mély lelki kapcsolat alakult ki közöttünk pár nap alatt. De vonakodott házasságtól. Én már meg is alkudtam a főigazgatóval a lányért fizetendő összegben, amikor hírt kaptam, a menyasszony meglépett, s azonnal keresni kell. Öten voltunk a csapatban, egy poprádi vadőr, aztán a cirkuszigazgató, az idomár, a bűvész meg én. Nemsokára nyomokat fedeztünk fel a radványi medveles közelében, aztán negyedórás üldözés következett. Már majdnem sikerült szemkontaktust létesítenem vele, olyan könyörgőset, ami hatni szokott a nőkre, amikor hihetetlen szerencsétlenségemre kiszaladt egy erdei mellékútra, ahol épp a helyi polgármester biciklizett, s az úgy megijedt a medvétől, mintha ördögöt látott volna, azon nyomban lepattant a bicikliről, s hanyatt-homlok menekülve az erdőben húzta meg magát. A medve meg, az én medvemenyasszonyom meg abban a pillanatban felpattant a biciklire, s már tekert is tovább. Sóbálvánnyá meredten követtük, amíg csak el nem tűnt. A csalódást csak nehezen tudtam kiheverni. Bújtam a Brehm-monográfiát keményen, böngésztem az internetes társskeresőket, amikor végre híre jött egy házasodni szándékozó szombathelyi csivának. A nagytestű menyasszonyokból egy életre kiábrándultam, ezért boldogan készülődtem a háromszáz kilométeres autóútra a családdal. Ó, a párom! A mexikói meztelenkutyának is nevezett (ugye, milyen erotikus már a név is?) „csivava és gazdája többnyire gúnyolódások céltáblája. Pedig ez a rendkívül harmonikus, arányos testfelépítésű jószág igazi jellem (...).” Tovább idézem a szakirodalmat: „Viselkedésében van valami szokatlanul emberi (...).” „Ő a világ legkisebb termetű, de hatalmas szívvel megáldott kutyája. Ölebként tartják (ez izgi!!!), holott igen tanulékony, igazi (...) temperamentumos kiskutya. (...) Csak lakásban lehet tartani, de télen a magányos emberek ideális társa...” Igen, igen, ő kell nekem, ő lesz az enyém!

Izgatottan készültem az útra.
 A menyasszonynak valódi divatos,
 rózsaszín Trixie Fashion nyakörvet vásároltam,
 kiváló minőségű, bőrhatású anyagból,
 hófehér Swarovski kristályokkal díszítve.
 Hazafelé boldogan ültünk a hátsó ülésen
 mi, fiatalok. Terveztük a jövőt.
 Aztán a gyönyörű esti szürkületben
 félúton, megálltunk egy benzinkútnál,
 mert a drágámnak pisilnie kellett,
 s míg a többiek bevonultak a büfébe és a mosdóba,
 az én kedvesem vidáman szaladgált a fűvön,
 pisilgetve, kaparászva, boldogan futkározott
 körbe-körbe, vakkantgatva, amikor, jaj,
 amikor egyszer csak egy sötét árnyék húzott el
 a fejem felett, s a bagoly, mert bagoly volt, nem vitás,
 hopp, egy pillanat alatt lecsapott rá, elkapta őt,
 s már vitte is, rózsaszín nyakörvestül,
 Swarovski kristályostul.
 Mire kiérkezett a család örömapástul, örömanyástul,
 már magányos farkasként ácsorogtam a kocs mellett.
 Akkor aztán nagyon elkeseredtem.
 Rájöttem, fölösleges mérlegelni,
 fejest ugrottam tehát az első lehetséges párkapcsolatba
 egy mexikói kardfarkú hal személyében.
 A villamoson ismerkedtünk össze.
 Imádtam az ennivaló kis száját, nagy, fekete szemeit,
 lezser, vagány kis uszonyait. Bejött nekem.
 Szifó, sziffi, xiffike, így becéztem.
 Minden pénzem akváriumi mohába fektettem,
 vízi hortenziába, táplálékkiegészítőbe.
 Jól megvoltunk.
 Amikor aztán elszántam magam,
 s egy tiszta kapcsolat megkoronázásaként,
 mert hiszen még a kezét sem foghattam meg,
 végül feleségül kértem őt,
 mintha már nem az én kis Sziffikém lett volna.
 Testi változás, ha értitek.
 Nem, nem az elhízásra gondolok,
 amely az anorexia nervosával könnyen megoldható.
 Másféle testi változás.
 Elkezdtem utánaolvasni a dolognak.
 Az eredmény megdöbbentett.
 Idézem: „Az egyik legérdekesebb,
 de tenyésztésekor gyakran nemkívánatos tulajdonsága
 továbbá a szifónak, hogy nemváltásra is képes.
 Vagyis ivarérett, akár éveken keresztül nőstényként

funkcionáló állat szaporodóképes hímmé alakulhat át. (...) Ez a jelenség általában akkor következik be az akváriumban, ha nincs, vagy kevés a hím egyed, de ezek nélkül is bármikor átalakulhat a nőstény. (...) A rendszeresen párzó és szülő nőstények általában megtartják eredeti nemüket.”
 Ó, hogy gyűlöltem őt is és magamat is, de legfőképpen konzervatív neveltetésem a házasság előtti nemi élet tekintetében. Férfi lett a menyasszonyomból, az én drágaságomból, a vízipálmákkal berendezett lakosztály királynőjének töke nőtt!
 Lelkileg teljesen összeomoltam.
 Három hónap szanatórium, hegyek közt.
 Állatok nélkül. Brehm nélkül.
 Nemrég azonban megoldást találtam.
 Továbbmegyek az úton, ha a boldogság a tét.
 Nőstény bacilust keresek, házasság céljából.
 A főorvost alaposan kikérdeztem, helyesli.
 Brehm is sok érdekeset ír róluk,
 izgatottan várom a kalandot.
 Remélem, ő életem végéig nem hagy el.

GASZTROSHAPE > a lápvilágba XX/XV. (2008–2011; print, grafit, papír, kasszozva kar-
 tonra; 500x700 mm)

► TEMESI FERENC

Ások, mint mások

Na, mostan, tisztolt hallgatóság, azt tudni köll, hogy barátom, Veszélka Attila, akit meg kéne ide, Gyulára hívni, nem csupán a legjobb költő Szegeden, de filozófus, pilóta, gitárművész, gombaszakértő és egy Jetski nevű szánhúzó kutya gazdája. Valamiből élni is kell: ő gyászbeszédeket mond. Fontos szolgáltatás ez, mert az elhaltak többsége nem volt igazi, templomba járó hívő (a kort ismerve, nem csoda), így aztán felekezetük papjai nem temetik el őket.

Veszélka története az is, amely a tavalyi választás napján történt. Mikor is, Szegeden, hajnali ötkor hívta telefonon egy nyugdíjas bácsi a halottszállító ügyeletet, hogy jöjjenek, mert a háznál meghalt a mama, vagyis a felesége.

Mikó tudnak gyünni?, kérdezte az ügyeletes szállítós srácot. Két óra múlva, felelte az. Mire az öreg: Az jó, mer' akkó e' tudok mönni előtte szavazni.

Úgy is tett. A halottszállítók már vagy fél órája ott toporogtak az ajtaja előtt, amikor végre megjött a kisöreg, csokornyakkendőben, öltönyben, egyenesen a szavazófülkéből. Köszönt, és végre beengedte őket a lakásba, ahol az ágyon feküdt a halott mami, türelmesen várva, hogy férjeura visszatérjen a vászolásról. Az asszony már megszokta: egész életében türelmesen várt a férjére.

Új katolikus pap érkezett Szegedre, szimpatikus, művelt ember. A baj csak az volt vele, hogy a határon túlról jött, és igencsak törte-zúzta a magyar nyelvet. A történet napján végképp elhagyta védőangyala. Kezdődött azzal, hogy nem volt víz a szenteltvízhintőben, amikor a koporsót be akarta szentelni. Pedig nagyon be akarta, aminek az lett a vége, hogy az erőteljes rázástól leesett a szenteltvízszóró gömbfeje, és szépen végigpattogott a koporsó fedelén. A ravatalozós emberek ezt még valahogy eltűrték, az arcizmus se rándult. Még azt is elnézték, amikor az elhunyt mama főzőtudományát kezdte dicsérni az atya: a palacsintát például pulcsinak mondta. Hanem, amikor odaért, hogy a család menyinyire szerette a dédit, nem bírták tovább, a röhögéstől szertefutottak. Ugyanis a pap szegény, azt találta mondani: És tudja az egész város, hogy a családban mindenki nagyon szerette a didit.

Hát igen. Ez egy ilyen család volt. Szívták magukba az információt. De tényleg.

Mostanában mindenki hazaviszi az urnát, mert olyan drága a temetés, mondja a barátom. Ám az elvitelben is vannak különbségek. A múltkoriban egy tata eljött feleségének hamvaiért a temetkezési irodába, hogy hazavigye. Az ügyintéző nő nyújtotta neki az urnát. Mire a tata: Ez mind az?! És az urnára mutatott. Igen, jött a válasz. Neköm nem köll ennyi, mondá az öreg, és elővett a szatyrából egy fajszer cukortartót, majd átnyújtotta az elképedt ügyintézőnek: Ezt tőccsék mög, a többive' csinájjanak, amit akarnak. Átvette, és szigetelőszalaggal akkurátusan ráragasztotta a cukortartó tetejét – ki ne jöj-jön az asszony –, besuvasztotta a szatyorba, és elköszönt.

Megkereste a múltkoriban egy nő Veszélkát (akinek Rózsa Sándor hajdani jobbkeze volt az ükapja), hogy meghalt a férje, búztassa el. Rendben, válaszolta a mindig fekete ingben, fekete farmerban járó, hajdanában fekete hajú barátunk. Mire ő: De én, uram, vidám gyászbeszédet szeretnék. Hogy ne vessenek rajta az emberek. Olyat én nem tudok, mondta barátom a nőnek. Mire az alkudozni kezdett. Jó, akkor ne legyen vidám, csak olyan vidámabb egy kicsit, jó? Mire költőnk: Én olyat sem tudok. Kérem, asszonyom, próbáljon meg szomorúan kibírni tíz percet! Na, jó, mondta egy nagy sóhajjal a nő. De van még egy kérésem. És mi az, kérdezte gyanakodva Veszélka. No, hát, engem akaratom ellenére vett el az uram, aki különben boszorkány volt, hiszi vagy se. Százszor is megígérte, ha egyszer meghal, fölássza magát a koporsóból a felszínre, és kísértetni fog, egész hátralévő életemben. Na, de mit akar maga?, kérde a gyászbeszédíró. Megfizetem a sírásókat, csak temessék el függőlegesen, fejjel lefelé. Hadd ásson kedvére, az öreg, lefelé. Lefelé!

A múlt héten a szegedi Dugonics temetőben kellett elbúcsúztatnia valakit a barátomnak.

Meghalt százket évesen. A jók korán halnak, mondta a füle hallatára egy gyászhuszár. Esett az eső, és barátom behúzódott a sírásók bungalójába. Az egyik vezető állású férfiú (vagy ezren vannak a keze alatt, ugyanis ő kaszálja a füvet a temetőben), mivel tudott Veszélka irodalmi munkásságáról, nekiszegezte a kérdést:

Attila, hogy löhet versöket kiadatni? Nehezen, felelte a költő. De ha van pézöd, akkó' könnyen.

Ezzel a beszélgetés abbamaradt.

Később, mikor a szónok a gyászmenet élén haladt (előtte a sírásók, mögötte a koporsó a gyászmenettel), csak felhorgadt benne a kíváncsiság. Megkérdezte a gyászhuszárt:

Té, Kálmán, talán verseket írsz?

Írok hát.

Aztán mikó' írsz?

Mikó' mérögbe gurulok.

És mióta írsz verseket?

Három napja.

És hány versed van?

Három.

Hozd el őket, holnap is jövök.

Jó.

Attila alig bírt magával másnapig. Végre elérkezett az újabb temetés, ami a hullaeeltakarító szakmán belül kicsit másként látszik, mint kívülről, és Ibolya Kálmán, sírásó átnyújtotta verseit költőnknek. Mind a hármat. Ibolya Kálmán elmondta, hogy már művészneve is van.

Mi az?, kérdezte Attila.

Charlie. Charlie Ibolya Kálmán, mondta az ifjú gödörmélyítő.

Ímé a vers, betűhíven olvasom. Hadd szóljon, zengjen-zúgjon az opusz 1! Mi lenne más a címe, mint:

A Temető

Megtelt a város öreg temetője

aGyevi.

Nemtudnak a halotak egymástól

elférni.

Kétszáz hosszú év ide Fér mindenki.

Szerszámját letéve örökre mindenki.

Az új halotaknak gondnok új hejet keres.

Most ot gyűlnek a Fejfák és ő sikeres.

Mostanában egyre több a halot,

sírásóknak ekor jönnek a bajok.

De a gondnoknak hiába mondjuk,

veszi a testet szakadatlanul.

Vankinek a sírkövére az lesz írva.

Iten nyugszik Marok Marcsa,

Mindenki ismerte a városba

A kő azér van hogy lenn tarcsa.

Ötven év mulva nem lesz it Temető.

Kövé kalászt arat majd a Szántóvető.

Ekkor megy a plébánia csödbbe,

nem lesz Három bolond ki dolgozon hejette.

Charlie Ibolya Kálmán

Na, mindéggy. Így mögy ez. Ha a játéknak vége, a király mög a paraszt ugyanabba a dobozba kerül. A költők, írók éhön halnak, a sírásók mög tollat ragadnak. Előbb persze mindig az olvasók halnak éhön, ez majdnem szabály. Hatékonyságba szédült társadalmunkban a kultúrának nincs helye. Balga, aki nem látja. Akinek pénze van, az még a pornó videónál tart, mint én, akinek nincs. Az unokáira nem várhatok.

Az írás mint foglalkozás megszűnőben van. Munkanélküli író – elvben – nincsen, csak pénz és állás nélküli van. Nem lehet mindenki a kuratóriumi kúros kórus tagja! Se előleg, se utólag – ennyit a honoráriumokról. Írjak újságba? A számlákra se elég.

Mindennek fittyet hányva én regényt írok. A regényírásban egy alapvető szabály van: nem szabad éhen halnunk; míg le nem pötyöntettük az utolsó pontot a már – halványan – megírt kottába. Én azért írok tovább, amiért a tyúk sem hagyja abba a tojást.

Nem nektők tartozom vele, honjaim, ti tösztök erre. Ti is mög akartok élni, én is. Csak én még éggy kicsikét többet is szeretnék a pusztá mögélhetésnél. Szerénytelen dolog, tudom. És nem szórom rátok az átkot, mert nem tudtok könyvet vonni. Nem vösztok könyvet jó' van – én nem töhetöm mög, hogy né vögyelek titöket. Úgy fogom föl az egészet, mint valami váratlanul rám szakadt szabadságot. Végre eljött a remekművek kora.

Ezerszáz éves országunkban sokszor nem jutott szóhoz – ma csak az ő hangját hallani. Én már tudom, hogy a pénz beszél. Hallottam, amint azt mondta egy könyvesbolt előtt ácsingózónak: Isten hozzád!

Végül két jó tanács: Vigyázzatok, ha möghaltok, mer' ezzel életötök éggy fontos része mögy veszendőbe. Mindig mönjetök e' mások temetésire, mer' különben ök sé gyűnnek el a tiétökre.

Neköm mög, nincsenek kívánságiam arra az időre nézvést, amikö' mán nem löhetnek.

Ások, mint mások, ez a kedvenc mondása Charlie Ibolya Kálmánnak, a poétának.

Bestiarium siculanae

CSINÁLD MAGAD! (HASZNOS TIPPEK)

KÉSZÍTSÜNK HÁZILAG FOGPISZKÁLÓT!

Vegyünk egy jó nagy gerendát vagy rakófát, és egy ácsbárddal álljunk neki, mintha egy szelement szeretnénk, csak úgy, a magunk örömeire kifaragni. Ha már jó sokáig faragtuk, és már látszik, hogy nem is szelemen, hanem a szénásszekér tetejére való, szénalekötő rúd, avagy, mondjuk, vendégoldal lesz belőle, ne csüggedjünk, jókedvűen folytassuk tovább a munkát. Még egy-két jól irányzott csapás, és szorgos kezünk jókedvű suhintásai alatt máris az ásó- vagy villanyél formáját kezdi öltetni a munkadarab. De ha kitartóak vagyunk, és jókedvűen tovább folytatjuk ezt az emberpróbáló feladatot, akkor vékony gereblyenyél is lehet még belőle. De mi ne adjuk fel, még ekkor se álljunk meg, legyünk kitartóak, jusson eszünkbe, hogy fogpizskáló egyáltalán nincs a házban, és minek kidobni arra is a pénzt. Ha jól dolgozunk, estére doboznyi fogpizskálót varázsolhatunk a gerendából. Ha azt is el nem csezzük.

HA AZ ASZTAL EGYIK LÁBA RÖVIDEBB

A legjobb módszer, ha a másik három lábból is ügyesen kifűrészeljük a megfelelő darabokat. Ha elnéztük volna, ha billeg az asztal, kezdhettük előlről a műveletet. Hogy a székekkel is találjon az asztalunk magassága, ajánlatos azok lábaiból is ügyesen kifűrészelni. Így elkerülhetjük ezekben a válságos időkben a fölösleges pénzkidrást, és egészen eredeti, alacsony székeket és asztalt nyerhetünk ezáltal. Máris felújítottunk valamit a lakásban. A fölös lábrészekből pedig jókedvűen pattogó tüzet rakhatunk a kályhánkban. Plusz még takarékoskodtunk a téli tüzelőnkkel is.

HA A HÁZTARTÁSI GÉPEKEN, ESZKÖZÖKÖN A FÉMCSAVAROK MEGLAZULNAK

A csavar meghúzása előtt cseppentsünk egy kevés sellakkot közvetlenül a csavarfej alá. Ha nem tudjuk, hogy mi az a sellak, ne szomorodjunk el, akkor ugyanezt vízzel is megtehetjük. Kitartó vizes csepegtetés garantáltan beroszdáztatja a csavart. Nem fog többet kilazulni.

HA A CSAVAR ELROZSDÁSODOTT

Ott van a nagyszerű, kitűnő borvíz. Van nálunk, hála istennek, ebből bőven. Igazából szénsavas üdítőitalba mártott szivaccsal kellene a csavart körbecsavarzni. De ez nem az igazi hazai meg székely termék. Egy kicsit nehezebben fog menni, de legalább azzal dolgozunk, ami a miénk. Ha mégis meg szeretnénk akadályozni, hogy beroszdásodjon, ott van a kitűnő vazelin az éjjeliszekrényünk tetején, jut erre is belőle.

HA A CSAVAR KIOLDÁSA NEHEZEN MEGY

Hagyjuk a hidrogén-peroxid oldatot, mert az biztosan nincs is a háznál. De van kalapács: suvasz-szunk egy jó nagyot, s még vagy hármat oda a csorba, vagy akármilyen kalapácsunkkal, ugyan így sem fog kijönni az a kurva csavar, de legalább a dühünket – ha van egyáltalán – kitűnően levezethetjük.

HOGY A KERTBŐL A SARAT NE HORDJUK BE A LAKÁSBA

Például készíthetünk lábtörlőt parafából. Egy deszkára fejjel felfelé dugókat szegünk, és máris kész a lábtörlő. De ha mégis el szeretnénk kerülni, hogy behordjuk a házba a sarat: 1. ne járjunk a kertbe sáros, esős időben, 2. húzzuk le a cipőnket, és hagyjuk az ajtó előtt.

HOGY NE LEGYEN TÖBBÉ PEHELY AZ ANYAGON

A kordbársonyt többször váltott vízben óvatosan nyomkodva mossuk, és lassan szárítsuk meg. Majd rendszeren keféljük át ruhakefével. Minden pehely eltűnik róla. Ha nagyon szeretünk kefélni, akkor a dobba való betöltéskor a sötét és tarka ruhákhoz, valamelyik sötét nadrág zsebébe tegyünk egy-két – de minél több, annál jobb – papírzsebkendőt. Egy mosás után, hála a papírzsepinek, egész délután kedvünkre keféлhetünk.

AMIKOR MEG VAGY IJEDVE, AVAGY TÖRTÉNETEK AZ ÉLET RÖGÖS ÚTJAIRÓL

1. Felvezetés. Arról, hogy semmilyen kezdet nem könnyű

Első alkalommal jár a székely gyermek a korcsomában. Az apja várja otthon az ajtóban. Látja, hogy kékre-zöldre van verve, fogai kitörve, füle felszaggatva, csupa dudor a feje, folt a teste.

- No, hogy vót, fiam? Rendbe vót-e minden?
- Ott osztán rendbe, édesapám.
- Béléptél a korcsomába.
- Én bé.
- S akkor?
- S azzal odalépett hezzám egy fickó, s úgy megvágott pufon, hogy béestem az asztal alá.
- De te nem hagyta magad, ugye?
- Nem én, hogy hagyta volna. Felugrottam, s át a másik szobába. Azok vagy ketten utánam futot-tak, letepertek a földre, megrúgódtak, megtapostak istenesen.
- De te nem hagyta magad.
- Nem én, hát persze, hogy nem hagyta. Gyorsan fel onnan, vissza az előző terembe. De ott egy fickó kiakasztott, s olyant meszelt kujakkal a képembe, hogy egy percig csak a csillagokat láttam.
- De nem hagyta magad.
- Nem, hát hogy hagyta volna. Összeszedtem magam, s ki az udvarra. Azok meg utánam vagy négyen. Az udvar közepén utolértek, megint jól megtapodtak.
- De te nem hagyta magad.
- Nem, hát hogy hagyta volna, felugrottam onnan, s irány a kerítés felé. Egy jó vastag lécet le-kaptam onnan...
- Felcsillan az öreg szeme:
- De nem hagyta magad.
- Nem, hát hogy hagyta volna, s azon a likon ott, ahonnan azt a lécet lekaptam, tegyed (futás) hazafelé.

2. Második felvezetés. Arról, hogy nem adod fel

Egy úrfiformát vesz fel egy székely bácsi a szekérére. Menegetnek lefelé a kanyargós hegyi úton. Egy éles kanyar előtt az öreg, se szó, se beszéd, elkapja az ostort s béver istenesen a lovak közé, mire azok eszeveszett száguldásba kezdenek. A megriadt úrfi kapaszkodik, dobálózik, s könyörög, hogy az úristenre kéri, lassítson, mert mind a ketten itt hálnak meg, ebbe a szent helybe.

– Már több mint negyven éve járok erre, de ezt a kanyart még mindig sikerült bévennem.

Tényleg, úgy bésirül, hogy csak úgy füstöl az út utánuk.

A következő kanyar előtt a fickó már rimánkodóra fogja a dolgot. De az öreg nem törődik, megint bécsapdos a lovak közé. Hajszálon, de ezt a kanyart is béveszik.

– Már több mint negyven éve járok erre, de ezt a kanyart még mindig sikerült bévennem.

Jön a harmadik, a legélesebb kanyar. Az öreg erre még jobban nekitüzül, még eszeveszettebben kezdi csépelni a lovakat. A hóttsápadt legény fogózik, kapaszkodik, reszket, mint a nyárfalevél, de most már nem mer szólni semmit, hiszen az öreg biztosan tudja, hogy mit csinál.

Az utolsó kanyarban nagy robajjal, dörögözéssel kisodródik a szekér, felborulnak, összekeveredik az egész istenség, az emberek a lovakkal, a szekérrel és a mocsokkal.

Miután leszáll a por, feltápáskodnak, leverik a ruháikról, megszólal az öreg:

– Mán több mint negyven éve járok erre, de ezt a kanyart még sohasem sikerült bévennem.

3. Arról, hogy nem csak a kocsmában meg a hegyi úton nehéz

Mottó:

– *Fáj?*

– *Miért, bent van?*

– *Bent hát.*

– *Akkor igen.*

Esküvő, házasság előtt semmi! Ez volt a könyörtelen szentencia az élet rögzős útjain bukdácsoló legényem-bernek, aki most már – a kocsmái tusák után – meg szerette volna tapasztalni a maga édes valójában a le-ánytest kínálta örömeit is. De egy bártortalanabb, gyanúsabbacska odanyúlás után akkora betyárpofot kapott, hogy tiszta ingyen percekig szemlélgethette az égen levő csillagmiriádot.

Persze, a lélek elfogadja az elutasítást, de a zu-bogó vérű testet nem lehet tejbepapival, sem hideg vizes borogatással csillapítani. Úgyhogy következő alkalommal, a következő, bál utáni hazakíséréskor újfent próbálkozott, és újfent olyan ádáz csata, harc vette kezdetét a szépségesen pompázó csillagos ég alatt, hogy a szögesdrótok, elvadult tájak számarcsip-kés településeinek kódorgó tépett eb látványa kutya-füle volt ahhoz képest, mint amit a legény nyújtott az újabb szerelmi próbálkozás után.

Már-már fel is adta volna az egészet, ha egyszer, édes úristenem, nem történik valami váratlan. Mert az történt, hogy – derült égből villámcsapásként – egyszer csak *lehe-tett*. Előbb csak a kéznek, aztán már a száznak, aztán mind a két kéznek, aztán a nyelvecskének. És így tovább.

De hogy a bugyngó alá bényúljon, na, az az egy – egyelőre még – csak a kívánságok listáján szerepelhetett.

Lehetett persze aztán azt is, csak kenderkötélnyi türelem, rengeteg fáradság, kitartás, sok-sok próbálkozás, és a lagzi napjának vészes közeledése szükségeltetett.

Ott álltak hát a kapuláb mellett, a sötétben, a lányos ház kapujánál, és hogy, hogy nem, lekerült, leimádkozódott az az akkoriban még nem is olyan kis semmiség, aminek nyáron tetrabugyi, télen pedig dinamó volt errefelé a neve. És idősebb hölgyeknél akár népi kábítószerként is bedobható lehetett volna, akárcsak annak férfi társa, a sok hetes használatú nejlonzokni.

– Csak a fejecskéjét, jó-e, csak a fejecskéjét! – hallatszott a felhevült legény türelmetlen hangja.

Hosszadalmas küzdelem, órákba telő meggyőző és felhevítő, felcsigázó munka után voltak. Amikor egyszer csak mit hallanak ezek az addig csak elutasításhoz szokott fülek! Nem jött, hogy higgyen nekik. Gurgulázva, rekedten, akadozva jött ki a lánytorokból a kérés, az utolsó, a legutolsó lélegzet hörgésével, hogy jó-e, most akkor *Egészen*.

A legény pedig mit tehetett volna. Mert aminek most úgyszólván a teljes testét kérik, az nagy hirtelenséggel amúgy is ott volt már, ahol lennie kellett, igaz, csak a maga szerény, aprócska, ficánkoló pompájában.

– Az Úristenre kérlek, most egészen! – csengett megint a fülében az újabb kérő, kívánó, követelőző hang.

Erre pedig csak egy vékonyka válasz volt, az is, mintha a pince mélyéről, olyan bátortalan, olyan szárnalmas, olyan halvány és gyöngécske:

– Ennyi volt. Sajnálom. Se több. Se tovább. Nincs.

4. Arról, hogy előbb-utóbb inába száll az embernek a bátorsága

Áll az öreg a nagy hidegben a falu főterén, sapka nélkül. Odamegy a komája és megkérdi:

– Hát te, komám, mit csinálsz ebben a farkasordító hidegben sapka nélkül?

– Tudod, komám, az elébbecske jól rendbe raktam az asszonyt, s most kellene egy bátor ember, aki kihozza a sapkámot.

5. Befejezés. Amikor tényleg meg vagy ijedve. Székely abszurd.

Megyek eccer a sivatagba', s hát, szembejön egy oroszlán. Gyorsan fel egy fenyőfára.

– Menj el, komám, hiszen a sivatagba' nincs es fenyőfa.

– Ne, amikor meg vagy ijedve, nem nézed, hogy van-e, vagy nincs.

Egy kérdezőbiztos vallomásai

Abban az időben egyetlen szenvedélyem volt, a bliccelés. Büszke voltam rá, hogy kifinomult módszeremnek köszönhetően nem tudnak elkapni az ellenőrök. Amúgy viszont magányos, egyhangú életet éltem, húsz éves voltam, és nem láttam értelmes célt magam előtt. Egyetlen kincsemnek azt a papírsebkendőt tekintettem, amire a Fehérvári úton egy Hobó Blues Band koncert szünetében Allen Ginsberg írta a következő szavakat: Allan, Ginsberg. Alkalmi kérdőíves munkákból éltem: dolgoztam, hogy ne kelljen bejárnom egy munkahelyre dolgozni. Közvéleménykutató lettem az Egészségkutató Intézetnél, miközben kommunikációs képességeim olyan szinten álltak, mint egy mélyhűtött éticsigának. Kérdezőbiztos voltam, de úgy gondoltam magamra, hogy *kérdezőbizonytalan*.

Az elején még valami halvány lelkesedésfélét is éreztem, hogy hozzájárulok a társadalom önismertetéhez, de az első néhány interjú után kiderült például, hogy a *köz* nem a véleményét, nem a tényeket mondja el a kérdésekre, hanem megpróbálja kitalálni a *helyes* választ. Megkérdeztem egy buszsofőrt, hogy szokta-e hallgatni a *Körkapcsolás* című rádióműsort, mire hosszan eltöprengett, majd visszakérdezett, hogy *én* szoktam-e hallgatni: vagyis *íólem* akarta megtudni, hogy *ő* hallgatja-e. Mászor beléptem egy külvárosi bérkaszárnya alagsori szükséglakásába, egy harmincnégy éves aggastyán ült a vetetlen ágyon, én pedig felolvastam a kérdést, hogy szerinte a pubertáskori szocializáció folyamatában mely társas viszonyok: a család, az oktatás, a munkahely vagy az informális csoportok játszanak-e kardinális szerepet, és tegye ezeket fontossági sorrendbe, mire megpróbált rám fókuszálni, és azt mondta: te sose iszol, banyek? Vagy egy kicsi, rákosligeti ház előtt álltam, a kutya viczorogva ugrott a kerítésnek, félmeztelen férfi jelent meg a ház ajtajában, jöjjen be, mondta, nyitva a kapu, a kutya nem harap, csak ha félnek tőle, de elég, ha megcsörgetem a kulcsomat, attól megnyugszik. Ahogy beléptem, a kutya rám vetette magát, kitépte a lakáskulcsot a kezemből, és elrohant. Ne ijedezzek, mondta a férfi, csak játszik. Ezután az eset után, bár furdalt a lelkiismeret, a kutyás házakat egyszerűen kihagytam. Beírtam, hogy nem voltak otthon. Nálam többé senki nem tartott kutyát. Ha valaki az én kérdőíveimből próbálna tájékozódni a korabeli kutyatartási szokásokról, nálam a teljes nyolcvanas évek kutyátlan.

Az Illatos úton kaptam meg Pataki Rozália címét. Füllentenék, ha azt állítanám, hogy arcán nem hagyott nyomot a múltó idő, de mintás köntösén átsejtettek formás idomai. Sajnálkozott, hogy kicsi a lakás, csak az ágyon kínálhat hellyel, és mintegy példát mutatva, leheveredett. A kérdőívet pajzsként magam elé tartva mellé telepedtem. A szexualitással kapcsolatos kérdésekkel csínján bántam, mióta egy leszázalékolt, mátyásföldi vasutas krampácsoló kalapáccsal kergetett ki a lakásából. Most viszont a magam számára is váratlanul arra gondoltam, hogy a szociográfiának az én tapasztalataimra is szükség van, kötelességem elmélyedni ebben a témában is, és megkérdeztem Rozáliát, hogy egyetért-e azzal, hogy egyre jellemzőbb az erotikus partnerek promiskuitív váltogatása; ajka elnyílt, kifényesedő szemmel nézett rám. Ezt a kérdőívet otthon kellett befejeznem.

Új csomagot kaptam, a József Attila lakótelepre vezényeltek, ahol abban az időben kizárólag rosszkedvű emberek éltek. Ennyi rosszkedvű embert egy helyen még nem láttam. Én is rosszkedvű voltam, de a rosszkedvnek ez a minden képzeletet felülmúló sűrűsége lenyűgözött. Nem akartam őket tovább keseríteni vagy éppen felbosszantani, egyre több kérdésre én töltöttem ki a választ.

Egy téli este egy külsőgangos panel kilencedik emeletén nem találtam az interjúalanyomat. Az egész ház kihaltnak tűnt. A gang végén álltam, és próbáltam nem gondolni rá, hogy a derékig érő korlát alatt szakadéknyi mélység tátong. Valami mozgolódás támadt, a gangra nyíló ajtóban három férfi állt. Figyelnek már egy ideje, mondta a bajszos, jobb, ha bevallom, miben sántikálok. Hurokra

akadtál, öcsi, tette hozzá a másik. Nem hívnak rendőrt, mondta a harmadik, ezt most maguk intézik el, és orrom alá dugta az öklét. Lassan megértettem, hogy ezek engem sorozatbetörőnek néznek. A korlátnál álltam, mögöttem tíz emelet mélység. Én leszek az Egészségkutató Intézet első hősi halottja. A bajszos meglökött, és akkor a halálfélelemtől megszállt az ihlet, és összevissza hadoválni kezdtem, hogy egyetemre járok, filozófia szakra, Sören Kierkegaard a kutatási témám, és verseket is írok, meg is jelent az egyik a szomorúan bólogató, őszi fákról, és a professzorunk egész szemináriumon ezt az egyetlen verset elemezte. Ettől az örülési jelenettől embereim elbizonytalanodtak, és sikerült mellettük elslisszolni.

Néha telefonon ellenőrizték, hogy a kérdezők kint jártak-e a helyszínen, odamentem, becsöngettem, de a százoldalas kérdőívből ekkor már csak az első oldalt kérdeztem le, az úgynevezett kemény adatokat: életkor, iskolai végzettség, munkahely, családi állapot, aztán otthon én magam töltöttem ki a teljes kérdőívet. Ügyfeleim néha csodálkoztak, hogy miért csak a kérdőív elejét kérdezem le, gyanakodtak, hogy meg akarom őket rövidíteni. Általában férfiak voltak az okvetetlenkedők, tájékoztattam őket, hogy a kérdőív többi része nőkre vonatkozik, de szívesen lekérdezem tőlük, egyik sem akarta.

Be kell vallanom, hogy az évek során több száz ilyen fiktív felmérés készült szobám magányában, amiért még ma is gyötör a bűntudat, és csak remélni merem, hogy nem térítettem végzetes vakvágányra a nyolcvanas évek elejének társadalmi önismeretét.

Ráadásul ahogy múlt az idő, egyre nehezebb volt újabb sorsokat és életeket kitalálni, pokoli harcot folytattam az unalom és az ismétlés réme ellen: egyik ügyfelemről azt találtam ki, hogy mind a két kezén hat ujjja nőtt, és betéve tudja Marx *Tőkéjét* visszafelé. Egy budafoki állatorvossal elmeséltem, hogy egy kutya fejét tartja a mélyhűtőben, mert szakvéleményt kell írnia, hogy ez a kutya marcangolt-e szét az utcán egy kérdezőbiztost. Valakiről azt írtam, hogy a foglalkozása ipari citerás, és darált fenyőtűvel táplálkozik, napi adagja egy gyalogfenyő. Egy mátyásföldi kisnyugdíjasból feltalálót kreáltam, lakása tele volt pöfögő kémcsövekkel és nyikorgó, dohogó gépekkel, és azt sugalltam, hogy aranyat állít elő géemká alapon. A kérdőíveket leadtam, vártam valami visszajelzést, kritikát, semmi. Úgy éreztem magam, mint egy visszhangtalan költő, aki az olvasók közönyének betonfalába ütközik. Almomban bevallottam az Egészségkutató Intézet igazgatójának, hogy minden kérdőívet én töltök ki, mire megveregette a vállam, és azt mondta, törődjek bele, hogy életem végéig okleveles kérdőív-hamisító leszek. Közel álltam a megőrüléshez. Marék gombostűnek láttam magam, amit az óceánba dobtak, de az óceán nem akart felnyögni, én meg lassan szétszóródva süllyedtem alá a mélybe.

Újabban belsőbb kerületekben is kaptam címekeket, mint régi, megbízható munkatárs. Irénhez is csak azért mentem el a Mester utcába, hogy lekérdezzem a kemény adatokat, de Irén a barna, mandulavágású szemével és mély hangjával olyan delejező hatással volt rám, hogy kivételesen végigmentem az egész kérdőíven. Az ablaknak háttal ült, és ahogy esteledett, puha árnyék ereszkedett az arcára. Később teát ittunk, az utazásairól mesélt, aztán szóba került, hogy mik a terveim, és én azt mondtam, hogy író leszek. Nem tudom, mi ütött belém, hogy jutott eszembe ez a marhaság, nyilván fel akartam vágni. Vártam a kételkedés vagy az ironia villanását, de ahogy rám nézett, abban nem gúny volt, hanem elismerés. Itt valaminek a határához értem.

Megittuk a teát, Irén búcsúzóul elővett a szekrényből egy majomkenyérfa termést, amit Hemingway kubai házának kertjéből hozott az egyik útvjáról. Azt mondta, fogjam, ez segíteni fog.

A hatos villamossal mentem haza a körúton, és minden megállóval fájdalmasan messzebb kerültem Iréntől. Reménytelen ügy: ő érett, én nyers vagyok, ő dús, én csenevész, ő normális, én hibbant. Hemingway majomkenyérfa termése az ölemben hevert, akkora volt, mint egy lovagsági kard. Arra gondoltam, ha most jönne egy ellenőr, talán nem is merné kérni a jegyemet. Ekkor, mint egy rossz álomban, az előttem ülő pakompartos férfi fölvette az ellenőri karszalagot, és kérte a jegyemet. Két módszerem volt az ilyen helyzetekre. Nem adhatom oda, mondom neki. Miért nem? Mert tyúkok ülnek rajta... De most valamiért a másik megoldáshoz folyamodtam: paulicám ságájet, mondtam széttárt karokkal, viszjóloe zvino. Fölszaladt a szemöldöke, és közel hajolt. Ez itt hungari, mondta lassan, tagoltan az arcomba, itt lukasztani kell.

Láttam rajta, hogy nem tágít. Arra gondoltam, hogy hasba döföm Hemingway majomkenyérfa termésével, de aztán inkább fizettem.

Másnap összeszedtem a kitöltetlen kérdőíveket, és visszavittem az Egészségkutató Intézetbe. Pár napig nem csináltam semmit, minden különösebb ok nélkül vettem egy spirálfüzetet a Nagy Ignác utcai Ápiszban. Hétfőn reggel főztem egy kávét, és odaültem az asztalhoz. Ahhoz az asztalhoz, ahol annyszor próbáltam felhordani néhány kemény adat csontvázára az élő húst, az élő emberi sorsot, de most valami mást kellett csinálnom. Felnéztem a majomkenyérfa termésre és Ginsberg zsebkendőjére a falon, egymás mellé celluxoztam őket. Nem biztos, hogy az életben szóba álltak volna egymással, de itt a falon jól megfértek. A macsó és a meleg. Kinyitottam a spirálfüzetet. Csak annyi volt a különbség, hogy mostantól a kérdéseket is nekem kellett kitalálni.

Gyuri

Imádom a depressziósokat – mondta Minnie – Olyan könnyű velük.
 – Ezt hogy érted? – kérdeztem elhaló hangon.
 – Hát... nem kell sokat egyeztetni, mindig otthon vannak, bármikor fel lehet hozzájuk ugrani...
 Végül is igaza volt. Másfél hete nem mozdultam a lakásból. Bár éppenséggel most Minnie-re sem vágytam.
 – Fel is ugrok hozzád, egy óra múlva, jó? – folytatta. – Csak még a fejemen van ez a pakolás, az húsz perc, lemosom, megszárítom a hajam, egy kis sminkecske, és startolok.
 Nem válaszoltam. Ezt biztatásnak vette.
 – Viszem az új szövegem is – tette hozzá lelkesen. – Szerintem jobb, mint a múltkori. Nagyon izgalmas. Úgy érzem, ezzel belépek a híres krimiszerzők arcképcsarnokába. Vagy ez képzavar? Szóval nem azt akarom mondani, hogy bemegyek egy helyre, ahol ki vannak állítva a legnagyobb detektívregény írók, hanem azt, hogy én magam is ott leszek! Úgy értem, az arcképem, a csarnokban. Érted?
 – Persze, értem. Azt akarod mondani, hogy olyan szintre emelkedtél, mint ők.
 – Ez az – kiáltotta – miért nem te írsz könyvet? Sokkal jobban fogalmazol, mint én. Néha egyszerűen nem tudom úgy megoldani, hogy értelme legyen annak, amit írok. Persze azért van értelme, nem vagyok hülye, de gyakran beleveszek a saját mondataimba. Nem arról beszélek például, amiről akarok. Úgy általában is igaz, hogy én nem azt mondom, amit gondolok.
 – Tessék? – próbáltam megakasztani.
 – Ugyan, Juli, semmi bajom, még csak skizofrén sem vagyok. Éppen ezt mondom. Illetve nem tudom, mit mondok. Lényegtelen. A lényeg, hogy nagyon jó az új sztori. Iszonyú vámpírok vannak benne. Nagy, ordas vámpírok. Új példaképem Stoker. A fenébe a többiekkel. Elolvastam a Drakulát, és megvolt a sztori! Kitaláltam a saját vámpíromat. Úgy hívják, Gyuri. Jó mi?
 – A Gyuri papagájnév – vetettem közbe.
 Minnie nem zavartatta magát: – Eddig lehet, hogy az volt. De ha majd megjelenik a zseniális regényem...
 – Figyelj Minnie, arról volt szó, hogy ájtóssz. Tudod, mennyire utálok a telefont. És tudod, mennyire szarul vagyok.
 – Majd én feldoblak. Viszek neked két új harisnyát. Nagyon szépek, csak nekem olyan bután állnak. Lehet, hogy nem elég csinos a lábam?
 – Tök jó lábaid vannak. Remélem, el is hoznak idáig. Szia – letettem a telefont. Azt éreztem, szétrobban a fejem. Minnie jelenléte kétesélyes. Vagy megőrülök tőle, vagy valóban kibillent ebből a szörnyű állapotból. Sokáig nem merenghettem ezen, mert Minnie-ke hamarosan be is táncolt. Pár papírlap kornyadozott a kezében. Lehuppant a fotelba. – Kicsit átírtam útközben, de szerintem ez a javára vált. *Gyuri*. A címe ennyi, jó, ugye? Stoker-nél is csak annyi, hogy Drakula. Az én Gyurim persze nem gróf, csak egy helyes pesti DJ, de attól még lehet vérfagyasztó, rettenetes vámpír, gondolom. Tudod kiről mintáztam?
 – Na kiről – kérdeztem csak úgy udvariasságból.
 – Nem mondom meg. Sajnos nem a pasimról! De neki azt mondom, hogy róla, érted? Ő persze nem Gyuri, nyilván nem, de hát én sem vagyok Amanda.
 – Miért is lennél, ugye.
 – Hát mert a hősnőm Amanda, és őt természetesen magamról mintáztam.

– Értem – mondtam fáradtan –, az viszont nem egészen világos, hogy miért éppen Amanda. Nem nagyon illik a Gyurihoz.
 – Nem? – kerekedett el Minnie szeme. – Lehet, hogy nem. De az életben sem passzolnak mindig ezek a dolgok, nem igaz? Hozzád sem illik a férjed neve.
 – A férjem sem – helyeselt – igazad van. Akkor olvasd.
 – Szerencsére nem hosszú. Ráálltam ezekre a rövid történetekre. Mini-regényeknek nevezem őket. Éppen olyanok, mint egy nagyregény, csak éppen nagyon rövidek.
 – Úgy érted, novellákat írsz?
 – Nem – Minnie halálosan komolyan beszélt. – Tudod, Juli, a novellának és a regénynek más-más sajátosságai vannak. Én regényeket írok, csak éppen kihagyom belőlük a jellemzéseket, a sok unalmas blablát...
 – Szóval te a szinopszisokat, vázlatokat hívod kész regénynek?
 – Te nem értesz hozzá. Ezek regények és kész – Minnie a sértődés határán imbolygott –, meg aztán hívd őket, ahogy akarsz, a lényeg, hogy fantasztikusak. Emlékszel a múltkorira, nem?
 Emlékeztem.
 – Na, igazad volt, azzal a gengszteressel kicsit befürödtem a múltkor, át is írtam kicsit a leszámolást. Az lett a vége, hogy az utolsó bekezdésben, tudod, a baljós léptek után lelövik a csajt, és a maffiózó elgondolkodik az életéről, hogy hát ez nem volt valami szép, és elmegy Balira, hogy egy hippi kolóniában éljen élete végéig. Szóval valahogy azért befejeztem, de azóta jobbakat írok, nem?
 – Persze – nyugtattam meg, mire Minnie olvasni kezdett.
A Vércsem-ben közeledett a záróra. A világtást már a felére vették. A disco-gömb sápadtan dobálta a fényeket. Amanda még táncolt. Karcsú párductestén – Ez jó mi? Ez a párductest – nézett fel Minnie a lapokból – persze nekem nincsen párductestem, de hát én nem is vagyok Amanda. Vagyis ő vagyok, de nem egészen. Ez olyan irodalmi ízé, tudod. Hogy én, de mégsem én.
 – Értem, hogyne érteném. Olvasd csak tovább – biztattam.
 – De azért én sem vagyok kövér, ugye? – nézett rám aggódalmasan. – Hogy valaki nem párduc, attól még nem tehén.
 – Nem, dehogy vagy kövér, Minnie – szóltam. – Folytasd nyugodtan.
 – Figyu, inkább áthúzzom ezt. Beírom, hogy azért volt rajta egy kis súlyfelesleg, de megfogadta, hogy másnapról szobabiciklizni fog, hiszen talált leértékelve egy klassz szobabiciklit, még tavaly, de azon csak a blézereit teregeti...
 – Szerintem maradjon csak párductestű. Ne variáld bele a fogyókúrát.
 – Pedig az sok oldalt kitöltene. Elkezdtem egy új szalonba járni, erre a gépi fogyasztásra, mi lenne, ha Amanda is járna oda? – Minnie teljesen belelkesedett.
 – És az kapcsolódna a vámpír-sztoridhoz?
 – Mihez?
 – A Gyurihoz. Amit írtál.
 – Ja, tényleg. Sajnos nem. – Minnie tanácstalanul nézett rám.
 – Tudod mit? Olvasd így végig, ahogy van, aztán meglátjuk, mit kellene javítani.
 – Rendben – sóhajtott egy nagyot. – Szóval: *Karcsú párductestén csak új szikrázott a vadiúj miniruhája. Dekoltázsában árnyékok játszadoztak, és a rúzs, amit elindulás előtt kent a szájára, tökéletesen tartotta magát. Olyan színe volt, akár az alvadt vérnek. Táncpartnere, Öcsi ke már fáradni látszott.* – Amanda, menjünk haza – könyörgött két lendületes tánc lépés között. – Ma nem megyek haza! Ma mulatok! Táncolok! – kiáltotta az isteni Amanda. – Menj haza egyedül, ha akarsz. Én még itt maradok!

Öcsikének nem kellett kétszer mondani, elköszönt és lelépett. A tökéletes testű Amanda teste kígyózott tovább. Ekkor lépett oda hozzá Gyuri, a DJ. – Alig vártam, hogy eltűnjön az a kis pöcs – mondta csábítóan. – A barátod?

– Csak haverok vagyunk – mondta Amanda. – A nevem Amanda.
 – Tudom – felelte Gyuri – nem először vagy itt, és kiderítettem.
 Szikrázott közöttük a levegő. – Én Gyuri vagyok. Vagyis DJ Blood – folytatta.
 – Ezt meg én tudom – kacarászott kacéran Amanda –, mivel én sem először vagyok itt.
 – Lépjünk le innen – súgta Gyuri –, úgyis zárnak, én is betettem az utolsó mixet.
 – Rendben – egyezett bele Amanda –, csak elbúcsúzom a barátnőimtől.
 El is búcsúzott Rékától és Babitól, bár az nem ment olyan egyszerűen.
 – Tudod, ki az a csávó, akivel elmész? – suttogetta rémülten Babi. – Egy vámpír. Az egyetlen Pesten. Senki nem tudja rábizonyítani, hogy valóban az, de kiszívott nyakak, vérvörös pontok jelzik útját. És Réka látta tegnap a Vöröskeresztnél sündörögni. Ugye, Réka, láttad?

Réka vészjóslóan rábólintott: – Láttam.
 – Hülyeség, Gyuri nem vámpír, vele megyek – dobantott akaratosan Amanda, de azért a gyanú a lelkébe fészkelődött. Gyuri már várta. Nekivágtak az éjszakának. Rémisztő volt a pesti hajnal. Az utcák ködben úsztak, a hold ijesztő sarlója sárgán jelezte: Amanda, vigyázz! Közben Gyuri megfogta a kezét. Teljesen emberi keze volt, de Amanda már tudta, bizony vámpírral van dolga, egy feltámadt halottal, aki csak látszatra él.
 – Te, Minnie – vettem közbe –, most csak látszatra, vagy tapintásra is?
 – Mindkettőre, ne zavarj meg, egy vámpír teljesen olyan, mint az ember, ebben van a csapda.
 – De akkor honnan tudja Amanda, hogy tényleg az?
 – Tudja és kész. Meg hát Babi is megmondta – nézett rám értetlenül Minnie –, az előbb olvastam neked.

Ehhez nem tudtam mit hozzáfűzni, Minnie olvasott tovább: *Hiába tudta Amanda, hogy kivel vagy mivel van dolga, úgy érezte, eljött az első csók ideje. Magához húzta Gyurit. A fiú letette a DJ szettet a földre, és eltolta magától a lányt: – Ne ilyen gyorsan. Előbb még érezni szeretnélek.*

Simogatni kezdte Amanda selymes, szőke, derékig érő göndör haját. Végighúzta ujjait a száján. Amanda felsóhajtott: – Csak bátran. Tartós. Iszonyú sokáig kerestem, és tudod, hol találtam rá? A DM-ben. Hihetetlen. Se a Cliniq-nek, se az Estee Laudernek, se az Art Deco-nak...

– Figyu, Minnie – vágtam közbe megint –, engem személy szerint érdekel, hol vetted a rúzsod, de kissé bután hat itt, a hajnali, pesti utcán, az első csók előtt.
 – Gondolod? – nézett rám Minnie. – De hátha Gyurit is érdekli...
 – Nem, a férfiakat ez a lehető legkevésbé hozza lázba. Térj rá a lényegre. A csókra.
 – Oké – Minnie rátért a lényegre –, és szájuk möhön egymásra tapadt, nem bírtak feltörő szenvedélyükkel. Gyuri megfogta Amanda fejét, és egy kissé távolabb helyezte.
 – Ezt hogy érted – kérdeztem megint. – Levette a törzséről?

– Nem. Eltolta magától az egész Amandát, hogy jól megnézhesse, ne akadékoskodj már. Apró csókokat lehelt a lány homlokára aztán, a szemhéjára, orrára, állára. A szája a lány nyaka felé tartott. Amandában meghűlt a vér. Igaza volt hát Babinak. VÁMPÍR. Jeges sikoly tört elő Amanda torkából, eltasztotta magától álnok szerelmét, és rohanni kezdett. Gyuri utána. De Amandának mázlija volt, villámgyorsan le tudott inteni egy taxit. A csalódott, vérszomjas Gyuri ott maradt a járdán. Amanda még másnap is tébolyult volt a félelemtől és a csalódottságtól. Hiszen szerelmes lett egy vérszopóba, és ez rosszul érintette. Egész nap töprengett, mit tegyen. Baljós egy nap volt. Egész délelőtt csak feküdt otthon, és az ő vámpír-szerelmére gondolt. Végül elhatározta, lesz ami lesz, beugrik a Vérszembe, a tulajtól kicsikarja Gyuri telefonszámát, és felajánlja életét és legfőképpen vérének ennek a sármos vérszipolynak. Gyuri nélkül már úgysem érdemes tovább élnie. Felöltözött hát, sokáig töprengett, mit vegyen fel. Vajon azt az átkötös sárga selyemruhát, amit húszszerről leértékeltek háromszorra a Marks and Spencernél? Vagy azt a helyes kis overállt, amit Babitól kapott? Vagy a Promod szoknyát és az arany vagabond cipőcskét? Nagyon szerette a ruháit, főképp a blézereket. Nagyon édes blézerei voltak: szőrmés, lila fodros, egyszerű fekete, aminek a bélése volt csupán egy kicsit rafinált...

– Ne haragudj, hogy megint közbevágozok – próbálkoztam halványan, ám Minnie most értett belőle.
 – Sajnos, itt most egy teljes oldal a ruhatár, annyira jó cuccokat vettem a leértékeléseken, de jó, ki-hagyom. Azt hiszem, akkor a Zara nadrágkosztüm és egy Mango ingblúz mellett dönt, magára kapja, és elindul a Vérszembe. *Hiába volt jó idő, Amanda szívét borzongás járta át. Mint a holdkórosok, úgy tartott a szórakozóhely felé. A Vöröskereszt mellett kellett befordulni. És akkor meglátta Őt. Ott állt a kapu előtt. „Szóval ilyen vérszomjas tényleg. Tegnap nem jutott a napi betevőhöz, hát itt téblábol, hátha csurran-cseppen valami neki. Oh, te megátalkodott Gyuri! Vessünk véget ennek a színjátéknak!” A gondolatot tett követte, odapenderült a fiú elé, és rákiáltott: – Ne ácsingózz ártatlanok vérére. Itt az enyém, ha kell.*

Gyuri elmosolyodott. Széles, önfeledt vigyorral. Magához ölelte a lányt: – De jó, hogy újra látlak! Úgy elszaladtál tegnap!

– Ne játsszad meg magadat, Gyuri! – kiáltotta Amanda. – Én már tudom, ki vagy te, és csak úgy mondom, hogy Réka és Babi is tudja! Réka látott itt tegnap!

– Persze, itt voltam – nézett vissza zavartan Gyuri. – Azt hittem, tegnap van a véradás, de elnéztem, mert ma van, mindjárt sorra kerülök.

– Hát te... Hát te nem vámpír vagy? – dadogott a boldog Amanda.
 – De nem ám. Önkéntes véradó vagyok. Különleges a vércsoportom, erre mindig szükség van, így hát segíték. Ki mondta, hogy én vámpír vagyok?

– Babi és Réka – köpte be a barátnőit gondolkodás nélkül Amanda.
 – Tudod, már régóta gyanakszom arra, hogy ők a vámpírok – ráncolta össze a homlokát Gyuri.
 – Á, ők nem, mindkettőt gimi óta ismerem – legyintett a lány.
 – Akkor jó – könnyebbült meg Gyuri. – Lehet, hogy nincsenek is Pesten vámpírok.
 – Lehet – adott egy pusztit neki Amanda. – Ez megnyugtató.

Elkezdték hát járni, boldogan. Ennyi – fejezte be Minnie. – Szupernek találok? Vagy kell még bele valami, hogy szuper legyen?

– Azt mondtad, csomó iszonyú vámpír lesz benne, meg mindenféle borzalom – szóltam csalódottan.

– Eleinte volt is – vallotta be Minnie. – Gyuri tényleg vérgőzös alak volt, csak rájöttem közben, hogy a pasim nyilván azt hiszi, róla mintáztam Gyurit, és megsértődne, mert tudod ő milyen rendes, és én nem akartam megbántani.

– De így elég buta a sztori.
 – Te vagy buta. Meg depressziós. Te vagy az, aki napok óta nem mozdul a lakásból. Ez mind-mind te vagy. Én írok, naponta minimum egy mini detektívregényt, te meg nem csinálsz semmit, csak a hülye férjedet várod.

– Nincs semmi baj a történeteddel – vágtam vissza –, csak éppen ez is olyan, mint a többi: se füle, se farka, izgulni nem lehet rajta, a vámpírod nem is vámpír...

– Ez benne a poén – bámult rám Minnie –, ez a vicc. Már rettegsz, meg minden, átéled, hogyan szenvedhet szegény Amanda, és akkor kiderül, hogy megmarad a vére, az egész párduncteste, és boldog lesz. Szerinted ez nulla? Mikor voltál te utoljára olyan boldog, mint Amanda és Gyuri alig néhány perce?

► ORBÁN JÁNOS DÉNES

Petőfi fütyköse

Ars longa, penis prevīs (azaz: Hosszú művészet – rövid szerszám) – tréfálkozott hajdanán Gesio Sucijs, a nagy klausenburgi poszthumanista klasszikus. Ez a szállóige valóban tréfa, hiszen közismert a költők hírhedt nőcsábász mivolta, s bárki bármit beszél összevissza, a méret igenis számít: egy testes, vérbő éposz többet nyom a latban, mint egy vékony, vérszegény epigramm.

A nagy magyar költőket mindig is különösen jól felszerszámozta az úristen. Miként is lehetne pöttöm pennával, kevés és híg ténnyel nagy poémát írni?

Midőn Janus Pannonius Itáliában letolta a gatyáját, szobatársai odagyűltek megcsodálni, mit is cepelt át ez a barbár a nagy keleti hegyeken. Ferrarában és Páduában legendás volt a pannon poéta, kinek gatyapőce legalább úgy lüktetett, mint verslábai. Csupán egy buta némbér, Lúcia húzódozott tőle, mert kicsinek találta az orrát.

*Lúcia bárkinek orrát ránézésre beméri,
s ebből máris ítél, fütyköse mekkora nagy.*

– panaszkodik a költő, majd öntudatos ajánlatot tesz:

*Lúcia, csálnak e jósjelek, egy próbád ha velem lesz,
meglátod magad is, mennyire rossz e szabály.*

Úgy tűnik, a hölgy végül megadta az esélyt, valószínűleg a *Magnis testibus approbare possum* [Vastagabb nyomatékomban is tanú rá] sor hatására, melynek igazmondásáról tapintás révén meggyőződhetett, de kár volt az iparkodásért, mert csak újabb panaszok fakadtak a dalnok ajkán.

A talján hölgy ugyanis nem bírta a magyar iramot:

*Mért lankadsz már most? Mondd, Lúcia, mért hagyod abba?
Dákóm még meredez, ez nekí még nem elég.*

Balassa Bálint uramtól sem volt nyugovása a váruraknak. Bármely várba ellátogatott, annak úraszs-zonya – meg számtalan kisasszony – megismerkedett a költő neves pennájával. A történelem híres táncosként tartja számon, a külön II. Rudolf koronázásán mindenkit elkápráztatott fergeteges juhász-táncával. Ezt követően bárhová ment, az asszonyok könyörögtek neki, hogy táncoljon. Nem annyira a mívés tánc érdekelte őket, hanem inkább a délceg vitéz combjai között az ugrándo-zás közben oly pajzánul rengő-ringó hatalmas csomag.

Halálát egy szakállas ágyú golyóbisa okozta, mely mindkét combját szétroncsolta. Amputálással úgy lehet, meg tudták volna menteni a borbélyok, de ez elől elzárkózott, mondván, hogy lábak nélkül mit sem ér a vitéz élete. Ez az irodalomtörténeti verzió. Azt azonban már nem tanítják az iskolában, hogy combjaival együtt combközépig lelógó, irdatlan löcsét is valósággal lefejezte a galád golyóbis. Így már érthetőbb, hogy a szépasszonyok imádója miért választotta inkább a halált.

Az iskolában az alábbi passzust is mellőzik mind irodalom – mind pedig földrajzórán, holott nagy klasszikustól származik:

Kérdés: Mik a határai?

Felelet: Északról Vénusz dombja; keletről a Hercinai bozót; délről Medárd birodalma; nyugatról a vizelet óceánja. [...]

Kérdés: Milyen kormányzata van?

Felelet: Despotikus, a Nagy Kakás uralma alatt, akit penisnek is neveznek, s amely nadrágbeli lakásából bújlik ki. [...]

Kérdés: Mely népek lakják?

Felelet: Nagyobb részét a francúzok.

Kérdés: Kikkel kereskednek?

Felelet: A Herékkel vagy Tökökkel, amelyeknek azonban tilos belépni, csak a kapun kívül állva küldik be a birodalomba a magot, melyet a lakosok getzi-nek neveznek.

Ki írhatta ezt?

A szerző nem más, mint a mi derék Csokonai Vitéz Mihályunk, kinek az *Ókori földrajz* [Geographia antiqua] vagy a *Megfigyelés a lúda-kajtalankodásáról* [Observatio de tribadico anserum] című opusai nem tartoznak a tanmesterek által gyakorta idézett munkák közé, mint ahogyan az *Óda az árnyékszékhez* sem.

A debreceni magisztert – már tanító korában – a gimnázium azzal vádolta, hogy „társait magához híván az időt borozással és pipázással vesztegeti”. Ezen állítás csöppet sem volt igaztalan, lévén Vitéz nagy duhaj, mint minden valamirevaló poéta. Mesélik, hogy egyszer a kocsmáros nem volt hajlandó több bort hozni a feneketlen bendőjű, ámde pénztelen társaságnak, mire Csokonai fölállt és ráivallt:

– Ha nem hoz bort ízibe, a bájdorongommal verem szét az asztalt!

– Lássuk csak, fiatalúr, kinek fog erősebben fájni, kendnek vagy az asztalnak – röhögött a kocsmáros.

A dühös és szomjas költő erre egy akkora ivargerendát halászott elő a gatyájából, hogy egyből lát-szott: az asztalnak semmi, de semmi esélye. Utána a kocsmáros ész nélkül hordta a bort, és egy garast sem mert kérni érte.

És regélhetnénk bizony Arany Jánosunk titkos kalandjairól a ténsasszonyokkal. *Ösztövért kútágas hórihorgas gémmel*... Ady Endrénk Nagyváradtól Párizsig, az Értől az Oceánig sétáltatta az irdatlant, s fehércseléd nem menekülhetett az ő szent nagy gerjedelme elől; korai halálát is a dorongja okozta, vérbajban pusztult el, bár a tankönyvekben még mindig a tüdőbaj szerepel diagnózis gyanánt. József Attila szabad ötleteiből még mi is pironkodunk idézni, ám annyit megjegyzünk: szeren-cse, hogy a fejét hajtotta a vonat alá, mert ha valami mást fektetett volna a sínre, kisiklott volna a szerelvény.

Hanem senkit úgy meg nem ajándékozott az Úr sem talentommal, sem pediglen pennával, mint a magyar poéták legdicőbbikét, legnagyobbikát, legrettentetlenebbikét: Petőfi Sándort.

Janus Pannonius kollégánkat parafrázálva: „Szilénosz szamarán sem lógott ekkora löcs.” Már zsenge korában látszott, hogy sokra viszi, hisz ilyen lasszóval röptiben kapni el a múzsát.

Midőn tizenöt évesen komédiásnak jelentkezett, az igazgató hümmögve nézte a pöttöm, girhes legénykét.

– Mit akarsz te itt, fiam?

– Bonviván akarok lenni!

– Te, bonviván? A legénytoll sem pelyhedzik az álladon.

Júlia, az igen, az neked való szerep.

– De én Bánk bánt akarom játszani.

– Ugyan fiam, oda férfi kell.

– Én igaz férfiú vagyok – bizonygatta Petőfi.

– Ugyan, fiacskám. Eridj haza az édes jó anyádhoz, s gyere vissza, ha kétszer akkora vagy, mint most.

Az ifjú Petőfit elöntötte a pulykaméreg.

– Márpedig a magyar dráma legnagyobb szerepét az játszandja el, kinél a jogar vagyon!

Azzal előrántotta. Az igazgató szeme kikerekedett:

– Az ott mi?
 – Ez itt a helység kalapácsa – vágta rá Petőfi.
 Mit tehetett az igazgató? Aláírta a szerződést, és soha többé nem merte letegezni Petőfit.
 Szendrei Júlia, mikor először szembesült a jószággal, elsápadt.
 – De Sándor! Én szívbjajos vagyok!
 Mire Petőfi:
 – Nem baj. Majd itt-ott megkerüljük.

*

Ha regényt írnánk, nem pedíglén alkalmi mesét, számos vidám és vaskos csemegével kedveskedhetnénk nőegyleti olvasóinknak. Így azonban a szomorú végtörténetet kell papírra rónunk.

Fehéregyházán, a harc mezején vége felé járt az ütközet. Már Bem apó is angolosan távozott. Az életben maradottak hanyatt-homlok menekültek. A holttesteken át fújó paripák száguldottak a kivívott, gyászos diadalra. Már csak néhány száz magyar vitéz küzdött az ádáz, emberevő kozákok ellen. Közöttük volt a vékonydongájú költőóriás, aki már a kétszáztizenhetedik ellenfelét kaszabolta le egy szál karddal, mikor az eltörött, és fegyvertelenül nézett szembe utolsó ellenfelével, egy hatalmas termetű kozák kapitánnyal.

A kozákokról sok rusnya dolog elmondható, de az nem, hogy ne tisztelnék a dalnokokat. A csata előestéjén híre ment táborukban, hogy a magyarok seregében van egy vérszomjas hős, egy költő-fenevad, kiben a földöntúli hatalmak lángja lobog, ki egy dalával forradalmat szít, s nemcsak pennája dicső, hanem kardját is úgy forgatja, mint a távol-keleti mesterek. Megszállottként ordít a csatákban, és jaj annak, aki elébe kerül.

A kozák kapitány hidegvérrel ült a lován, és mélységes tisztelettel bámulta a csonka kardjával hadonászó poétát.

– Szállsz le arról a lóról, te karikalábú rabló, hadd vágom le azt a kutyafejedet – ordítá Petőfi.
 – Ó, dalnokok dalnoka, magyarok pacsirtája! – felelé szelíden a kozák. – Add meg magad, s életed megkímélem.

– Magyar költő senki előtt nem hajt fejet. Százszor inkább a halál! – büszkélkedett a hős.
 – Akkor ne add meg magad, hanem szaladj Isten hírével és légy boldog.
 – Még hogy megfussak előled, te senkiházi muszkabérenc? Te faszfű – kiáltá Petőfi.
 – Mi az, hogy fasz? – veresedett el a kozák.
 – Hogy mi? Te nem tudod, mi az, hogy egy fasz, te beste kurafi, te kancahirigelő? Hát megmutatom én neked! Ezzel verem agyon az egész muszka csürhét, amit édes hazámra zúdítottatok.

Azzal elévette.

A költő büszkesége diadalmasan ágaskodott téntás és véres kezében. Körülötte lidércek ezrei lobbantak, és elhallgattak a nyöszörgő, jajveszékelő sebesültek, a vérszomjasan üvöltő harcosok, a nyerítő paripák, a trombiták és a fegyverek. A vátesz úgy vigyorodott el, ahogy csak az istenek vagy az ördögök szoktak, midőn úgy érzik, övék a mindenség. A kozák kapitány lópozájára pedig a földi halandók ama tanácstalan és irigy bárgyúsága ült ki, mikor találkoznak az istenivel. Egy hosszú-hosszú perc telt el így, majd fölharsant egy kürt, eldőrdült egy ágyú, megdőrdült a menny, a pika lecsapott és Petőfi Sándorunk klasszikus lett.

Megáldotta az Isten a magyart, ha jókedvvel nem is, de virtussal igen, s ha egyéb nem is, de szép vers bőven termett a magyar ugaron. Tiszteli is a nép mifelénk a költőt, mint az indiánok a bolondot, és sajnálkozik, hogy a nagy poéták korán halnak, akár a mosónők. De így íratott meg a sors könyvében: míg a népet a setét turáni átok sújtja, minket egy másik végzet, a turáninál is tán kegyetlenebb, minek számtalan szépszavú áldozata volt és van, az irodalomtörténeti kezdetektől túlfűtött napjainkig: *magyar költőnek fasza okozza vesztét.*

Születésnapom

Az éveket nem számolom,
 padlásra való ócska lom
 csak egy
 halom.

Sokáig voltam oktató,
 diplomákat lobogtató
 kevély
 személy,

míg olvasták egy versemet,
 és attól kapott vérszemet
 a sok
 szemét.

„Leírta, hogy fasz? Mit van itt?
 Mi lesz, ha még ez is tanít?
 Az is-
 tenit!”

Ki vágyna bár, azér’ se kúr,
 nem védett meg az érsek úr,
 azér’
 se kár:

tanítok így is, meglehet,
 még nem is volnék meglepett,
 hiszen
 haszon,

ha ír az ember néhanap,
 az olvasó meg ráharap –
 szerény
 erény.

Bár meghűlt már a szenvedély,
 érezni még (a kedvedér’)

lehet
lehét,

s maradt még egy kis plusz parázs,
hevít majd éltem zúzmarás
telén
talán.

A világ így ér végire,
de rajta hagytam némi le-
nyomat
omat.

Szájber-özveg

Hazajössz, és ledobod magad a computer elé,
Se csók, se puszi, se ölelés, csak egy odavetett helló.
Azután késő estig csak a billentyűzet zörög,
Hallom, ahogyan zárnak az áramkörök.

Bezárkózol valami cédé-rommal,
Én meg kettesben maradok a vibrátorommal,
Már éjfél van, és te csak azt a szart vered,
Hogy száradna le lassan a hardvered.

Egy hangányit sem törődtem a józan ésszel,
Pedig többre mehettem volna egy jó zenésszel,
És most a lakásomba költözött egy PC-görény,
Aki havonta egyszer szexel, ilyen szar az arány.
Az ember sose tudhatja, hogy melyiktől van baja:
A tejszínes tea, vagy a kínai kaja?
A dobozos sörök, a csipszek, a neten rendelt pizzák?
Kezek, amik egy virtuális műnő mellét tapizzák.

Már éjjel kettő, de te csak ezt a fost vered,
Hogy aszna össze minden egyes softvered!
Látom, valami az agyadra ment, ez már tuti biztos,
Egy pasi, aki reggel büdös, estére meg piszkos.
Ez rosszabb, mint egy halálos karambol.
Kitépem a dugódat a falamból.
Hapsikám, a cuccaidat holnap estig vidd el,
Töröltelek végleg egy shift delete-tel.

Két magyaros nóta

Kurucnóta

Ha a szívem
marhapörkölt volna,
abból az e-
gész haza jóllakna,
úgy megnyálná
utánam a száját,
mint a legény
szokta a babáját.

Ha szívemből
kolbászt töltenének,
elég volna
tizennyolc megyének,
csak egy volna,
ami kimaradna,
de annak a
szeme kimeredne.

Rovásírás
van az én gatyámon,
abba rejtem
harcos buzogányom,
megállok a
százéves határon,
s az ellenség
pofájába vágom.

Fráncos kurva
ez az Európa,
édes bora
veres, mint a róka,
a mienkhez
képest az is lőre,
nyaljon minket
hátról előre.

Más nóta

Fejem fölött glória a bura,
Csak belőlem ömlik a kultúra.
Az a sok mélymagyar? ki az?
Én szartam a spanyolviaszt!

Hazáról meg nemzetről sipákol?
Bőgatyában jött ki az anyjából.
Én mondom meg, mi jó, mi szép,
Én vagyok az értelmiség.

Meleg nyárban tudjuk jól, hogy megy ez.
Gyerekemnek juszt is két anyja lesz!
Apának meg jöhet bárki,
Másságomat tolerálni.

Ha nem tetszik, amit itthon teszek,
Fejlettebb országban boldog leszek.
Píszí, love, szeretet,
Hányjunk romakereket!

Pajzán limerikék

6.
Van egy nő, úgy hívják, Eszter,
Először mindenkit tesztel,
Duzzad a nadrág?
Egy kicsit megrág.
Pit bull ez, hogy nem ereszt el!

10.
Van egy úr, a neve János,
Azt mondják, erénye számos.
Bátor és romlatlan,
Csak mindig fél hat van
Az ágyban, ez kicsit kínos.

11.
Van egy nő, úgy hívják, Judit,
Azt mondják, nem is hord bugyit.
Szoknyája fölleben,
Két ajak még szebben
Nem járta a boogie-woogie-t.

12.
Van egy nő, a neve Ágnes,
Ki minden sarkon csak rám les.
Én nem is akartam,
Vasból van a farkam,
Magába vonzott a mágnes.

13.
Volt egy úr, lakhelye Visonta,
Csak azzal dugott jót, ki ronda.
Egyszer a Medúza
Magába behúzta.
„Te vagy a legtutibb!” – visongta.

14.
Van egy úr, a neve Ákos,
A kedve mindig virágos.
De egy nő unta,
Hogy sose dugta:
„Te szűz vagy?” – kérdezte. „Á, kos!”

GASZTROSHAPE > a lápvilágba XX/XVII. (2008–2011; print, grafit, papír, kasztrozva kartonra; 500x700 mm)

Komám, innen el kell menni

Madagaszká

Komám, innen el kell menni, itt az ember csak gürcöl, de látszatja nincsen, mingyá gatyánk se lesz, s a fótót direkt a seggünkre kell varrják. A télen es olyan hideg vót, s kellett úgy tüzelni, hogy ha a csempékályhát el nem adom, januárra a fa mind elfogyott vóna, s ejszen mük megfagyunk, de aztán szerencsére egy zsák fával kiteleltünk. Bétettük a fát a zsákba, s azt bé az ágy alá, s mikó valamelyik fázott, felkelt, s mikor tízszer megemelte, feketett vissza. S a gyermekek es mit éléheztek, ember, bé es hivatott az óvóné, hogy azt mondja, valamit csináljak, mett a gyermekek a füzetjükbe virslin küljel egyebet nem rajzolnak. S hidd el nekem, odabé a városban se jobb egy szeggel se, hívta a nővérje az enyémet az asszonyt, s a telefonba azt mondja: úgy képzeld el, Rózsika, annyi pénzem nincs, hogy hónapkenőcsöt vegyek. Hideg mocsok tél vót, hogy még a férgek es megdögöltek, s nállunk a macska annyit nyávogott, hogy ejszen egy tűrés vattát a fülünkbe elhasználtunk, s még csoda így es, hogy a nyávogástól az eszünk el nem ment. Na de aztán valahogy megtavaszkodtunk, s a csihány nőni kezdett, s mondom, meg vagyunk élve, mehetünk gombászni. Igen, de a sok esővel az erdőt a burjány úgy felvette, hogy olyan sötét vót, mint a kútba, négykézláb kerestem a gombát, hogy valami fának neki ne menjek. S még így es egy karcfalvi cigánnyal abban a nagy setétben fejjel úgy esszementünk, hogy egy órát ültem a kapu előtt, míg az asszony megismert s béengedett. S esett az eső addig, hogy mán a békák es megrothadtak, s most olyan bűdöss van mindenfelé, hogy a házból kimenni nem lehet. Komám, innen el kell menni, látod-e, ott van Madagaszká, láttam a tévébe, szántatlan föld ott annyi, hogy csak lovad legyen, cseppet a föld homokos, de a pityóka meglesz, s ejszen még a káposzta es. Medve ott nincsen, csak néger, de az még több, mint nálunk, de moldvai policnak ott es lenni kell, s az intézze őket, mett azok csak halat esznek, s banánt, de mük azzal nem törődünk. Van valami állatjuk es, a lámur olyan, mint a görény, csak majom, de semminek nem jó, mett csak szökdösik s mozgassa a farkát, de megfogni s megenni nem lehet, arra van, hogy a tudósok mennyenek s nézzék, melyiknek mekkora. Kocsmáik nincsenek, mett azok a négeresek csak ütik a földet egy cándrával, s táncolnak reája, mint a bolondok, s közben olyan csúful óbégatnak, hogy a teheny mellettik megbornyúzik. Disznyót viszünk, s egy darab földet békeríték, s ha a puliszkát a levéllel esszük es, mett itten dógozni es hova, hogy menjé, mikor mondtam ennek a Géza szomszédomnak, hogy úgy tudja meg, hogy mostan még utcaseprőt sem keresnek, azt mondta nagy böcsen, hogy há münket ne es keressenek, s úgy tudd meg, igaza vót, innen, komám, el kell menni.

Megvettük a beszédet

Mocsok egy ősz vót, esküszöm, esett az eső, fűtt a szél úgy, mint a hájdermenkő. Megraktunk egy kamiont pityókával a szomszédnak, s mondom, bé kell menjek a bodegába, egy cseppet melegedjek meg. Bémentem a jó melegbe, s vagy két pohár köményest bévettem, s ahogy meg vótam fagyva, az a finom pálinka engem úgy átvárt, mint a csángó lelkit a pap beszédje. Há ahogy én ott álldogálok, há jön bé ez az én barátom, ez a Vasutas Gyuri az unokájával. Leültünk, hogy vessük meg a beszédet, s há a Gyuri rendelt egy sert, s egy decit magának s egy féldecit az unokájának. Mondom neki, te koma, ez a gyermek még ejszen nincsen ötéves se, nem-e lesz egy cseppet korai. Aszongya, azért vettem, hogy igya meg s szokjon hezza, s aztán ha megnő, nekem ne hányja vissza, mint a pestiek.

Aszongya, úgy képzeld el, Sanyika, vettem egy tehenet nagy ócsón, de bár ne vettem vóna, mett ejszen öregebb a régi magyar határnál. Úgy gondold te el, hogy olyan szarvai vannak, mint egy-egy régifajta biciklikormány. De ez még nem es lenne baj, de a tőgyei vénségében úgy meg vannak keményedve, hogy megfejni csak franciakulccsal tudjuk, de az es erőst lassan megy. S azóta az asszony es csak vágja a pofákat, s durungozik ki s bé a házból. Szegény macskát mérgibe a tornácról úgy lerúgta vót, hogy az a kerten átrepült, de lehet, hogy még a Csíksomlyó hegyén es, mert csak egy hét múlva ért haza nagy lesoványodva. Na de milyen a fehérnép, ahogy Miki komám mondta, ha tudtam vóna, hogy ennyit kell baszni, soha meg nem nőülök. Na s míg mondta nekem ezeket, az unokája a féldecit behúzza, s azzal a feje elveresedett, s kezdett úgy ordítani az a kicsi gyermek, hogy a szeredai gyorsvonatnak olyan hangja nincs. Ki es sirültem az asztal mellől, s hoztam gyorsan egy pohár vizet, hogy a gyermek igya meg. Igen, de az, ahogy a poharat a kezembe meglátta, s hogy megyek feléje, ejszen azt hihette, hogy én es pálinkát hozok, mett felszökött, s az ajtón úgy kifutott, mintha medvét látott volna. Na, mondom, Gyuri, ejszen ez a gyermek hazafutott. Haza, aszongya, biztos a nagyanyjához. Há, mondom, te koma, ebből otthon még baj es lehet. Milyen baj, aszongya, a legnagyobb baj, komám, hogy a feleségem a neandervölgyivel első unokatestvér, s hogy mikor én elvettem, ezt nekem nem mondta, na ez a nagy baj, nem egyéb. Ittunk vagy két pohárral, s mondom, indulok haza, s még valahol egy decit bévágok, de aszongya a Gyuri komám, üljek csak vissza, mett az utcánk végén a Bara bár helyire, ahova járni szoktam, olyan elegáns kocsmát nyitottak, hogy oda csak fehér gumicsizmával lehet most bémenni. Aztán így még egy-két decit ott megittunk, s nekem a szívem úgy meggyengült vót, hogy még két napig álmomban es a gyermekecskét láttam, s fájt a fejem úgy, mint a hájdermenkő. De aztán meggyógyultam, s jött az a mocsok hideg tél, de azt hiszem, azt már meséltem.

Megöregedtem, de ilyen mesterségről, mint az tiéd, még nem hallottam

A bárányt szombaton levágtam, s mondom, visszaviszem a fenőkövet Laci komámnak, s valami bőrkötet, amikkel még a térlől tartoztam. Ereszkedek le az utcán, s há ott áll a kapuban a Pál Gabi fia, Zoltán, hogy jöjjön bé, Sanyi bácsi, tiszteljem meg, mett most jöttem haza Magyarbó. Bémegek, gondoltam, a haragot egy pohár pálinkáért, ha tőtik, magamra nem veszem, de sokat nem ülök, mett Laci komámhoz indulék. Há bémentem, s ez a Zoltán elévett valami italt egy ilyen kerek hasas üvegbe, s tőtött egy-egy pohárral, de annak olyan fekete színe vót, mint a sötét éccaka, s szagja olyan, mint a poloskairtónak. Mondom nekije, te Zoltán, én megsérteni nem akarok, de én mán idős ember vagyok, s petróleumot még nem ittam, s mán el sem szeretném kezdeni. Erre kezdett nagyon kacagni, hogy aszongya, igya meg nyugodtan, mett ez olyan pesti ital, hogy még ott es csak az urak isszák, mett drága, mint a nagynyavalya. Aztán a híres italból megittunk vagy két-két pohárral, s mondom neki, te fiam, milyen életet vittél ott. Ej, aszongya, erőst jó dolgom vót ott nekem, Sanyi bá, vót egy telefonom, s csak ültem otthon, s vártam, hogy hívjanak a fehérnépek, fel es hívott egyszer egy olyan ötvenes nőcske, hogy én hezza menjek el. Megkerestem, hol lakik, békopogtam, kinyitotta az ajtót, s egy ilyen fájin rokolyába vót, mint a cigányleánykák, s ahogy beléptem, aszongya, csókoljsza meg. Há én erre nyújtom a nyakam, s aszongya, nem ott, te kiskorú! S elég az hezzá, hogy addig-addig, hogy a szobába békerültünk, s bé a paplanos ágyba, s a fehérnép reámtelepedett, s én nyaltam nekije ott, s aztán egy nagyot fingott, há, mondom, köszönöm, hogy levegőhöz juttattál.

Na de erre kezdtem én kacagni úgy, hogy ha a fal meg nem fogott vóna, biztos hanyatán esek. Aztán ahogy egy cseppet helyrejöttem, mondom ennek a gyermeknek, hogy én, látod-e, megöregedtem, de ilyen mesterségről, mint a tiéd, még nem hallottam, pedig még egyszer Bukarestbe es jártam. Értem én, mondom, hogy te ott mivel foglalkoztál, csak azt nem, hogy a súlyba nem került azoknak a fehérnépeknek ottani legény, s hogy métt éppen tégedet híttak. Aszongya nekem, azért, Sanyi bácsi, mett ott

FENYŐ D. GYÖRGY ◀

Széténeklés

József Attila Születésnapomra című versének utótörténetéről – másodszor

Egy korábbi tanulmányomban áttekintettem József Attila *Születésnapomra* című versének keletkezéstörténetét majd utóéletét! Először összefoglalom annak főbb állításait és eredményeit, majd újabb átköltéseket szemügyre véve megpróbálom az előző tanulmány gondolatmenetét folytatva továbblépni az ott kijelölt úton.

József Attila sok különféle költői hagyományra, szövegemlékre, formai lehetőségre, dallamemlékre, műfaji próbálkozásra épített, némelyeket tudatosan építette bele versébe, másokat szándéktalanul. A különféle elemek összeépítésének eredményeképpen egy új minőség jött létre, a magyar líra egyik legkülönlegesebb, legdallamosabb, legegységesebb versformája, igazi *hapax legomenon*. Évtizedekig teljesen egyszerűnek tekinthettük ezt a versformát, aztán – főleg az utolsó két évtizedben – többen is felhasználták, de úgy, hogy a felhasználás során minden *Születésnapomra*-átírat az eredeti verssel nagyon szoros kapcsolatot tartott fenn. Kialakultak a *Születésnapomra*-parafrázisok szabályai: az első sor erős szövegszerű kapcsolata az eredetivel, a születésnapra való hivatkozás, az életkor mint központi probléma, a létösszegzés mint gondolati centrum. A versek a lírai alapszövetbe epikus elemeket vegyítettek. Hasonló volt a hangneme, elhagyhatatlan kellékük a vita, a hetykeség, a csúfolódás. Minden átírat tovább feszítette a formajátékokat: a ritmus egyezése mellett a harmadik-negyedik sorok szemtelen rímjátékának lehetőségeit a

végletekig felhasználták és kitégítgették. Új rím-lehetőségek merültek fel: olyan bravúrokat láthatunk, amelyek az eleve virtuóz formajátékkal tovább játszanak.

Az áttekintés eredményeképpen arra a konklúzióra jutottunk, hogy az egyes átíratok egyre jobban eloldozták a formát az eredetitől, és mára a *Születésnapomra* forma a magyar költészet egy lehetséges versformájává vált. József Attila mintegy megajándékozta a magyar lírát egy új formával, és ahogyan például a Balassi-strófa, a Zrínyi-sor, a Himfy-versszak vagy az Anyegin-strófa bekerült a költészet tárházába, ugyanúgy a *Születésnapomra*-strófa is része lett annak. Úgy véltem, hogy – miként a többi idézett versforma – ezek a versek egyre kevésbé állnak közel az eredetihez, egyre inkább eloldozódnak tőle, és már csak emlényomokat őriznek eredetükből. Ennek a folyamatnak a végpontja Varró Dániel gyerekverse, *A Bús, Piros Vödör dala*, amely mint egy verses mese betétdala olyan távol áll már az ihlető verstől, hogy a forma végleges önállósodásának bizonyítéka.

Amióta tanulmányom megjelent, újabb és újabb *Születésnapomra*-átíratokat fedeztem föl. Részint előkerültek olyan versek, amelyekre nem figyeltem föl korábban, és sokan hívták fel a figyelmemet különféle átíratokra.² Másrészt pedig újabb és újabb parafrázisok

² Tanulmányom megírásában sokan segítettek, munkájukat ezúton köszönöm: hálával tartozom mindenekelőtt Kőrösi Imrének, aki rendkívül alapos megjegyzéseivel, továbbá hatalmas gyűjtő munkával segítette írásomat, valamint Gábor Samunak, Mozer Tamásnak, Dobszay Ambrusnak, Várady Szabolcsnak és Róbert Zsófiának. Kőrösi Imre és Várady Szabolcs hívták fel a figyelmemet arra, hogy az *az ám – hazám* rímpár nem is Kásákól származik (miként én azt első tanulmányomban Tverdota György nyomán állítottam), bár valóban ő is idézte kritikájában, hanem Vas Istvántól. Vas István *Levél a szabadságról* című 1934-es verse így kezdődik: Nekem is int a szabadság, végre, barátom, az ám, Munkátlanság, szellemem üdve, valódi hazám! Kásák Lajos kritikája megjelent a Nyugat 1936. évi 8. számában ...*És a legfiatalabb korosztály* címmel (<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00607/19213.htm>).

¹ Fenyő D. György: *Egy különleges versforma mint költői hagyomány* (József Attila Születésnapomra című versének utótörténete). Új Forrás, 2005. október. 64–83. old. A tanulmányban az alábbi verseket elemeztem: Székely Dezső: [Születésnapomra] (J. A. Születésnapomra c. versének ikerdarabja) Balla Zsófia: *Az élő forma* Kovács András Ferenc: *Bírálóimhoz. Születésnapomra. Plágium!* Szócs Géza: *Születésnapomra* Tóth Krisztina: *Porhó* Varró Dániel: *A Bús, Piros Vödör dala*

úgy tarcsák, hogy a műenke, székeleyeké világmárka, olyan, mint a svájci óra, hogy abba csalódnai nem lehet. Ej, mondom, jó, hogy mondd, megyek es haza, mondom meg az asszonynak, hogy többet ne mind ócsároljon s járassa a száját, ha mán ilyen jó hírünk van. S aztán még ittunk egy-két pohár olyan fekete pálinkát, s aszongya Zoltán, hogy amit nekem elmesélt, az mán régen vót, mett most má kiment Németbe, s ott az eszéért fizetik. Ej, gondoltam magamba, boldog ember lehet a te főnököd, mett sok pénzt neked nem kell hogy adjon. Aszongya, úgy képzeljem el, olyan kenőcsöt árulok az ottani embereknek, hogy amelyik mán öregecske, s a bőre megereszkedett, ha azzal a kenőccsel békeni, reggelre olyan feszes lesz, mint a jó kompóton a celofány. S úgy képzelje el, hogy még Márki Márk báróval es megismerkedtem, s még az apja temetésére es meghívott, mett azt mondta, unja magát. El es mentem, s há ott vót a pápa es, az temette az apját. Aztán a temetésnek, hogy vége lett, odamentem hezzája, s mondom, dicsértessék a Jézus Krisztus, pápa úr, vegyen kenőcsöt. S aztán beszédbe elegyedtünk, s vett es vagy két viderrel. Na s aztán mondott még egyebeket es, de én azokat itt nem mondom el, mett értem én a viccet, de amit nem illik, azt nem illik, s neki es megmondtam, hogy így húsvét szenvedején ezeket ne nagyon mesélgesse a népeknek, mett még csúf vége es lehet az ilyen beszédeknek. Aztán lementem a komámhoz, visszavittem a fenőkövet, s még valamit ott megillogattunk, mett ugye finggal tojást nem lehet festeni, s aztán siettem haza, hogy mondjam el az asszonynak, milyen jó hírünk van nekünk, székeleyeknek mindenfelé, hogy ne mind mocskoljon, s örvendjen ő es.

születtek és születnek azóta is. Az újraírás folyamata tehát messze nem fejeződött be Varró Dániel versével, inkább új lendületet kapott.

I. Kultusz és apoteózis

Rigó Béla: *Születésnapomra II. (József Attila öregkori verseiből)*

Immár száz éves lettem én.
üzenet ez a költemény
esem-
esen.

Hálóként rángó idegen
át szellemem egy idegen
kezet
vezet.

Száz évem szépen elszelelt.
A kor keresztre felszegelt,
ezért
vezért

csinált belőlem posztumusz.
Van már négy sírom. Sok humusz
s babér
a bér.

Időközben megjelent a *Születésnapomra*-parafrázisok egy részének iskolai feldolgozása: Pethőné Nagy Csilla: *József Attila. Szövegértés – szövegalkotás II–12. évfolyam 9. füzet*. Tanári útmutató. Bp. 2008. SuliNova – Educatio. 28–33. old. A fejezetben tárgyalt művek: Tóth Krisztina két parafrázis-verse, Orbán Ottó és Kovács András Ferenc költeményei. Szintén megjelent néhány más tanulmány is: Kornyané Szoboszlai Ágnes: „... csecse becse ajándék...”. In: *József Attila, a stílus művésze (Tanulmányok József Attila stílusművészetéről)*. Szerk. Szikszainé Nagy Irma. Debrecen, 2005. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai. Szerk. Jakab László. 84. sz.) 85–99. old. – A tanulmány stilisztikai szempontú elemzés, amely kitér az újraírások problémájára is. Harkai Vass Éva: *Születésnapok – újra(írás)*. Hungarológiai Közlemények. Újvidék, 2010. XLI. / XI. évf. 3. sz. 1–27. old. – A tanulmány a születésnap versek problémakörét tárgyalja, elsősorban Kosztolányi Dezső Ha negyvenéves... kezdetű versének parafrázisaival, továbbá József Attila Születésnapomra és Kosztolányi Ha negyvenéves... című versének kapcsolatával foglalkozik. Harkai Vass Éva: *A félrecsúszott nyakkendőről a félrecsúszott „élet”-ig. Diskurzusok párbeszéde: az újraírás. Irodalom, nemzet, identitás*. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Debrecen, 2006. augusztus 23–26.) elhangzott előadások. Szerkesztette: Jankovics József, Nyerges Judit. Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest, 2010. 51–59. old. (www.mek.oszk.hu/08100/08170/08170.doc) A tanulmány több posztmodern parafrázist elemez, és többek között kitér a *Születésnapomra* két átiratára is.

Megértem azt is: Szegeden
tőlem kapott az egyetem
levett
nevet.

Túlnőttem minden mesterem,
annyira, hogy már resteltem.
(Be szép
beszéd!)

Bár hivatásos híveket
néhány kikoplalt rím etet,
kudarc
e harc:

ma sem tanul a nép, s az a
falon-penészfolt szép haza
megint
megint.

Ez a mennyből jött vers hanyag.
Még nem törvény, de nyersanyag:
tüzem
üzen

belőle, bokrom egyre ég...
Ki jönne fel a hegyre még?
Felem-
elem.

Rigó Béla versének beszélője a százéves, centenáriumi ünnepelő József Attila.³ Van a versnek egy lejegyzője, írnoka is, aki a túlvilágról üzenő költő szavait felírja, mintegy közvetíti a túlvilági üzenetet.

Arra az ellentmondásra épül a vers, hogy milyen más volt a költő korabeli megítélése, mint amilyen az utókoré, illetve hogy mennyire más lett az utókor értéktétele, mint amit a költő sorsa sugall. *A kor keresztre felszegelt* – hangzik a versbeli József Attila önértelmezése sorsáról, vagyis életét mártíriumnak, mégpedig krisztusi mártíriumnak állítja be. Az *Imitatio Christi* József Attila életének és halálának egyik lehetséges, mi több, egyre gyakrabban olvasható értelmezése. Ebben az értelmezésben a költő alakja felnő Krisztushoz, szenvedése és halála pedig a krisztusi szenvedéstörténet újraélésévé és újraírásává válik. Nem indokolatlan ez: József Attila versének jelentésében lényeges elem, hogy a *Harminckét éves lettem én* mondat a krisztusi korba érés tényének bejelentése. A vers továbbolvasásából tudjuk ugyan, hogy a vers önjárándékként határozza meg önmagát, hogy ironikus és önironikus han-

³ Rigó Béla: *Születésnapomra II. (József Attila öregkori verseiből)*. Elhangzott 2007. december 3-án a Gát utcában tartott megemlékezésen. Köszönöm Rigó Béla segítségét, hogy rendelkezésemre bocsátotta a vers legautentikusabb szövegét.

gon folytatódik, de ez az első verssor még bármiféle magasztos folytatást megenged.

Van tehát egy mártírhaltalt halt költő és van egy öt felemelő, megdicsőítő utókor. A vers szerint háromféleképpen történt meg a szenvedés utólagos kompenzációja: a politikai hőssé növesztés, a kultuszépítés és az istenülés útján. A keresztfeszítésre adott első válasz a vezérré emelés:⁴ *ezért / vezért / csinált belőlem posztumusz*. A kompenzáció másik útja a kultuszteremtés: *Van már négy sírom; Szegeden / tőlem kapott az egyetem / ... nevet*. A szerint a kultusznak volt személyes, költői és intézményes útja egyaránt: *Van már négy sírom... – írja a kultusz személyes oldaláról, babér és mester – utal a költői példaképpé válásra; tőlem kapott az egyetem / levett / nevet – idézi fel a hivatalos, intézményes kultusz egy lényeges elemét.*⁵

Am mindezek a halál utáni válaszok szinte lényegtelenek ahhoz képest, amit a vers befejezése sugall. Mózes idézik az utolsó sorok, akinek az égő csipkebokor megjelent, s aki a hegyre felment a törvénytábláért – így módon egy igazi váteszt, népvézért, a kinyilatkoztatások közvetítőjét. Petőfinek *A XIX. század költőiben* megfogalmazott Mózes – költők párhuzamánál járunk ezzel. Ám a *bokrom* egyes szám első személyű birtokosa nemcsak a bokrot látó Mózes lehet, hanem a bokorban megjelenő isten is. Az ezt megelőző *tüzem* pedig még biztosabban magának az istennek a tüze. E magyarázat szerint tehát a földi keresztfeszítésre az igazi válasz az istenülés: József Attila Krisztusként halt meg és a halálban istenült, az *imitatio Christi* a vers végén az *imitatio Dei* gesztusában teljesedik ki. Ezt az értelmezést alátámasztja, hogy két alkalommal is arról beszél a vers, hogy József Attila üzen, diktál, és a földi lejegyző felírja, tolmácsolja a hallottakat. Ez a kinyilatkoztatás gesztusa: ahogyan isten a Bibliát kinyilatkoztatta, és emberek lejegyezték, éppúgy a versbeli József Attila is ilyen kinyilatkoztatóként lép elének.

S mindezt a *Születésnapomra* játékos formájában olvassuk. Rigó Béla verse nagyon pontosan az eredeti József Attila-vers formájában íródott, 10 versszakos, és

⁴ A befogadástörténetben többször és többféleképpen is megtörtént József Attila vezérré emelése, gondoljunk akár a Petőfi–Ady–József Attila költői fősodor koncepciójára, akár a szocialista költészet hagyományának kiemelésére.

⁵ A *Van már négy sírom* sor egy másik változatban így hangzott: *Lett három sírom...* Az utalás mögött négy sír és öt temetés áll: József Attilát 1937-ben Balatonszárszón temették el először (1937–1942). Utána 1942-ben elhozták hamvait Budapestre, a Kerepesi temetőbe (1942–1959). Később áthelyezték a Kerepesi temető munkásmozgalmi panteonjába (1994–2005), majd ennek megszüntetésekor ismét visszahelyezték korábbi sírhelyébe a Kerepesi temetőben (1994–2005). A centenáriumi év alkalmával végül családi sírba helyezték a Kerepesi temetőben (2005–).

ugyanazokat a rímszerkezeteket használja, mint az eredeti. Még abban is híven követi forrását, hogy az első és az utolsó versszak rímpárja darabol föl egy-egy szót: *csecse / becse* – írja József Attila az első versszakban (és eldönthetetlen, hogy ezzel egy minőségjelzős, egy birtokos jelzős szerkezetet, vagy egy játékos iker-szót tesz-e rímhelyzetbe), illetve a *tani- / tani* rím szerepel a vers befejezésében. Rigó Bélánál az első versszak záró ríme: *esem- / esen*, ahol nem kérdés, hogy valóban egy szót darabol fel a sorhatár. Az utolsó versszak ríme a *Felem- / elem* mondat véleményem szerint a vers legsúlyosabb pontja. A rímbe ugyanis egyaránt benne van a *Felemelem* mondat, vagyis a túlvilágról beszélő, istenült József Attila gesztusa az emberek felé, valamint a *felem* szó, amivel az emberekhez le-hajló az embereket a maga *felének, felebarátjának, feleinek* nevezi. Az istenült költő emberi gesztusával zárul Rigó Béla apoteózis-verse.

II. Hagyománykövető gyakorlatok

Rékasy Ildikó: *Szülinapi biztató*

Ifjabb barátnőimnek, barátainknak

Hatvan (s pár) éves lettem én,
túl annyi nyáron, oly temén-
telen
telen!

S hogy e sok évszak elhagyott,
tán érettebb, bölcsőbb vagyok
ma már.
Habár...

A kedvem néha szertelen,
s ha szeleburdi szellemem
kerül
felül,

mint egy farsangi maskarát,
úgy ölti fel kamaszkorát:
kedélyt
s szeszélyt.

Én is lehetnék (Isten ments!)
respektált, tisztos hölgy, decens,
elő-
kelő.

Ám, ha olykor hiányzik is:
ez a tekintély túl cikis –
s be sem
veszem.

Jobban esik a hetyke szó,
csipkedjetek, kis beste szű-
nyogok!
Nyögök,

de pár évig (amíg merem)
hordom a kedvenc farmerem.
Ki él,
remél.

Ez a vers még a centenáriumi évben jelent meg.⁶ Nézőpontja egészen más, mint József Attila verséé volt. József Attila az életút elején állva, harminckét évesen összegezte azt, hogy milyen ütések érték addig, és milyen életstratégiát, magatartást, morált alakít ki abból. Rékasy Ildikó versében azonban a múlt nem ütésekkel teli, a beszélő nem áll ellentétben a külvilággal, a normákkal. A múlt ebben a versben egyszerű bölccsé érlelő, másrészt visszavágyott, szívesen tartóztatott idő. A kedvenc farmer egy kamaszlány vagy fiatalasszony viselete, a *szertelen* és *szeleburdi szellem* egyértelműen pozitív értéktartalmú, mint ahogy a kamaszkort idéző *kedély* és *szeszély* is az.⁷ Miközben tehát a múlt tartóztatni vágyott, a jövő viszont késleltendő idő. Nem mintha fenyegető vagy negatív lenne, hanem önmagában azért, mert az öregedést jelenti.

A megidézett élethelyzet ugyanis egészen más tartalmakat hív elő a beszélőből, mint amit megszoktunk: egy hatvan fölötti ember beszél benne, s valóban valamiképpen bölcsőbb, rezignáltabb, érettebb ez a vers sok más rokonánál. Nem tulajdonít magának értékeket, nem állítja, hogy az én értékghordozó lenne egy ellenséges világgal szemben. Ennek a versnek inkább az a téje és kérdése, hogyan éli meg valaki az öregedést.

A vers metaforikája Tóth Krisztina *Futrínka ut-cáját* idézi: a ruhák fejezik ki az öregedő ember vágyódását a fiatalságra; a kamaszkor *mint egy farsangi maszkara* jelenik meg, vagyis csupán álca, játék, álruha. Ugyanakkor az öregedés elleni harc eddigi sikerét, az öregedő ember elszántságát is egy ruhaviselet fejezi ki: *hordom a kedvenc farmerem*. A vers hangsúlyosan nőies: azt ajánlás előbb szól az *Ifjabb barátinőknek*, mint a *barátoknak*, s a lehetséges, alternatív magatartások közül pedig egy tekintélyes idős asszony képe jelenik meg: *respektált, tisztos hölgy, decens*,

Mindez az önironikus, kicsit lefokozott játék (lásd a cím kicsinyítő képzőjét: *Szülinapi biztató*) az utolsó versszak utolsó rímjében kap súlyt, ott jelenik meg egy pillanatra ennek a játéknak a jelentősége. Egy közhelyet, egy latin szállóigét használ fel ez a verszárlat: *Amíg élek, remélek; Dum spiro, spero*. A böl-

csesség versbeli megfogalmazása ugyanolyan elvont, általánosító, mint az eredeti bölcsességé. Am helyzete egészen más súlyt és értelmet ad neki. A rím játékosá teszi a bölcsességet; a verszárlati szerep megemeli; az őt közvetlenül megelőző farmeros példa személyessé változtatja; a vers egészének gondolatmenete az öregedésről konkrét jelentéssel telíti. Ez a rím nagyon közel áll a József Attila-i *tani-tani*-hoz: éppúgy fölemeli a vers egészét, és éppúgy morális tartalmat tulajdonít az én magatartásának. Reméljük, mondja ez a rímpár, hogy az öregedést maskarával vagy kamaszos ruhával, önstilizációval vagy játékkal kikerülhetjük, vagy legalább elodázhathatjuk, késleltethetjük.

Az utolsó rímpár nem tiszta csengésével, hanem a verszárlati helyzet kihasználásával emlékeztet József Attila rímeire. Alakilag a *tani-tani* legközelebbi rokona az első versszak ríme: *temén- / telen / telen*. Igaz, itt nem a harmadik és a negyedik sor közötti sorváltás szakít szét egy szót, hanem a második és a harmadik sok közti éles áthajlás. Az első versszak metaforikája folytatódik a második versszakban: *nyár – tél – e sok évszak elhagyott*. Ez éppúgy közhely, mint a vers zárlatának latin mondása, de ezt is kifacsarja a forma, nem engedi, hogy közhelyként hasson: mire a *temén- / telen / telen* rímstort megértjük, a *telen* alakban felismerjük az alapalakot, addigra már érdekessé vált a versszak.

A második versszak érzelmi váltást helyez a harmadik és a negyedik sor határára: *bölcsőbb vagyok / ma már / Habár...* A következő négy versszakban a rímek a játékos jambikus rím hagyományát folytatják, van köztük tiszta rím és asszonánc egyaránt. Aztán megint szétvág egy szót szemtelenül: *kis beste szű- / nyogok! / Nyögök*, ráadásul a rím olyan erőltetett, hogy ha lenne a *kancsal kínrím* terminus, feltétlenül azt használnánk rá. De csináltságában olyan szellemes, olyan éles a váltás is a két rím szó között, olyan váratlan és szemtelen, hogy ezzel a kancsal rím lehetőségeit – és a *Születésnapomra*-átiratokban való felhasználásának lehetőségeit – tovább tágítja.

Fecske Csaba: Epilógus

ötvenkét éves lettem én
epilógus e költemény
sírós
írás

ennyi idő hogy telhetett
hová lettek napok hetek
látom
létem

s az idő eltelik velem
főm zavart sajdul alfelem

a múlt
kimúlt

helyette itt van a jelen
hiába rovom rá jelem
nem é-
nemé

megúsztam volna szárazon
ha nem szülsz meg s nem származom
az ám
anyám

lehettem volna műsoron
de nem volt hozzá hű sorom
vak ok
vagyok

csúnya nő kancsalít jövőm
magáévá tesz majd ha jön
csekély
e kéj

megmondhatom már előre
csak marék por lesz belőle
m is az
igaz

táncra perdülni nincs okom
hogy hazám talaját fogom
javí-
tani

Fecske Csaba verse érdekesen játszik azzal, hogy egyszerre utal Arany János *Epilógus*ára és József Attila *Születésnapom* című versére, bár nem kétséges, hogy ez utóbbival sokkal erősebb kapcsolatban áll.⁸ A közpon-tozás hiánya nem jellemző a *Születésnapomra*-versekre, mert ez egy másik költészeteszményre jellemző: nem a posztmodern *átírás-költészetet*, inkább a modernség *nyitott mű*-koncepcióját jellemzi. Rokona József Attila versének abban, hogy egyéni léthelyzetet igyekszik felvázolni, de ezt nem léttörténettel támasztja alá, hanem hangulatjelentéssel. Egy panaszkodó költő hangját halljuk, aki az elmúlás és a feleslegessé válás élményét fogalmazza versbe. Az epilógus-írás ténye meghatározza a versben megfogalmazott léthelyzetet is, és a vers elégikus hangnemét is.

A vers rímelése a 3–4. sorokban a játék sokféle lehetőségét aknázza ki. Van olyan ríme, amely szinte megismétli József Attila versének rímjátékát: *csekély / e kéj* (eljátszva azzal, hogy a *csekély* és a *sekkély* szavak egymás hasadással különvált alakváltozatai). Máshol

8 Fecske Csaba: *Epilógus*. In: Fecske Csaba: *Jelöltni tűntömet (Verseik 1975–2000)*. Miskolc – Szolnok, 2002. Felsőmagyarország Kiadó – Szépirod Kiadó. 209–211. old.

az eredeti vers rímpárjából megtartja az egyik tagot, és más hívórímet kapcsol hozzá (*javi- / tani*). Használ éles áthajlásokat a rímben, amelyek felerősítik a nem központosított szöveg szemantikai félreérthetőségének hatását (*nem é- / nemé; belőle / m is az / igaz*). Itt is olvashatunk kancsal rímet: a *látom / létem* rímpár Kovács András Ferenc parafrázisából már ismerős, igaz, ott egy sokkal bonyolultabb nyelvi, zenei és logikai struktúrába illeszkedik.

Mogyorósi László: Születésnapomra

Épp harminc éves lettem én,
nem ámulok már verszenén,
ahogy
ragyog.

Időmértékben több a kín,
mint elviselni bírna rím,
Lilla-
trilla.

Öröki fű a monoton
jambus, mint tenger, konokon
partot
csapkod.

A rím egy ráncos csecsemő,
koravén, épp hogy belenő,
s hant a
lantja.

Rímmel ékíték disztichont,
próbálok ezt a kicsi hont
lakni.
Hakni

hoz néha kétes üzletet,
csak tapsot, nem pénzt, szűzeket,
dívát
kivált.

Nem kértem, vajon praktikus
vagy cifra lom a daktilus
versbe
szedve.

Méltósággal lép vagy tipeg,
a verslábba a kor siket,
pedig
segít

a WTO Olümposzá
meglátni, milyen mostohán
elő-
kelő,

6 Rékasy Ildikó: *Szülinapi biztató*. Bárka, 2005. 2. sz. 21. old.

7 A szertelen / szellemem rím rájátszás a Születésnapomra közelében keletkezett *Ars poeticára*, amelyben a *szertelen / szerelem* rímpárba ékelődik a *szellem* szó.

mohó, pedig már jóllakott
bürokrata szab holnapot,
s hogy cseng
a cent.

(Hangom most kicsit váteszi,
ezer év vámját ráteszi
líra-
éra.)

S hogy mi lesz, tudom, mint a jós,
mert látom, hány protekciós
szürke
ürge

– s mind középiskolás fokon –
tanít egy népet, sok rokon,
s mennyit
konyít

a föld metrumához, amely
számára csak turistahely,
tengert
renget.

Homokbuckák hullámain
kéri csak számon álmaim
halom
dalom.

A viszonylag újabb, már a centenárium után meg-
jelent vers egyszerre problematizálja a líra jelenkori
állapotát, a világ jelenkori állapotát, a versforma je-
lentésképző szerepét.⁹ Mindezt az én elhivatottsága, a
vatesz-költő szerepe és küldetéstudata fogja egységbé.
A II. versszak reflektálja is ezt a túlzásúfoltságot, az én
felnagyításának magatartását: *Hangom most kicsit váte-*
szi, mondja némi öniróniával, de azonnal ugyancsak a
világ állapotával magyarázza ezt: *ezer év vámját ráteszi*
/ líra- / éra. Vagyis az önirónia legfeljebb megjelenik
a versben, de nem teremt olyan hatékony ellenpontot,
mint József Attila versében, vagy néhány más átiratban.

Ugyancsak zavart keltenek az olvasóban a vers for-
mai megoldásai. Mert miközben hangsúlyos a versben
a versírás önértelmezése (*verszene, időmérték, rím, jam-*
bus, disztichon, daktilus, versláb, metrum), ezenközben a
Születésnapomra-parafrázisok hagyományától idegen
módon hanyag a verselése. A harmadik-negyedik sorok
jambikus lejtése kötelező eleme a formának, ebben a
versben viszont a néhány jambikus rímpáron kívül ta-
lálunk trochaikusat, lassú spondeust és szinte aritmikus
rímet is. (Trochaikus például a *szürke / ürge*, spondaikus
a *tengert / renget*, aritmikus a *pedig / segít* rím.) Még olyan
rímpárokat is olvashatunk, amelyekben a két rímszó rit-
mikai természete eltér egymástól, mint a *dívát / kívált* és

a *s mennyit / konyít* rímekben. Vagyis a rímek egyáltalán
nem csengőek, inkább visszafogottak vagy zavart keltő-
ek. (Talán csak az egy *Lilla / trilla* a kivétel.)

A szövegszerű utalások hagyományát követi a vers:
a valószínűleg két legismertebb sor idézi: egyrészt a
versindítást, másrészt a – *s mind középiskolás fokon – /*
tanít egy népet sorok felidézik a szállóigévé vált kife-
jezést. Emellett rájátszik más József Attila versre is: a
S hogy mi lesz, tudom, mint a jós sor a (*Csak az olvas-*
sa...) parafrázisa:

Csak az olvassa versemet,
ki ismer engem és szeret,
mivel a semmiben hajóz
s hogy mi lesz, tudja, mint a jós,

A két vers szemléletének és lírai személyiségének
különbségére élesen rámutat a személyrag különbsége:
Mogyorósi László versében a tudás birtoklása, a jóslás
képessége is a lírai én jellemzője, József Attila vissza-
fogottabb, szerényebb lírai személyiséget állít elénk.

IV. Második parafrázisok

Tóth Krisztina: *Futrinka utca*

Harmincnyolc év, futó fonál.
Az ember rojtokat talál
– hanyag
anyag –

e földi, pöttyös kis ruhán
mit hord és igazgat sután,
kinek,
minek,

ha egyszer úgyis visszabont,
feslik simából fordított,
a Kéz,
ha kész

már érzi, úgyse lesz soha
ha nem lesz léte otthona,
akar,
akár

a színpadon a kesztyűbáb
játszani valami saját
mesét,
mi mást,

füstölgő kéményt, házikót,
Futrinka utcát, bármi volt,
örök
körök

után is fölvesz kis kötényt,
hisz telefonált az imént
Cica-
mica,

hogy Tádé meghűlt és beteg,
úgyhogy van dolga rengeteg,
legyen
egyen-

letesen befűtve a tökház,
vigyázz, Mazsola, nehogy megfázz,
halál
ha lel

utat is hozzánk, nem vagyunk
futó fonál, csak filc, magunk
helyett.
Helyet

foglal középen, integet
és onnan csókol Titeket
Böbe
baba!

Ha egy költő másodszor is ír *Születésnapomra*-
parafrázist, annak jó oka lehet. Főleg úgy, hogy Tóth
Krisztina előző verse, a *Porhó* az életmű centrumában
helyezkedik el: egyáltalán nem csak mint valami játéka-
ra tekint a költőnő a versre, hanem életműve szerves
részére, ennek a versnek a címét emelte kötetcímmé
is. Ha tehát a *Futrinka utcát* vizsgáljuk, az összeha-
sonlítás során nemcsak a József Attila-verset, hanem
Tóth Krisztina saját korábbi versét is bázisszövegnek
kell tekintenünk.¹⁰

Mindkét Tóth Krisztina-vers az élet múlásáról, az
öregedésről, a lassú, szinte észrevehetetlen öregedés-
ről szól. *Harminckettő, harmincnyolc* – mindkét vers
azt vizsgálja, hogyan tudja tetten érni az ember az
idő múlását, saját öregedését, az élet szertefoszlását.
A *Porhó*ban létösszegzést olvashatunk, rövid és epizo-
dikus léttörténettel, a *Futrinka utcában* szintén létöss-
zegzést, a teljesnek érzett létezés utáni nosztalgiával.

Az első vers központi metaforája a vers címét adó
porhó volt, amely szétporlik vagy szétolvad az em-
ber kezében, amely így az emberi életet illékonynak,
megfoghatatlannak, elporladónak mutatja. Persze ez
a metafora egyszerre szépnek, könnyűnek, féhéren
ragyogónak is mutatja az életet, az is benne van a szó
asszociációs körében, hogy a létezés egyedi szépségét
érzékeltesse. De a vers mintha nem erre helyezné a
hangsúlyt, hanem arra, hogy minden elporlik.

A *Futrinka utca* középponti metaforája a ruha, a
szövet, a ruhaanyag. Amit ez kiemel: az élet különfé-

le elemekből van összeszöve, de ahogy a ruhaanyag is
felfeslik, lebomlik, leszalad, ugyanúgy az élet is olyan
szövet, amely a használat során elhasználódik, elko-
pik, kirojtosodik. A *földi, pöttyös kis ruha* olyan létezés-
metafora, amely egyszerre fejezi ki az átmenetiséget és
az egyszeriséget, valamiféle esetlegességet. Talán nincs
közvetlen genetikai kapcsolata a versnek Kosztolányi
Dezső versével, mégis ideidézem az *Ének a semmiről*
egy versszakát, mert a földi létet éppúgy ruhának, az
emberen ideiglenesen rajta lévő ruhának ábrázolja:

Szokatlan-új itt ez a köntös,
pár évre szóló, szűk, de göncös,
rossz gúnya, melyet a könny öntöz,
beh otthonos lesz majd a régi,
a végtelen, a bő, közömbös.

Kosztolányinál egy háziköntös, Tóth Krisztinánál
egy nagyon nőies ruha, a kis pöttyös szoknyácska vagy
ruhácska (amilyent a bábfilmben Böbe baba is viselt)
az ember földi életének jelképe. És nemcsak nőies, ha-
nem kislányos is ez a szoknyácska, ami újabb jelentés-
dimenziót nyit: a nagy *Kéz*hez képest az ember ebben
a versben mindenképpen nagyon kicsiny: gyermek,
kislány. Vagy talán csak kislány-báb, amit valamely
sokkal nagyobb létező a maga kénye-kedve, vagy csak
a maga törvényei szerint mozgat.

Ez a gyermeki lét-gondolat nyitja meg a vers má-
sodik felét: a *saját mesét* mi magunk játsszuk a földi
életben, és mi keresünk hozzá nálunk kisebb alako-
kat, figurákat, bábokat. Így jutunk el a *Futrinka utca*
mesevilágába, a bábokhoz, Cicamica, Tádé, Mazsola
és Böbe baba világába. Bálint Ágnes meséje a hat-
vanas-hetvenes évek világát is idézi, egy infantilis,
de otthonos, barátságos, kedves, kicsit didaktikus, de
erőszaktól mentes, familiáris mesevilágot. Nem a hat-
vanas éveket nosztalgiázza vissza a vers, és szó sincs
semmiféle történelmi nosztalgiáról benne, csak azért
ezt a mesét idézi meg a vers, mert ennek emberközeli,
meleg Tökház-otthona alkalmas arra, hogy felidézze
azt a létezést, amelyben valaki otthonosan mozoghat,
és amelyet otthonosan mozgathat is.

A vers fordulópontján szerepel a saját mese igénye,
s a *kesztyűbáb* metaforája, amely összeköti a ruhaanyag
és a mese motívumait:

akar,
akár

a színpadon a kesztyűbáb
játszani valami saját
mesét,
mi mást,

füstölgő kéményt, házikót,

¹⁰ Tóth Krisztina: *Futrinka utca*. Élet és Irodalom, 2005. de-
cember 21.

⁹ Mogyorósi László: *Születésnapomra*. Bárka 2007/3. sz.

Vagyis a saját élet idegenségének, szertefoszlásának, más általi irányítottságának érzésére válaszul a vers azt mondja: az ember ebben a szétmálló földi életben is szeretne saját világot teremteni magának, valami olyant, amit ő igazgathat, ami az otthonosság érzését kelti benne.

A *Futrinka utca* első szava, a *Harmincnyolc* az egyetlen utalás a többi születésnapra, a születésnap témájára. Olyan ez a szó, mint egy ugródeszka: innen rugaszkodik el a vers, hogy a harmincnyolc évessé válás élményét kidolgozza. A vers ritmikájával, az erős jambusokkal, a megteremtett hangélménnyel híven követi mind a *Születésnapomra*, mind a *Porhó* által kijelölt utat. A rímek azonban még sokszínűbbek: a következetesen jambikus és játékos rímek elképesztő változatosságot mutatnak. Az első versszak a rímelés szempontjából is kiindulópont, elrugaszkodási pont: a *hanyag* / *anyag* rím olyan, mint József Attila tiszta rímei. A *kinek* / *minék* zavarba ejtően egyszerű, szinte még nem is rím. A harmadik versszakban a *Kéz*, / *ha kész* rím minimális hangzásbeli különbsége azonban éles ellentétben áll a két szó közötti nagyon bonyolult szintaktikai viszonyal (egy inverzióval hátravetett alany után egy alárendelt tagmondat kezdődik, amelyet egy közbevetés azonnal megszakít). A negyedik versszakról pedig következnek a rafinált kancsalrímek: *akár*, / *akár* majd az egy mássalhangzóval és egy szóhatárral megzökkenített *mesét* / *mi mást* rímpár. Aztán ismét tiszta rímek következnek: *örök* / *körök*, *Cica*- / *mica*, *legyen* / *egyen*- – de e harmadiknál fenakadunk. A versszakhatár ugyanis egy szót vág el, és ahhoz, hogy az iménti szép rímhatás érvényesüljön, az olvasás vagy felolvasás során teljesen el kell tekintenünk a szöveg értelmétől. Az *egyen*- // *letesen* enjambement használatával pedig már azt állítja a vers, hogy a rím kedvéért – legalábbis ebben a rímre épülő versformában – grammatikailag mindent szabad, például szólhat így egy verssor: *letesen befűtve a tőkház*. Ezzel a rimmal ismét új rímlehetőségeket nyitott meg Tóth Krisztina, amelyek tovább folytathatóvá teszik a *Születésnapomra*-versformát. A három utolsó versszak rímei között az első ismét egy kancsal rím: *halál* / *ha lel*, a második ismét a mondathatárral és a mássalhangzóhosszúsággal játszik: *helyett*. / *Helyet*. A záró rímpár, a *Böbe* / *baba* a maga természetességében végtelenül rafinált. Egyrészt felerősíti azt a gyermeknyelvi vonulatot, amely a versen végigvonult, a *házikó*, a *kis kőteny*, a *Cicamica*, *Mazsola* nyelvi rétegét. Másrészt talált rím, talált tárgy, nem más, mint egy meseszereplő nevének rimmé tördelése – megkockáztathatjuk, talán a vers kiindulópontja lehetett, versihető szó-párja. Olyan kancsal rím, amelyben az első szó után meg kell állni, ahol nem lehet a *Böbe* után nem hagyni egy icipici szünetet, amitől ez a vers végi poén még emlékeztetesebb, és – a vers jelentésének birtokában – még fájdalmasabb

Varró Dániel: *Harminckét éves múltam*
– önfelköszöntő költemény –

Harminckét éves múltam el,
csatában mégsem hulltam el,
sinen
se nem.

Csak ámulok, hogy jó, nekem
félig lefolyt az életem
gügye
ügye.

A volna lettbe billen épp,
létösszegeznem illenék
emitt.
De mit?

Harminckét év elslattyogott,
nem történt semmi nagy dolog,
kis ez,
kis az.

Van már nejem, van kisfiam,
s jut asztalomra kifli, jam,
diós
briós.

De elcsigáz a teperés,
az út, mely csupa hepe, és
csupa
hupa,

s ki lát, azt mondja: „Haj, Dani,
nem vagy te már a hajdani!”
Ez, öcs,
a göcs!

Hogy újra már nem kezdhetem,
sehogy se rendelkezhetem
e lett
felett.

Hogy jaj, a múlt pár passzusát
nem költhetem már basszus át,
alap
a lap,

s a jövő sincsen nyitva már,
hogy őszbe fordul itt a nyár.
Szar ügy,
farügy!

Mi nem lettem, már nem leszek,
tűzoltó, juhász, pl. ezek,

sem ács,
se más.

Nem végzek munkát, kétkezit,
költő vagyok, ha kérdezik:
badar
madár.

S habár szemöldököm közét
redőzi az alig közép-
korú
ború,

bár gyűl a szürke szerteszt,
fejem fölött a kerge-szép
azúr
az úr.

Varró Dániel is másodszor fordult a Születésnapomra vershez. Ám míg Tóth Krisztina két ebben a formában írott megszólalása lényegében egymást folytatja, Varró Dániel két megszólalása egészen más tendenciájú. A *Bús*, *Piros Vödör dala* lényegét tekintve a versforma kitágítását jelenti, mert hiába jelenik meg benne a létösszegzés eleme, ám más regiszterbe teszi a formát: A *Harminckét éves múltam* nagyon sok szempontból nagyon híven követi József Attila versét. *Önfelköszöntő költeménynek* nevezi a verset a szerző egy műfajmegjelölő alcímbe és a beszélő önmaga harminckettedik évét köszönti benne.¹¹

Ha azonban ennyire hű az eredetihez a parafrázis, akkor a tartalmi különbségek még beszédesebbek. Például az első versszak ígéje: József Attila *lettem én*-je a a jövő idő felé kacsint, Varró Dániel *múltam el*-je viszont a múlt felé. *Lesz* vagy *múlik*: mintha zártabb világról és életpályáról szólna Varró Dániel verse. És valóban a vers egésze arról szól, hogy mi minden nem valósult meg az életben, milyen alternatívák és lehetőségek zárultak már be, mi minden nem lesz már a beszélőből. József Attila versét olvasva az az ember érzése, hogy egy fiatal ember áttekintve az életét életstratégiát vált, Varró Dánielét olvasva pedig az, hogy egy fiatal ember most válik középkorúvá. A *volna lettbe billen át* – írja a harmadik versszakban, *sehogy se rendelkezhetem* / *e lett* / *felett* – olvassuk a 8. versszakban, *a múlt pár passzusát* / *nem költhetem már...* *át* – áll a kilencedikben, *a jövő sincsen nyitva már* – áll a tizedikben, *Mi nem lettem, már nem leszek* – a tizenegyetekben. A létigék kerültek domináns helyzetbe Varró Dániel versében, a *múlik*, a *volt*, a *lett*, és ezek tagadásai. A cím persze szójáték is egyben: a múltam egyrészt létige (lásd: *lettem én*), másrészt főnév („ez az én harminckét éves történetem”).

¹¹ Varró Dániel: *Harminckét éves múltam*. Élet és irodalom, 2011. február 4. Köszönet a megtalálásért Gábor Samunak.

A kérdés tehát az: mi mindent mondhat magának ez a fiatal-középkorú költő. Az első válasz az, mint a rájátszással megidézett Kosztolányi:

Van már nejem, van kisfiam,
s jut asztalomra kifli, jam,
diós
briós.

Emlékezzünk a *Boldog*, *szomorú dal* kezdő soraira:

Van már kenyerem, borom is van,
van gyermekem és feleségem.

Kosztolányi létösszegzése hatott József Attilára: kimutatható a rokon élményt megfogalmazó *Most harminckét éves vagyok...* kezdetű vers hatása a *Születésnapomra* versre.¹² A Mím van? Mít értem el eddig? kérdésére a válasz Kosztolányinál is, Varró Dánielnél is van egy lajstrom arról, mivel rendelkezik az ember (egy *pozitív lista*), s egy negatív lajstrom arról, mi mindent nem ért el valaki, mi mindennel nem rendelkezik. A *Boldog*, *szomorú dal*ban ez a kettő nagyon élesen szétválk, és egy ellentételező versszerkezetet hoz létre. Varró Dániel versében folyamatosan jelen van egyrészt az, hogy mi minden nem lett a beszélő (mondjuk így: egy *negatív lista*), másrészt az, hogy mi minden olyan valósult meg, ami nem jelentős (nevezzük ezt *lefokozó listának*). *Csatában mégsem hulltam el*, / *sinen* / *se nem*. Sem Petőfi, sem József Attila halálát nem mondhatja magának, vagyis a két nagyon fiatalon elhunyt költő-előd tragikus és kultúránkban példának tekintett halálát nem halta, és fiatalon már nem is halhatja. Nem lett sem valamiféle gyermeken romantikus életpálya megvalósítója (*tűzoltó*, *juhász*), sem szorgos és hasznos polgár (*Nem végzek munkát, kétkezit*). S a lefokozó lista: az élete nem nagyszerű, csak *gügye ügy*, nem *elszelelt*, csak *elslattyogott*, az élet tartalma *kis ez* / *kis az*, és kérdés, hogy van-e mit *létösszegezni*: *De mit?* Ez a köznapivá lefokozás jelenik meg az önmegnevezésekben és az önábrázolásban is: *Dani*, *öcs*, *madár*, *alig közép-/korú*.

Mivel József Attila versében van jövő, ezért van perspektíva és életstratégia is: *Én egész népemet fogom...* / *taní-* / *taní!* Ilyen életprogram van Varró Dániel versében is, és éppúgy a befejező versszakban:

fejem fölött a kerge-szép
azúr
az úr.

Vagyis programja mélyen költői program: a francia szimbolisták óta a végtelenség jelképének tekintett ég, az azúr jelenik meg ebben a zárlatban. Természe-

¹² Előző tanulmányomban írtam e kapcsolatról: *Egy különleges versforma mint költői hagyomány (József Attila Születésnapomra című versének utótörténete)*. Új Forrás, 2005. október. 64–83. old.

tesen nem eredeti metafizikai súlyosságában, hanem varróránis lefokozottságban. Az *azúr* szerepeltetése utalás a költő első kötetének címére, a *Bögre azúrra*, és magában foglalja azt az áttílizálást, amivel ott, az első kötetben köznapivá és apróvá fokozta le, ugyanakkor familiárisan kedvessé formált. Egy bögrényi azúr, egy kicsike a végtelenségből, de éppen csak annyi, amennyi a kakaós bögre felszíne, és annyi felhő van csak rajta, amennyi tejszínhab lehet a forró kakaón. Egy olyan versről beszélünk, amely eleve egy 1937-es József Attila versre játszik rá, így talán nem önkényes az ugyanekkortájt keletkezett *Ars poetica* kezdő képének megidézése sem: *hörpintek valódi világot, habzó éggel a tetején!* Vagyis a mulandósággal és a nagyszabású élet-lehetőségek elmulasztásával (akár programszerű elmulasztásával) szemben itt önmaga költői identitásának és még inkább fiatalkori költészetének megőrzése áll – ez az az érték, amely ellentételezni tudja létösszegzés során felismert hiányokat és jelentéktelenségeket.

Eddig már két József Attila versre hivatkozhattunk mint Varró Dániel művének előképére: az alapszöveget jelentő *Születésnapomra* címűre, valamint az *Ars poetica*-ra. De evidensen megjelenik az *Altató* emléke is a II. versszakban, szintén tagadásként (emlékezzünk csak: ott a gyerekek megígéri az altatót mondó felnőtt, hogy mi minden lehet, például *tűzoltó* vagy – *vadakat terelő* – *juhász*; itt a felnőtt arról is beszél, hogy ezek a gyerekkori vágyak sem valósultak meg. József Attila jelenléte nemcsak szövegekben, de a megidézett magatartásban, életlehetőségben is megjelenik az első versszak sín-képében. A másik megidézett költő Kosztolányi, mind a létösszegzés és lajstromozás gesztusa, mind a szövegszerű rájátszás egyértelműen a vers pretextusává teszi a *Boldog, szomorú dalt*. Petőfi az első versszak csatában elhulló költőjével utal, igaz, szövegszerűen inkább Arany *A walesi bárdokja* jelenik meg a versolvasó emlékezetében (*elhullt csatában a derék – csatában mégsem hulltam el*).

Varró Dániel hivatkozásaira az jellemző, hogy fel-tűnőek, hogy mindenki – vagy mondjuk így: minden iskolázott versolvasó – számára ismerős szövegekre, és általában azok ismert helyeire utal. Nem a rejtvényfejtés, nem is az egyszeri és különleges kapcsolat rádöbbenésének izgalma hatja át a versolvasót, inkább a felismerés öröme. Saját műveire is így utal: egyrészt a vers befejezése a *Bögre azúrra*, másrészt a 12. versszak *badar / madár* majdnem-kancsal ríme a *Maszat-hegy Badar madárhatózójára*. Hogy önmagát *badar* madárként határozza meg, beleillik abba az önfokozásba, amit mindvégig képvisel a vers: nincs mit létösszegezni, csupa csip-csup ügy és esemény volt az életemben, apróságok, *kis ez / kis az*. A nyelvhasználat is ezt erősíti: olyan hangsúlyozottan élőbeszédszerű a szöveg, hogy attól minden egzisztenciális élmény is könnyűvé – könnyen kommunikálhatóvá és ironikusan–önironikusan átélhetővé – válik.

III. A megtagadás gesztusai

Orbán Ottó: *Születésnapomra*

Nem mondom meg, hány éves lettem,
a tortabevonót is mind megettem:

az ám,
lazán!

Mégis, ha tán felém jöttök,
a Platánban lesz friss sütőtök,
sonkás
tojás,

veder szeder, meg a sok régi éték,
húzd rá, cigány, ez égi ének,
kódus
kórus

az égi karban, de kihagyta ezt Madách,
elvitte férfikorban asszony, meg a harács,
adó-
csaló

sose lett, én is csak épp egy szegletet
vettem itt, bordélyházit, meglehet:
fura
kura-

fi voltam, fektettem mindenféle nőket,
Ábel meg majdnem engem ölt meg:
fain
Kain

voltam, aztán meg Rómában Brutus,
ugyanott vandál, majd De Sade-kultusz,
Pius
priusz,

Borgia, R. Iván, s később úgy alakul,
hogy Havasalföldön Vlad Drakul
harap
halat,

de inkább vadat atlaszi vállamba,
és ott van egy faszi, mellette áll bamba
Vazul
s lazul,

mert neki már oly mindegy, vesztek-e,
és drukkol nagyon, hogy Wales ebe
agyon
marjon,

hogy legyen kuss, elég a szülinapi sirám,
és valaki vessen véget ennek a zshivány
ének-
ének!

Orbán Ottó egész költészete nem más, mint párbeszéd a költők, a versek, az elődök, a pályatársak, a szövegek között, reflexió más versekre, gondolatokra, gesztusokra. Nem meglepő hát, hogy *Születésnapomra*-verset is írt.¹³ Annál meglepőbb azonban, hogy a formahűség, a költői bravúr, a versírói képességek felmutatása helyett a vers szándékoltan és feltűnően nem követi a József Attila-vers virtuozitását.

József Attila verse erősen jambikus: az első-második sorok kivétel nélkül nyolc szótagosak, négyes jambusok: u – / u – / u – / u –, amelyben az egyes verslábak bárhol helyettesíthetőek, de zömmel a verssorok elején lassulnak le. A rímek hosszú, három szótagos tiszta rímek, némelyik ragrím, némelyik már-már kínrím, így kivétel nélkül nagyon zeneiek. Orbán Ottó versében viszont nem egyforma hosszúságú sorokat kapunk, van köztük 8, 9, 10, 11, 12, 13 szótagos egyaránt, s az elrendezésük nem mutat semmiféle rendszert. Ezért az első-második sorokat aritmikusnak érezzük, némi tagoló jelleget, kicsi ütemhangsúlyt felfedezhetünk ugyan bennük, de mintha a még ritmusosnak induló sorokat is szándékosan elrontaná. A rímeknek pedig nagyon kevés közük van a József Attila-féle nagyon csengő, zenei rímekhez. Csupa-csupa rövid, legfeljebb kétszótagos rím, laza asszonáncok, néhol a rímzavak ritmusa egészen ellentmond a hangegyezésnek, szóval: az első sorpárok szétdarabolják a forma erős és hangsúlyos zeneiségét.

A kétszótagos rímek, a rímpoénok ennél formahűbbek: mintha attól, ami a forma legfeltűnőbb összetevője, nehezebb lenne eltérni. Ám ezek a rímek is rendetlenebbek, kócosabbak: a *sonkás-* / *tojás* vagy az *agyon* / *marjon* rímpárok egyenesen bosszantóak aritmikusságukkal. A legtöbb rímpár jambikus, de az idézett 2. és 10. versszakbeliek spondaikusak, a 3. és 11. versszak rímpárja trochaikus. A *fain* / *Kain* rímpár érdekes ritmusjáték: az írásmód és a pontos ejtés szerint jambikus (ejtsd: 'fain / kain'), a köznyelvi, hagyományos ejtés szerint viszont trochaikus (ejtsd: 'fájin / káin'). Szóval ugyanaz a forma, és mégsem az, eleget is tesz a versforma követelményeinek, és nem is.

Hogyan értelmezzük ezt a gesztust? Tudnék ilyent csinálni, de nem akarok? Szétbontom a formát, nézzük, mi marad belőle? Ő olyant írt a születésnapjára, s ha van költői szabadság, akkor én meg ilyent írok a születésnapomra? Vagyis: az ő *Születésnapomra* verse olyan, az én *Születésnapomra* versem ilyen?

Véleményem szerint a versben elmondott magatartással áll összefüggésben a forma lerombolása. A vers ugyanis az értékrombolásról szól. Egy olyan ember beszél benne, aki szemben áll mindennel, tagad mindent, és önmagát a rombolás történetében helyezi el. A születésnapi verset kezdete (*Nem mondom meg, hány éves lettem, / a tortabevonót is mind megettem*) le-

hetne egy kisgyerek, egy dacos öt éves gyerek szövege. A következő két sor inkább egy kamasz dacát idézi: *az ám, / lazán!* Ezt követően azonban a gyermek- vagy a kamasz-beszélő feltételezése nem folytatható: a *Platán* söröző, majd az egész gondolatmenet egy dacos felnőtthez illik. Ahogy az utolsó versszak mondja, egy *zshivány*hoz, aki az emberiség hagyományai közül a tagadás, a pusztítás hagyományát vallja magáénak. Kain, Brutus, vandálok, de Sade márki, az inkvizítor Pius, Borgia, Rettegett Iván, Vlad Drakul, Vazul, I. Edward – ez a tagadás szellemiségének névsora a versben. Mintha nem is József Attila *Születésnapomra* című versének lenne parafrázisa, hanem Petőfi *Halhatlan a lélek...* című egy 1846-os versének. Petőfi versében a forradalom szelleme vándorol országokon és korokon át, Orbán Ottó versében a tagadás szelleme. Ugyanez a szellem-vándorlás indokolja *Az ember tragédiájára* tett utalást, ugyanezért teszi át a vers színhelyét a *kávéházi szeglet*ből egy *bordélyházi szegletre*. Nem véletlen, hogy vereségekről éneklő verseket idéz meg a szöveg, *A walesi bárdok* és *A vén cigányt*. Az a düh, amivel a vers beszél, amilyen daccal szemben áll mindennel, amilyen *zshiványt* jelenít meg beszélőként, az indokolja a vers mível formájának szisztematikus lebontását is.

Orbán János Dénes:

Születésnapomra, Házi feladat (vers)

Harminckét éves lettem én –
kötelező e költemény,
s bravúr
az úr.

Poétánk többé nem kadét,
de tudja meg ismét a nép:
örök
kölök.

Tíz éve a szabados füstöt
látván kiátkozott a püspök,
a vád:
„Galád

versedben csupa bűn terem:
szabadság, szépség, szerelem,
lator
a toll.”

Voltam „posztfreudi szexmajom”
a kritikus tollakon;
halom
barom

nem látta a fasztól az erdőt,
mordályt emelt, s úgy hitte: meglőtt,

holott
szopott.

Harminckét évem elhagyott,
ámde panaszra nincs nagy ok,
a vad
szabad,

a rím minden fűzöt kibont,
fölajz a vers, a lány sikong,
s rohan
Johann,

s bár sohasem lesz tananyag,
fonnak néki pad alatt
azért
babért.

2005-ben, a József Attila-centenárium évében sok *Születésnapomra*-parafrázis jelent meg. *Kötelező e költemény* – sóhajt föl Orbán János Dénes, és közben megírja a maga *Születésnapomra*-átíratát, rögtön dekonstruálja is az eredeti formát, és – ami még lényegesebb – a benne megfogalmazott magatartást.¹⁴

A szinte szállóigeszzerűvé vált első sort érintetlenül hagyja Orbán János Dénes, hogy egyrészt onnan induljon, másrészt erősen arra reflektáljon a vers során. A versbéli magatartás is rokon József Attiláéval: egy dacos, hetyke, fiatal költőt hallunk, aki az őt ért támadásokra válaszol, és szembeállítja a maga értékrendjét a hivatalosságával és a bírálókéval. Éppúgy, mint József Attila, ő is saját szavaival idézi meg azt, aki megtámadta, jelen esetben a kiátkozó püspököt. Önmagáról – megint csak József Attilához hasonlóan – mint költőről beszél: a második versszak *poétánkja* a *Születésnapomra költőnkjére* rímel. És szintén József Attilát követi az el-lentételező versszerkesztés: a bírálatokra adott válasszal, saját értékrendje büszke vállalásával felel a bírálatokra.

De ennél a pontnál egészen más irányba kanyarul a vers. József Attilánál ugyanis a támadásokra adott válasz az egész népét tanító, a felnőtté válás értékét hangsúlyozó *tanít-tani*. Orbán János Dénesnél a vers nem tanít, hanem elcsábít: *minden fűzöt kibont; fölajz; a lány sikong*. A rím nem tanít, hanem hódít; a vers nem a népét tanító költő alkotása, hanem az önmagát itt

már nem poétaként, hanem familiárisan *Johann*ként említő költő eszköze a nők megszerzésére. A hódítást követő záró gesztus önmaga értékének kijelölése: *fon-nak néki pad alatt / ... babért*. Önmaga értékét nem hivatalos értékének, verseit ellenbeszédként határozza meg, ennyiben József Attila magatartására is rímel a szöveg (József Attilánál: nem tanár leszek, hanem költő, Orbán János Dénesnél: nem tananyag lesz a vers, hanem titokban olvasott, pad alatti, „underground” irodalom). Ám el is tér tőle: József Attila versében az ellenbeszédnek morális tartalma van: a versírás tétje az „egész népem”-hez szóló üzenet, Orbán János Dénesnél a beszélő költői babérja.

V. Gyermekköltészet

Varró Dániel verses meséjének, a *Túl a Maszat-hegyennek* egy betétverse, *A Bús, Piros Vödör dala* megteremtette azt a lehetőséget, hogy e versforma a gyermekköltészetben is felhasználható legyen. Ott többek között az legitimálta a forma kiválasztását, hogy a kötet legtöbb verse más művekre és formákra játszott rá. S ha nem botránkozhattunk meg a dantei tercina vagy az Anyegin-strófa alkalmazásán, akkor miképp utasíthattuk volna el a *Születésnapomra* versformáját. Ha azonban egy versben már elfogadta az olvasó, hogy lehet gyermekverset írni ebben a versformában, akkor az meg is nyitotta az utat más költők előtt.

Kiss Ottó: *Iván öt*

Ma pont öt éves lettem én,
tortát ettem, s ettem én,
finom,
bírom.

Jövőre meg már hat leszek,
megint ilyenkor azt eszek,
kapok
hatot

gyertyából is, és fújhatok,
akár a mérges dúvadok,
a cél:
a szél.

Egy évre rá meg hét leszek,
addig tán nem is étkezek:
kivár
Iván.

Aztán meg sorban: nyolc, kilenc,
ha azt megérem, mit fizetsz?
Csakis
csokist!

Utána úgylis tíz leszek,
nem hámozok, nem hímezek:
az ám
a szám!

De hát ma még csak öt vagyok,
felülről néznek – ők nagyok –,
tekint-
ve kint.

Ha tizből öt már van nekem,
hány öt kell még, hogy tíz legyen?
Arány-
talány.

Kiss Ottó versében a születésnap élethelyzete indokolja a formaválasztást, ezért a versindítás emlékeztet leginkább József Attila versére.¹⁵ Az első sor után azonban elkanyarodik tőle. Kiss Ottó igazi gyerekverset ír, olyant, amelyben nem kacsint össze a költő az olvasóval a gyerek feje fölött, nem játszik el azzal – amivel például Varró Dániel játszott –, hogy a versforma használatának humora, a rájátszás ténye külön élményforrás legyen. Nem: attól kezdve, hogy a címet egy felnőtt írta és Ivánról egyes szám harmadik személyben beszélt, a felnőtt eltűnik, és egy gyerek szól belőle. A vers logikája is a kisgyerek felnőtté válását formálja meg, és azt a gondolkodásmódot rekonstruálja, hogy a gyerek az idősebb életkorokra vágyik, ám azokat ugyanolyannak képzei, mint amilyen ő maga az elképzelés pillanatában. Vagyis egy ötéves gyerek beszél, aki vágyik arra, hogy idősebb legyen, de felnőttébb állapotait és minden születésnapját ugyanolyannak képzei, mint amilyen az ötéves.

Mivel ez a vers nem kizárólag abból táplálkozik, hogy az olvasó felismerje a József Attilára való rájátszást, ezért a forma nem is áll előtérben. Kiss Ottó híven követi és használja a formát, de nem úgy, hogy használatára fel akarná hívni a figyelmet. Inkább úgy, mint bármilyen más formát használna, hiszen minden versformának megvan a múltja, története, megvannak a gondolati és érzelmi konnotációi, ám legtöbbször mégsem ezeket állítja előtérbe a vers. Talán csak a verszáró *Arány- / talány* rím után érzi azt az olvasó, hogy valami megfejtésre váró *talányt* kapott: benne van az *arány-talan* szó is, benne a *talán* kérdése, benne a két nem gyermeknyelvi, nagyobbaktól ellesett szó, az *arány* és a *talány* összerántása.

VI. Alkalmi költészet

Az alkalmi költészet megnevezés némiképpen pejoratív, holott tudjuk, sok jelentős mű megrendelésre, konkrét alkalomra készült, és mind terjedelmét, mind formáját, mind létmódját, mind tartalmát erősen de-

terminálta az az alkalom, amelyre készült. Ha olyan versekre gondolunk, mint Csokonaitól a *Halotti versek*, amely halotti búcsúztatónak íródott, Vörösmartytól a *Gutenberg-albumba*, amely köszöntőversnek, Petőfitől a *Nemzeti dal*, amely egy népgyűlésre készült szónoklatnak, vagy éppen József Attilától a *Hazám*, amely egy folyóirat-szám bevezető versének készült, akkor felmérhető, hogy önmagában az alkalmiság nem esztétikai értékmérője a versnek.

Az alkalmi költészetben belül külön kiemelhető a születésnap köszöntők hagyománya akár az elit költészetből – mint például a nyolcvan éves Freudot köszöntő *Amit szívedbe rejtessz* –, akár a családi, társasági költészetből. Magát a *Születésnapomra*-verset is ilyen alkalmi versnek tekinthetjük, miközben az önfelköszöntés gesztusa egyúttal meg is kérdőjelezi a műfaji hagyományt. Lackfi János 2008-as alábbi verse azonban inkább beleilleszkedik a familiáris költészet hagyományába.

Lackfi János: *Születésnapotokra*

Természetesen a Kaláka együttesnek

Negyven éve a pelikán
mindig új lemezt tojik ám,
bolond
korong!

Negyven éve alszik vakon
pókháló mellett a falon
a légy,
s a négy

fiú derekán pörög a
tanári kari karika –
Kalá...
Kalá...

Kaláka-lázban ég e táj,
a „hej, ráérünk!” kóceráj,
s a tág
világ.

Dajkáltak sok-sok nagymenőt,
sok játszótársuk nagyra nőtt,
s ma már –
számár!

Ám szerencsére gyermeke
Kalákát dúdol ernyedet-
lenül,
s derül.

Hány éve már, hogy a ladik-
ról csimpolyaszó hallatik,
heje-
huja,

¹⁴ Orbán János Dénes: *Születésnapomra, Házi feladat (vers)*. Korunk, 2005. 3. szám – József Attila 100 <http://www.korunk.org/?q=node/8&ev=2005&honap=3&cik=7830>

A vers utolsó versszaka nem található a Korunkban. Viszont megtaláltam egy olyan szövegváltozatot is, amelyben megvan a lezáró versszak, és bár nincs rá garancia, hogy valóban a teljes változat az autentikus, mégis azzal dolgozunk. Az utolsó versszakot idézi: Selyem Zsuzsa. Nervous System. Az év irodalmi kampánytalkshow-ja. <http://welemany.transindex.ro/?cikk=8535>. 2008. november 25.

¹⁵ Kiss Ottó: *Iván öt. Aranysityak. Friss gyerekversek*. Szerkesztette Lackfi János. Bp. 2010. Csodaceruza Kiadó. 80. old.

együtt ropja, bős port kavar
e zenékre tót, rác, magyar
s mulatt:
s mulat.

Jaj, hány éve, hogy Anna Lee
angyali képe fancsali,
halott,
holott

e számos éve kis Kató
oly indignálnak mondható,
ha nyers
a vers.

Hány éve tizenkét fokú
skálán cincogat az uku-
lele,
s vele

billeg a bábu-lábú szék,
egyensúly nincsen semmiképp,
csak épp
zenék.

A nandut oly rég kergetik
cikkakkbán, gitárral pedig
lelő-
hető.

De most már versemből elég,
megbocsássák nekem, ha lég-
nemű
e mű!

Ne légyen senki sem süket,
fogják ők egész népüket
Dani,
Vili,
Bali,
Gabi!

Lackfi János költeménye tehát igazi születésnap
felköszöntő,¹⁶ *ajándék, meglepetés, csecsebecse*. Vagyis
éppen úgy ajándék, ahogyan József Attila írt róla.
Köszöntő abban az értelemben is, hogy utalásrend-
szerét az ajándékozó, a megajándékozott és az a kö-
zösség érti igazán, amely előtt az ajándékot átadja.
Ha valaki ismeri a Kaláka együttest, akkor tudja,
mely dalaikra hivatkozik.¹⁷ Ha más nem ismeri, az

¹⁶ Lackfi János: *Születésnapotokra*. Élet és Irodalom, 2008. április 25. 17. sz.

¹⁷ A hivatkozott versek sorban: Robert Desnos *A pelikán*; Radnóti Miklós: *Éjszaka*; Weöres Sándor: *Szajkó*; Petőfi Sándor: *Pató Pál úr*; Arany János: *Népdal*; E. A. Poe: *Lee Annácska*; Heltai Jenő: *Mert dalaimnak...*; Simkó Tibor: *Ukulele*; Kányádi Sándor: *Három széklyáb*; Tamkó Sirató Károly: *Nandu*.

nem baj, hiszen az ajándékozó adja és az ajándé-
kozott kapja a verset, ezért bátran lehetnek benne
összekacsintások, utalások, „belső poénok”. Ez az
alkalmasság megenged mindenfélét a versben: sok
szándékos erőltetettséget (*cincogat az uku- / lele*), ér-
telmetlenségeket (*Kalá... / Kalá...*), játékos rímeket
(*s mulatt: / s mulat; holott / halott*). Tartalma szerint
laudációt olvashatunk, az ünnepelt vagy ünnepeltek
érdemeinek felsorolását, felépítése szerint lajstromot
mindarról, amiért ünneplik.

A versformát a születésnap alkalmán kívül legiti-
málhatja az is, hogy az ünnepelt, a Kaláka együttes
megzenésítette József Attila versét – vagyis a szöveg-
szerű hivatkozásokon túl a vers még egy Kaláka-dalra
játszik rá, nem a szöveggel, hanem a versforma fel-
használásával, ez pedig a *Születésnapomra*. A Kalá-
ka-dal¹⁸ zenei anyaga egy kávéházba helyezi a verset:
egy strofikus, egyszerű dallamot játszanak, erős a sza-
xofon jelenléte a műben, a harmadik-negyedik sorok-
at visszhangszerűen megismétlik. Vagyis a sláger, a
kuplé, a sanzon zenei világát idézik fel. A verset nem
a tragikum, hanem a játék és a könnyedség felől ér-
telmezik, és némi önironikus lemondást érzékeltet az
előadásmód.

Még egy ponton találkozunk József Attila versével
Lackfi János köszönője: a befejezésben. A *Ne légyen
senki sem süket, / fogják ők egész népüket* két sor után
József Attila verszárlatát váránk: *taní-tani*. Egyrészt
szemantikailag ez következik, másrészt versemléke-
zetünk is ezt a rímet hívja elő (hiszen előtte áll az
egész népüket rímhívó kifejezés). A *taní-tani* helyére
azonban a vers a Kaláka együttes tagjainak névsorát
illeszti: *Dani, / Vili, / Bali, / Gabi*. Ezzel a köszöntés
csúcspontjára helyezi a felköszöntöttek megnevezését,
és azt mondja, hogy a *taní-tani* gesztusa azonos a Ka-
láka együttes munkásságával, annak lényegével, hogy
Dani és Vili és Bali és Gabi tevékenységének lényege
egész népük tanítása.

IX. Összegzés

Régóta tudjuk, hogy az irodalomban egy feldolgo-
zás, átírás, értelmezés nem lezár egy problémát, egy
elemzés nem helyez el és magyaráz meg egy verset
örökre, hanem inkább új kapukat nyit. Amiről sokan
írtak, arról érdemes megint írni, és idővel, továbbá az
újabb és újabb szövegek megjelenésével egyre érde-
sebb lesz még többet írni; amiről új és érdekes szöve-
gek készültek, arról még többen érzik úgy, hogy egy
újabb szöveget kell hozzáírniuk. Az irodalom végtelen
hosszú kommunikáció, amelybe bekapcsolódva egyre

¹⁸ *Csak az egészség meglegyen*, 2003.

több mondanivalója lesz az embereknek, és minél töb-
beket hallgat meg ebben a kommunikációban, annál
több mindenre akar – tudatosan vagy öntudatlanul –
reagálni.

Az eredeti vers konvencióteremtő erejét láttuk:
sem formájától, sem a benne megjelenített élethely-
zettől, sem a megfogalmazott magatartástól és mor-
ráltól, sem a felépítés logikájától, sem a befejezés
gesztusától nem tudott szabadulni az, aki ezt a vers-
formát ki akarta próbálni. De a konvenció követése
együttal a konvenció rendszeres megtörését és újra-
írását is magával hozta. Bizonyos versek új formai
lehetőségeket teremtettek, például a kancsal rímet.
Mások az élethelyzetet kitágították vagy átértelmez-
ték, például a születésnap önköszöntés vershelyze-
tét más életkorokra vitték át, vagy megfosztották a
versindítást a jelenetezéstől. Megint más versek a lét-
történet felmondását megszüntették vagy újrafogal-
mazták, például ironikusan, lefokozóan vagy táma-
dólag hoztak fel élettörténeti eseményeket. Bizonyos
versek követték a befejezés morális emelkedettségét,
mások ezzel fordultak szembe, például találunk elé-
gikus hangú versbefejezést.

A vers eredetileg az autonóm költészet birodal-
mához tartozott, mert habár alkalmi költeményként
keletkezett, mégis egzisztenciális súlya, a megszóla-
lás egyedisége és ereje oda kötötte. A széténeklés so-
rán amellet, hogy megmaradt az autonóm költészet
területén, a legkülönbözőbb költészeti területekre is
átkerült: írtak ilyen formában köszöntő verset, bú-
csúverset, gyerekverseket, irodalomtörténeti szerep-
verset.

Amikor előző tanulmányomat befejeztem, akkor
úgy éreztem, hogy feldolgoztam a *Születésnapomra*
utóéletét. Ma, sokkal nagyobb anyag áttekintése után
már az látszik, hogy ezzel nem a probléma megoldása
és lezárása felé tettem egy lépést, hanem a probléma
és a lehetőségek további kinyitása irányában. Azt gon-
dolom, hogy idővel nem kevesebb lesz a *Születésna-
pomra*-átírat, hanem egyre több, és egyre elágazóbbá

válik az történet, amely József Attila remekművével
kezdődött.¹⁹

¹⁹ Előző tanulmányom egy olyan lábjegyzettel ért véget, ame-
lyet utólag írtam hozzá, és amelyben a tanulmány megírása
eltelt időben megjelent versekre tettem utalást. Most ismét
ilyen lábjegyzettel kell hogy munkámat lezárjam, a történet
ugyanis valóban egyre szerteágazóbb lett. Rövid felsorolás az
azóta megjelent – vagy azóta hozzám eljutott – szövegekről:
A Folyóméter – folyóiratfigyelgető című honlapon 2011.
02. 20-án megjelent Szántó Domingo aláírással egy Szü-
letésnapokra című cikk, amely egy vers-kollázssal ösz-
szegzi az addig összegyűlt szövegeket.
(<http://folyometer.blog.hu/2011/02/20/szulesnapokra>)
További alkotások:
Bán Olivér: *Születésnapomra*. Spanyolnátha, 2005. március
Csontos János: *Születésnapomra*. In: Csontos János: *XL
(Összegyűjtött versek, 1980–2002)*. Bp. 2002. Széphalom
Könyvműhely. 335. old.
Gellén-Miklós Gábor: *Rögtönzések, vázlatok, kétes hite-
lések* (Élet és Irodalom, 2010. szeptember 10. 14. old.)
Müller Péter Sziámi: *Síntévesztő*. [http://www.zeneszoveg.
hu/dalszoveg/35507/sziامي/sintevesztu-zeneszoveg.html](http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/35507/sziامي/sintevesztu-zeneszoveg.html)
Az Isten Álljon Meg c. lemezről, 2007.
Elek Ignác: Meghívók ([http://mek.niif.
hu/02400/02415/02415.htm#4](http://mek.niif.hu/02400/02415/02415.htm#4))
Jagos István Róbert: *Születésnapomra* ([http://www.poet.
hu/vers/8576](http://www.poet.hu/vers/8576), 2011. január 25.)
Születésnapomra (<http://vdm.loljer.hu/node/10>, 2011. január 25.)
Kéry Gyula: *Születésnapomra* (Élet és irodalom, 2001. máj. 11)
Németh J. Attila: *Születésnapomra*. ([http://www.dokk.
hu/versek/olvas.php?id=18078](http://www.dokk.hu/versek/olvas.php?id=18078))
Zsolt / Rajnai Lencsés Zsolt: *Születésnapomra*. [http://
gondolkodom.hu/acview.php?ArtID=2511](http://gondolkodom.hu/acview.php?ArtID=2511)
Paradox H (Ismeretlen blogíró): *Születésnapomra*
(plagizálás!!!). [http://paradoxh.blogspot.com/2007/07/
szulesnapomra-plagizls.html](http://paradoxh.blogspot.com/2007/07/szulesnapomra-plagizls.html)
Lőrincz Borbála – Montvai Hanna: *Szalagavatómra*.
ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskola Évkönyve, 2008.
Bp. Szerk. Schiller Mariann. 112–113. old.
Sz: *Születésnapomra* ([http://www.versgyujtemeny.hu/
vers-adatlap/sz-szulesnapomra/374](http://www.versgyujtemeny.hu/vers-adatlap/sz-szulesnapomra/374))
Akkor dicsérjük együtt Orbán (Bolse) Viktort:) Szerző:
dddani (2005. 09. 23. (#80524). [http://forum.index.hu/
Article/jumpTree?a=47642917&t=9067148](http://forum.index.hu/Article/jumpTree?a=47642917&t=9067148)
Egy szülinapra Szerző vagy közreadó: Törölt nick
(2005. 09. 21. (#80495) [http://forum.index.hu/Article/
jumpTree?a=47642917&t=9067148](http://forum.index.hu/Article/jumpTree?a=47642917&t=9067148)
Két latin nyelvű szöveg: egy fordítás és egy parafrázis:
József Attila: *In natalem meum*. Fordította: Fehér Bence.
<http://www.geocities.com/latinra/hortum.html>
Zoltanus Rihmer: *In natale meum*. Lyukasóra, 2005. ápri-
lis. 18. old.

► HÉJJA JULIANNA ERIKA

Okos kisasszonyok

A leányok felsőfokú iskoláztatása Békés megyében¹

A XIX. század második felétől tapasztalható nagyarányú gazdasági, társadalmi átalakulás következményeként felgyorsultak a polgári társadalom kialakulásának folyamatai. Ütemes modernizáció, az infrastruktúra gyors kiépülése, korszerűsödő igazgatási gépezet, új típusú intézményrendszer, oktatási, egészségügyi és szociális szervezetek jellemezték a kiegyezés utáni viszonyokat. Amiként változott a nyilvános élettér, s megújultak az időtöltés alkalmi és színterei, úgy lassan-lassan hozzáidomult a változásokhoz a polgári otthon belső miliője is. A nők – nem kis részben az emancipáció sikereinek köszönhetően – fokozatosan kiléptek a családi élet korlátozott mozgásteret biztosító, évszázadokon át láthatatlanságra ítélt, szűk körökön kívülről, s lépésről lépésre nyitottá, fogékonyvá váltak a nemüket érintő változásokra. Egyre kevésbé állta meg a helyét az a korábban gyakran hangoztatott szentencia, mely szerint „a nő életrajzát régente három szó fejezte ki: született, szenvedett és meghalt”.²

Számos kortársához hasonlóan Petelei István kolozsvári író is a polgári otthon láthatatlan jótévőjének szerepét szánta a nőknek. „Aki szeret, az nem hiúskodik – intette Petelei 1877-ben, férjhezmenetele alkalmából unokahúgát –, az megelégszik az ő környezetével, nem vágyik láttatni, nem kíván fényt, nem mutogatja magát. Az igazán jó asszony olyan, akiről – mint a régiek mondták – »nem beszél a világ«. [...] Ne kívánj soha többet, mint amennyit kaphatsz. Nemcsak az anyagi dolgokat értem; nem a rang felett való pompát és fényt, az ékszereket, cifrázkodást, a selymet és bársonyt – hanem ne kívánj többet a szellemiekben sem, mint amennyit okszerűen kívánni lehet. [...] Te se óhajts többet, mint amennyi a rendeltetésed!”³

1 A 2010. okt. 21-én, a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeumban elhangzott előadás szerkesztett változata.

2 Felméri Lajos: Leányiskoláink és a női természet. Részletek. In: *A nő és hivatása, II. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből, 1866–1895.* Szerk. Fábri Anna, Borbíró Fanni és Szarka Eszter. Bp., 2006. 110. p.

3 Török Zsuzsanna: „Bizonyosan az igazi megelégedés csak a családi életben van”. Petelei István családtagságaihoz írt levelei. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, III. (2007) 1–3. p. 225–296.

A nő és hivatása megítélése kérdésében a XVIII. század utolsó harmadától élénk diskurzus folyt férfi tudósok, filozófusok, írók között. A párbeszéd résztvevői sorában az 1820-as évektől tűntek fel és láttatták magukat az első nők. A vita a kezdetektől a XIX–XX. század fordulójáig a nők közéleti szereplése, az írónők megjelenése és megítélése, a nők közép- és felsőfokú oktatása, valamint szakképzése, végül a politikai jogokból való részesülés kérdései körül csúcsosodott ki.

A családi élet láthatatlan magánköreiből a nyilvános szférába való kilépés egyik, társadalmilag is legelfogadottabb formája az egyesületi munka felkarolása volt. A reformkorban gyökerező magyarországi nőegylet-alapítási mozgalom országsszerte az 1860–1880-as években élte virágkorát. A nőnek eredendően tulajdonított gondoskodó attitűd a karitatív egyleti mozgalomban teljesedhetett ki. A humánus, nemes lelkű nő – mint a társadalom szíve – támaszt, vigaszt, reményt nyújtott, jótékonykodott és gyámolította az elesetteket.

Az egyesületi munkában elért sikereken túl a nők irodalmi szerepvállalása szintén egyre elfogadottabbá vált, a publicisztika, a próza és a költészet terén egyaránt. A dilettánsok serege és a professzionális író és költőnők működése jól megfér egymás mellett. Az értelmiséget, a művelt középosztályt, a Gyulán nagy számban jelen lévő városi, vármegyei és magántisztviselői réteget megszólító hetilapot, a *Békést* fellapozva szembetűnő az írónők fokozatos térfoglalása.⁴ 1890–1900 között 17 írónő 32 írását, elbeszéléseit, verseket, tárcákat, műfordításokat közöltek. Az országos ismertségnek örvendő írónők, lapszerkesztő asszonyok, színésznők művei, visszaemlékezései is helyet kaptak a lapban. Az 1891-ben a Petőfi Társaság tagjává választott Szabóné Nogáll Janka – Nogáll László királyi törvényszéki bíró lánya – pályafutását és irodalmi tevékenységét gyulai származása miatt kísérte megkülönböztetett figyelem. A *Békés* legfoglalkoztatottabb írónője, Mányiné Prigl Olga gymnai községi óvónő tárcáit és verseit 1897-től közölték. A fiatalon

4 L. részletesebben: Héjja Julianna Erika: Hagyomány és változás határán. Női szereplehetőségek egy alföldi városban a 19–20. század fordulóján. In: *Bárka*, II. (2003) 4. p. 101–102.

elhunyt Szénásy Gizella (1872–1903) – Szénásy József Békésmegyei Takarékpénztári Egyesületi vezérigazgató lánya, Wieland Sándor gyulai járási szolgabíró felesége – első írása 1900-ban a *Pesti Napló*-ban jelent meg. A Madelaine álnéven írogató fiatalasszony 1900 márciusától 1903-ban bekövetkezett haláláig folyamatosan cikkezett a *Békés*-ben is. Az írónő debütációjáról a lap állandó tárcaírója, a csípős humorú Dubányi Imre emlékezett meg: „Fogadja részvétemet! Tanácsokat azonban nem adok. Ne igyekezzék – ajánlotta Dubányi – életének ezt a sötét pontját elrejtteni. Sőt! Aki olyan szépen kezeli a pennát, aki olyan finom lélektannal ír, mint Ön, az nagy bűnt követne el, ha újra visszalépne a »rendes« emberek közé. Írjon, csak írjon! Csak azért is! És ha a jó barátnői gúnyosan kritizálják meg az uzsonnáit, és savanyúnak találják a tejsűrűs kávéja habját, s »geil«-nek találják az omlós puszedljielt, ne akadjon fel rajta, és legyen rá elkészülve, hogy így lesz. Még nekünk, férfiaknak se bocsátják meg a bűneinket, melyet pennával elkövetünk, hát még egy szépasszonynak! Vigasztalódjék! – nyugtatta Dubányi író társát – Én mindig harcra készen állok az uzsonnáit megvédelmezni [...]”.⁵

Az irodalom művelése mellett a művészi önkifejezés és önmegvalósítás vágya, akár az önálló egzisztenciateremtés lehetőségével, a színházak világában is érvényre juthatott. A tekintélyes, nagybirtokos nemesi családból származó Hollósy Kornélia színpadra lépésétől, az 1840-es évektől sokan a színészetel szemben meglévő társadalmi előítéletek mérséklését és megszűnését remélték. Helyi szinten Jancsovics Pál Békés megyei alispán lánya, a színi pálya iránt elkötelezettséget érző Margit 1891-ben nem annyira tehetsége, mint származása okán vonta magára a közönség figyelmét. „Hatvan évvel ezelőtt is voltak alispánkisasszonyok is, teátristák is. Azonban a vármegyék kiskirályainak büszke kisasszonyai bizonyára még álmukban sem engedték meg maguknak azt a végzetes könnyelműséget – szögezte le a *Békés* egyik szerzője –, hogy komédiás nép közé keveredjenek, kifessék a képüket, lámpák elé álljanak s mu[la]tassák [a] misera plebs contrubens-t. Országos lett volna a felháborodás, ha egy alispánkisasszony ennyire megfélemez magáról. [...] Az új idők áramlata fölemelte a színpadot olyan magas nivóra, hogy azt többé a vármegyeház ablakából sem lehet még akarva sem lenézni.”⁶ Jancsovics Margitot 1890-ben Makó Lajos szegedi színigazgató szerződtette, később az ország több városában vendégszerepelt, alakításai a vidéki sajtóban komoly publicitást kaptak.

Jancsovics Margit példája inspirálta Hajóssy Ottó gyulai ügyvéd, országgyűlési képviselő és Erkel Fe-

4 -re: Gyulai élet. Wielandné Szénásy Gizi, „Madelaine” néven a „Pesti Napló”-ban. In: *Békés*, 32. (1900. márc. 11.) 10. p. 4.

5 Közölte: Héjja, i. m. 102. p.

renc unokahúga, Erkel Ágnes lányát, Hajóssy Ilonát (1870–1943) is. Ilonka műkedvelő előadásokon aratott sikerein felbuzdulva 1896-ban a budapesti Solymosy-féle színi iskola növendékei közé iratkozott be. Azonban egyik lány sem választotta élethivatásául a színészetet; a színésznők személyével szemben főként a konzervatívabb vidéki társasági körökben továbbra is fennálló kirekesztő, távolságtartó megkülönböztetés miatt inkább a kiegyensúlyozott családi életben keresték a boldogságot. Jancsovics Margit Tóth Lajos ezredorvossal kötött házasságot, tőle telhető odaadással vezette a háztartást, s legfeljebb néha adott hangot „valami kellemesebb foglalkozás”, hímezgetés vagy festegetés utáni vágyának. Hajóssy Ilona 1897-ben a gyulai származású Enyiczkey N. Béla főispáni titkár, kassai jogakadémiai magántanár felesége lett. Szabadidejében azonban kassai jótékonyági célú rendezvényeken elvéve továbbra is színpadra lépett.

Jancsovics Margit és Hajóssy Ilona legtitkosabb vágyait a külföldi tanulmányokat folytató, csabai származású Bartóky Matild teljesítette be, aki igazi karriert futott be, 1895-ben mint a brémai operaház primadonnájáról cikkeztek róla a helyi, Békés megyei lapok.

Viszonylag legkisebb ellenállásba a képzőművészpályát választó művésznők ütköztek. Sikeres indulásukhoz nagyban hozzájárult az a tény, hogy a dilettáns keretek között művelt rajzolász, festés a XIX. század folyamán végig szalonképesnek számított. A képzőművészetnek ezek a formái a zene- és nyelvtanulás mellett a korabeli nőnevelés elengedhetetlen részét képezték. További előnyt jelentett az is, hogy az Országos Magyar Mintarajziskola és Rajztanárképző már alapításától, 1871-től nőket is felvett hallgatói közé. A főiskolán tanult nők száma a kezdetektől 1908-ig megközelítette az 500-at, de legfeljebb egyötödük működött aktívan, állított ki, illetve szerepelt a művészkataszterben. A növendékek többsége a „jó nevelés” intézményes meghosszabbításának tekintette a képzőben töltött időt, egyneved részük, az önálló megélhetésre utaltak, a biztos jövedelemmel kecsegtető rajztanári vagy rajztanítónői oklevél megszerzését tűzték ki célul.⁶ Ezt a kereseti formát választotta Gyulán Köpösdý Rózi, aki 1907–1908-ban női ipariskolai tanfolyamot vezetett. Tanította a művészi, modern kézimunkákat, varrást és hímzést, a rendkívüli tárgyak között az iparművészet körébe tartozó selyem-, bársony-, bőr-, üveg- és fafestést oktatott.

„A műipariskolában, a festészeti akadémián, a zene-konzervatóriumokban, színészeti akadémiában nem azt nézik a belépő növendékekben – ismerte el még az emancipációellenes kijelentéseiről ismert Felméri Lajos is 1885-ben –, hogy férfi-e vagy nő, hanem, hogy

6 Szívós Erika: A magyar képzőművészet társadalomtörténete, 1867–1918. Bp., 2009. 103–117 p. (Habsburg történeti monográfiák ; 7.)

van-e arra való tehetsége, a múzsá csókjával van-e elbocsátva?” Felméri ezzel együtt a nőben „a háztáj sarkcsillagát” látta, akit a tudomány még sohasem tett naggyá.⁷ A nők számára az egyetemi bölcsészkar, orvos- és gyógyszerképzést biztosító, tíz évvel később, 1895-ben kiadott vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet – Felméri Lajos okfejtése első részének megfelelően – egyértelműen leszögezte, hogy a női nem képviselői az írói és művészi pályákon egyaránt nagy sikereket mutattak fel. Felméri álláspontjával ellentétben Wlassics Gyula miniszter szerint az is minden kétségen felül állt, hogy a nők a tudományos pályák sikeres elvégzéséhez szükséges ismeretek elsajátítására ugyancsak képesek.

A nők egyetemre bocsátásának a kérdése az ügy pártolói és ellenzői között számos vitát gerjesztett. A reformok hívei argumentációjukban a „civilizálódás”, a polgárosodás, a modernizáció szerves részeként állították be a folyamatot, és sokszor hivatkoztak az általános európai gyakorlatra, a „művelt országok” példájára, ahol több helyen már 1895 előtt lehetővé vált a nők számára egyetemi tanulmányok folytatása. A külföldi minta azonban nem minden esetben ösztönzött követésre. „Minálunk – Európát értem – még újság színét viseli az, mi Amerikában már napirenden van. Ott a nő – összegezte 1873-ban tapasztalatait Petelei István – együtt tanulja iskoláit, egyetemeit a férfival. És válnak belőlük kitűnő törvénytudók, orvosok, ügyvédek, bírák. Sőt, egy törvény szabályozó is teszi az amerikai iskoláknak, hogy a leányokat az orvosi tudományokban oktassák. Mert ha ezt érti, ért egyszersmind azon módhoz, miként kell a gyermeket egészségesnek, erősnek nevelni. Mi azt persze furcsának gondoljuk: hogyan ítél egy szép fiatal leány egy bűnös, de csinos fiatalember felett. Hogyan pajtáskodik az egyetemen egy 18 éves leány egy 20–22 éves fiatalemberrel. Egyébiránt, mint mondtam, válnak e nőkből jeles törvénytudók orvosok stb., de arról sohasem hallottam, hogy valamelyikből jeles anya vált volna. Sőt, ellenkezőleg – zárta eszmefuttatását Petelei –, ismeretes dolog az, hogy a világon legrosszabb feleség és anya az amerikai.”⁸

Az érettségi bizonyítványhoz kötött egyetemi felvételi lehetőség 1895-ben újból napirendre tűzte a középszintű leányoktatás – Veres Pálné, Vikár Béla és többek által már régóta sürgetett – alapvető fejlesztését, modernizációját. A probléma rendeződéséig a lányok mint magántanulók kérhették felvételüket külföldi vagy hazai gimnáziumokba, ahol igény szerint érettségi vizsgára is bocsátották őket. Az 1870-es évektől egyre több híradás számolt be – szinte kivétel nélkül mint kuriózumról – gimnazista vagy maturáló kisasszonyokról. A társadalmi változásokra, problémákra fogékony *Vasárnapi Ujság* is hírt adott jó néhány

magántanulói felvételtől, kiváltképp közmegbecsülésnek örvendő, tekintélyes posztokat betöltő apák – akadémiai tanárok, orvosok, országgyűlési képviselők – leánykairól.

A Gyulán megjelenő Békés című lapban csak a Wlassics-féle rendelet után, 1897-ben írtak először – minden kommentár nélkül – középiskolai felvételtől. Elsőként Révész Fülöp csabai orvos lánya, Révész Irma folyamodott Békés megyéből miniszteri engedélyért, ami alapján 1897-ben a szarvasi főgimnáziumba iratkozhatott be magántanulóként. A megyében első alkalommal 1901-ben ugyancsak Szarvason, két évvel később Békéscsabán bocsátották érettségi vizsgára lánytanulót.

Az 1901 és 1915 között Szarvason és Békéscsabán érettségizett összesen 18 leánynövendék⁹ iskolaválasztásában nagyrészt családi mintát követett, ugyanis többük fivére korábban, vagy húgával egy időben, az evangélikus főgimnáziumok valamelyikében folytatta tanulmányait. Loykó Vilmos csabai községi tanító két lányát is a helyi gimnáziumba íratta, de közülük csak az idősebb, Irén tett érettségi vizsgát. A már említett Reisz/Révész Fülöp családjával az 1850-es években települt át Árva vármegyéből Csabára. Iskoláit a helyi al-gimnáziumban és Nagyváradon, az orvosi egyetemet Pesten, a fogorvosi tanfolyamot Berlinben végezte. Diplomája megszerzése után Bácsfeketehegyi közsé-gi orvosa lett, de gyermekei megfelelő iskoláztatása érdekében 1892-ben ismét Csabára költözött. Révész Fülöp lányai közül Margit 1903-ban, Irén 1912-ben érettségizett Békéscsabán, és Sándor nevű fia ugyancsak itt járta a középiskolát. Révész Margit és öccse, Sándor a budapesti egyetem orvosi karán diplomázott, 1909-ben, illetve 1911-ben. Révész Sándor apja nyomdokába lépett, Békéscsabán fogorvosként praktizált, 1913-ban Tevan Flórát vette feleségül. Révész Sándor és sógora, Südy Ernő gyógyszerész a csabai kulturális élet központi figurájának számított, komoly szerepük volt az Auróra Kör megalapításában.¹⁰ Révész Margit 1911-ben nehezen nevelhető és szellemileg visszamaradt gyermekek részére gyógypedagógiai és gyermekszanatóriumot létesített Húvösvölgyön, a gyógypedagógiai főiskolán kísérleti lélektanból tartott előadásokat. Számos gyermeklélektani, gyógypedagógiai tanulmánya jelent meg, továbbá ő szerkesztette a *Magyar Gyógypedagógia*, a *Gyermekek és Jövőnk útjai* című folyóiratokat. Amellett, hogy tudományos karriert futott be, családot is alapított, Hrabovszky József

9 Az 1901–1915 között Szarvason és Békéscsabán érettségizett lánytanulókra vonatkozó adatok forrása: Békés Megyei Levéltár (a továbbiakban: BÉML) VIII. 54. A Szarvasi Állami Vajda Péter Gimnázium (korábban Ág. Ev. Vajda Péter Gimnázium) iratai és VIII. 55. A Békéscsabai Rózsa Ferenc Gimnázium (korábban Ág. Ev. Rudolf Gimnázium, Állami Fiúgimnázium) iratai. Beiratkozási és érettségi anyakönyvek, törzskönyvek.

10 Farkas János László: Dr. Révész Sándor Békéscsabáról. In: *Múlt és Jövő*, 18. (2007) 3. p. 116–124.

felesége lett. A nőlélektan és a nőtörténetírás iránt is érdeklődést mutatott. Az első magyar bibliográfus és könyvtárosnővel, Czeke Marianne-nal közösen jelentette meg Brunswick Teréz életrajzát, közölték naplóit és feljegyzéseit. Az 1926-ban a *Kisdednevelés* gondozásában kiadott kötetbe Révész Margit a *Gróf Brunsvík Teréz jellemzése örökléstani és lélektani szempontból* című fejezetet írta.

Révész Margiton kívül a vizsgált időszakban Szarvason és Békéscsabán érettségi vizsgát tett lányok közül két további növendék eredményes egyetemi felvétele dokumentálható. Szabó Ignác kunszentmártoni földbirtokos és takarékpénztári aligazgató lánya, a szatmárnémeti református tanítóképzőben végzett Szabó Margit (*1894) 1912-ben érettségizett Szarvason, majd Budapesten folytatatta orvosi tanulmányait. 1920-ban szerzett oklevelet, egy évvel később saját gyermekorvosi rendelőt nyitott, s része volt a Stefánia-fiók megszervezésében és működtetésében is.

Deutsch Dávid szarvasi kereskedő fia, az 1892-ben a kolozsvári egyetem orvosdoktorává avatott, első generációs értelmiségi, Déri Henrik szarvasi járási főorvosként működött. Erzsébet (1895–1943) nevű lányát a szarvasi állami polgári leányiskola első négy évfolyamának elvégzése után a mezőtúri állami felső leányiskolába küldte, VI–VIII. osztályba pedig mint magántanulót a szarvasi evangélikus főgimnáziumba íratta. Déri Erzsébet 1913 júniusában itt tett érettségi vizsgát, majd apjához hasonlóan a kolozsvári egyetem hallgatója lett, 1916-ban letette a gyógyszerészgymnáziumi vizsgát, egy év múlva pedig gyógyszerészdiplo-mát szerzett. 1916–1918-ban mint gyakornok szülővárosa Megváltóhoz és Szarvashoz címzett patikáiban állt alkalmazásban.

Szarvason 1901-től 1915-ig – Déri Erzsébettel együtt – összesen öt lánytanulót bocsátottak érettségi vizsgára; közülük egy növendék református vallású volt, 2–2 a római katolikus és izraelita felekezethez tartozott. Az öt lány közül három helyben, Békés megyében, Szarvason, illetve Békésen született.

A békéscsabai Rudolf főgimnáziumban 1903–1915 között összesen 13-an maturáltak, közülük legtöbben, szám szerint négyen az 1911/1912. tanév végén vizsgáltak. A végzetek 77%-a Békéscsabán született, az összes tanuló 54%-a izraelita, 31%-a evangélikus volt, a fennmaradó 15% (2 fő) a római katolikus vallást követte.

A lányukat Szarvasra és Békéscsabára iskolázó izraelita apák, egy szabóiparost és két orvost, Révész Fülöpöt és Déri Henriket leszámítva, valamennyien kis- és nagykereskedők voltak, a keresztény felekezetekhez tartozók kivétel nélkül értelmiségi állás-helyeket töltöttek be: gyógyszerész, állatorvos, ügyvéd mellett legtöbbjük tanítói, tanári képesítéssel rendelkezett.

Az arányszámok és a foglalkozási mutatók szoros korrelációt mutatnak az Országos Nőképző Egyesület Leánygimnáziumában 1896-tól 1917-ig tanult diákokra, továbbá a két világháború közötti budapesti bölcsészhallgatónőkre vonatkozó kutatások megállapításaiival. A nemek diplomaszerezési esélyeit elemezve kitűnt, minél iskolázottabb az apa, leánygyermeké annál nagyobb eséllyel jutott bölcsészdiplomához, figyelemmel arra, hogy az egyetemplátogatás miatt a nők sokkal kisebb valószínűséggel távolodtak el lakóhelyüktől, családjuktól, mint a férfiak. Az adatok szerint a reformátusok alulreprezentációja mellett az izraeliták és az evangélikusok együttes felülreprezentációjával kellett számolni a bölcsészhallgatókért (is) folyó modernizációs versenyben. 1895–1905 között a zsidók közül került ki a Budapestre beiratkozott medikák 53, és a bölcsészhallgatók 48%-a.¹¹

A budapesti egyetemen 1902-ben összesen 102 kis-asszony tanult. Közülük 71-en tanári pályára készültek, 31-en az orvosi hivatást választották. Két hallgatónőt egyetemi gyakornoknak neveztek ki ekkoriban: Kurtucz Valériát Klug Nándor élettani tanszéke mellé, Balogh Margitot pedig az egyetemes földrajztanszéket vezető Lóczy Lajos oldalára. Kurtucz Valéria az orvosi diploma megszerzése után Békés vármegyébe került, követte az Aradból 1903–1904 körül Gyulára átköltözött családját. Ügyvéd édesapját, Kurtucz Mózeszt és fivérét, az ügyvédjelölt Aurélt azonban két éven belül elvesztette. Az önálló keresetre utalt Kurtucz Valériát 1904-ben a főispán a Békés vármegyei közkórház belgyógyászati osztályára segédorvosnak nevezte ki. Békés megye első nőorvosa évi ezer korona fizetéssel, lakással, ellátással összekapcsolt állását még ez év őszén kórházi alorvosi posztra cserélte fel. Később Buziásfürdő fürdőorvosa, majd a gyulai gyermekmenhely orvosnője lett. 1911-ben Gyula Város Tanácsa – mint nőt Magyarországon először – Kurtucz Valériát közsé-gi orvosnak választotta meg.¹²

Ugyancsak Gyuláról szólt a híradás Békés megye első doktorkisasszonya avatásakor. Az Első Gyulavárosi Takarékpénztár főkönyvelőjének, Schmidt Józsefnek a lánya – Herodek Lipót helybeli vendéglős unokája –, Schmidt Erzsike (1884–1981) 1908-ban lett a budapesti tudományegyetem bölcsészdoktora. Ezen felül a tanári vizsgát is sikeresen letette. Álláshoz is

11 Müller Ildikó: Nők iskolája. Az első magyar leánygimnázium oktatói és diákjai, 1896–1917. In: *A mesterség iskolája. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára*. Szerk. Bódy Zsombor, Mátyai Mónika, Tóth Árpád. Bp., 2000. 202–226. p.; Biró Zsuzsanna Hanna–Nagy Péter Tibor: Nemi esélyek és nemi döntések a két világháború közötti bölcsészkaron. In: *Educatio*, 16. (2007) 4. p. 565–590.

12 Kurtucz Valéria személyére l.: *Kisvárosi polgárok. Forráso-k, 1866–1919*. Szerk. Héjja Julianna Erika és Erdész Ádám. Gyula, 2010. 296–297 p. (Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból ; 27)

Séták, vizitek, bálók

Egy polgárlány élete Gyulán az 1880-as, '90-es évek fordulóján

Tanulmányunkban egy gyulai polgárlány, Kliment Margit 1885 és 1892 között keletkezett, leánykori levelei alapján kívánjuk a korabeli polgári ifjúság társas életének néhány fontos mozzanatát feleleveníteni.¹ Mielőtt azonban erre rátérnénk, talán nem érdektelen röviden néhány szót ejteni a levelek írójáról, illetve magukról a forrásként használt dokumentumokról.²

Kliment Margit 1869. június 14-én látta meg a napvilágot Gyulán,³ egy helyben megtelepedett osztrák katonatiszti család gyermekeként. Dédapja, Kliment Ferenc Xavér (1776–1853) a császári könnyűlovasság tisztje volt, s főhadnagyként, majd őrnagyként harcolt a napóleoni háborúkban, érdemeivel nemesi címeres levelet nyert. Apja, Kliment Gyula (1836–1906) ulánus tisztként szolgált az osztrák hadseregben, majd Csasz Szidóniával (1849–1917) 1868-ban kötött házassága után a hadseregből kilépve Gyulán telepedett le, s

pénzügyi szakemberként dolgozott tovább. Kliment Margitnak hét testvére született: Ferenc, Gabriella, Márta, Olga, Gyula, Adrienne, és Gyula, akik közül azonban csak az első három élte meg a felnőttkort.⁴

Kliment Margit életéről viszonylag keveset tudunk. Bár a Ladics család hagyatékában jelentős anyag kapcsolódik személyéhez (iskolai füzetek, rajzok, levelezés stb.), ezek feldolgozása azonban még várat magára. Annyi mindenesetre elmondható, hogy a kor szokásainak megfelelő neveltetésben részesült. Mivel a család nem volt különösebben tehető, az elemi iskola elvégzése után, Budjács Andorné helyi magániskolájába írárták, ahol 14 évesen, többek között, a következő tárgyakat tanulta: hittan, magyar és német nyelvtan, számtan és földrajz, valamint rajz négy és kézimunka tizenkét órában. Talán ez utóbbi tárgyaknak tudható be, hogy tehetségesen rajzolt és kézimunkázott, hímvázsmintáit több esetben maga tervezte. A Ladics házhoz tartozó gyűjteményben fiatalkori rajzai mellett többek között számos hímváz zsebkendője és ezek mintáinak tervei is megtalálhatóak.⁵ Látható, hogy neveltetésében a konzervatív női szerepre való felkészítés kapott hangsúlyos szerepet. Ezt a megállapítást alátámasztják levelei, melyekben nemegyszer számol be a háztartásvezetésbe való bekapcsolódásról.

1892-ben kötött házasságot Ladics Lászlóval, aki korábban már három évig udvarolt neki.⁶ Ezzel a választással egy szép karrier elébe néző, tehetséges fiatal ügyvédhez kötötte életét, akinek családi háttere, gazdasági, társadalmi rangja mintegy biztosí-

1 A levelek az országosan is egyedülálló gyulai Ladics hagyatékban maradtak fenn. A hagyaték 1978-ban került életjáradék-szerződés keretében a városhoz, s magában foglalja a Ladics család egykori lakóházát, annak teljes berendezésével, a családtagok használati és személyes tárgyait, valamint a gazdag családi könyvtárat és irattárat. A tárgyak, valamint a dokumentumok és könyvek egy része az Erkel Ferenc Múzeumban került és alapját képezte a Ladics ház néven a család egykori lakóházában kialakított polgári lakáskultúrát bemutató kiállításnak, az iratok további része a Békés Megyei Levéltár, míg a könyvek a Mogyoróssy János Városi Könyvtár gyűjteményébe kerültek. A tanulmányunk alapját képező levelek a Ladics házhoz kapcsolódó irat együttes részét képezik. A hagyatékkal, illetve a Ladics családdal kapcsolatban l. Bódn 2010; Erdész 2010; Erdész 2011., valamint a www.corvinmuzeum.hu/ladics címen elérhető adatbázist.

2 A tanulmány alapját képező kutatás a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány Unger Mátyás Emlékére Szakalapítvány támogatásával valósult meg 2009-ben.

3 Születéséről a gyulai rk. egyházközség anyakönyvi bejegyzésének kivonata: LD 83.798.

4 A Kliment család történetére vonatkozó adatok: Bencsik 2000 : 1–2., valamint Kliment Margit testvérének, Mártának a kéziratos feljegyzései, illetve az általa készített családfa. LD 83.839.

5 Rajzaiból több is látható a Ladics ház leányszobájában kiállítva, valamint: LD 83.1415. Az említett zsebkendőkből és tervekből néhány példa: 2005.338.1–2005.343.1.

6 Házasságkötéséről az esketési anyakönyvi kivonat: LD 83.798.

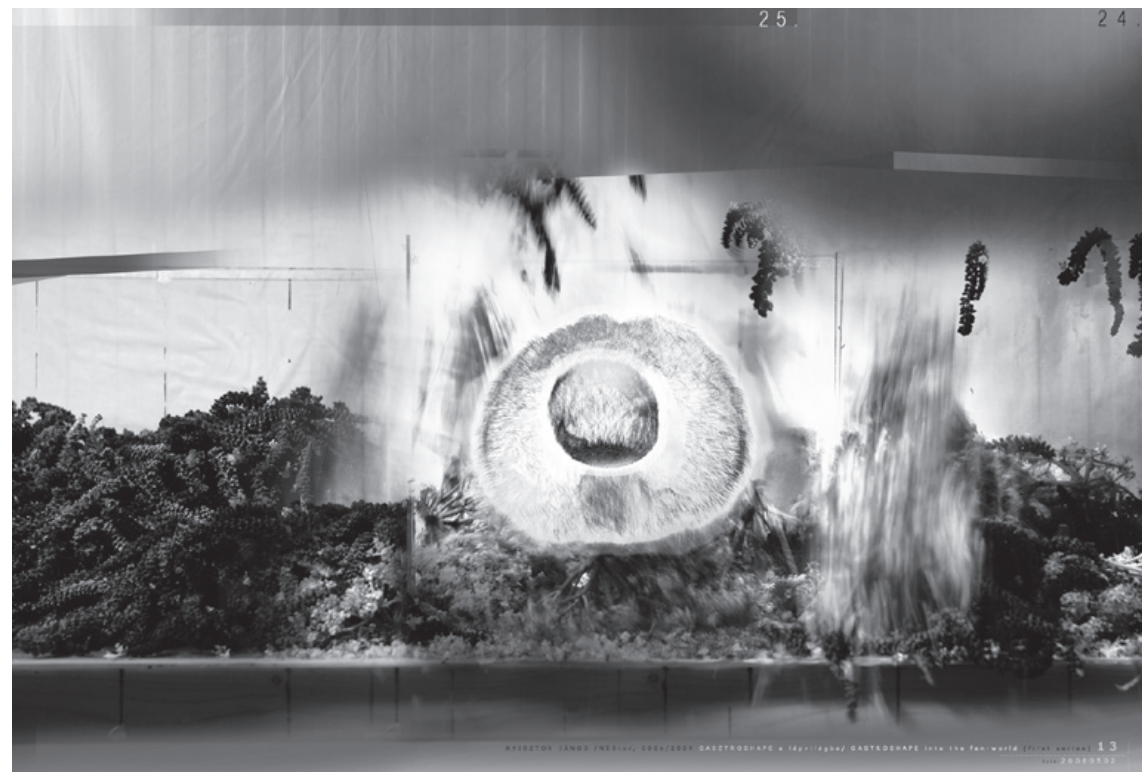
ennek köszönhetően jutott, a szolnoki állami polgári leányiskola tanárnője lett.¹³

Az egyetemi bölcsész- és orvostudományi oktatás mellett 1895-ben a gyógyszerészképzés nyílt meg a nőhallgatók előtt. Az első egyetemet végzett gyógyszerésznőt, Thinagl Szerafint 1903-ban Kolozsváron avatták fel. Békés megyében működő első kolléganője, Laszky Valéria oklevelét négy évvel később, 1907-ben a budapesti egyetemen állították ki. A békéscsabai születésű Laszky kisasszony a csabai Aranykereszthez címzett patikában gyakorolta hivatását. Már a Békés vármegyében 1895-től tisztviselői orvosi nyilvántartásba vett patikussegédekre és oklevelű gyógyszerészekre vonatkozó adatok¹⁴ előzetes elemzéséből is szembetűnő a gyógyszerésznők pályaválasztása mögött meghúzódó – minden bizonnyal tudatos – családi stratégia. Nem egy közülük patikusdinasztiába született, vagy az oklevelét megszerzése után folytatta apja, fivére foglalkozását, sőt gyakran házastársuk is szakmabeli lett. Ezt az utat követték évtizedeken át a megyében jól csengő nevű Bodoky, Hajóssy-Wieland, Holdy, Mispál, Südy gyógyszerészcsaládok nőtagjai is.

Békésben a nőemancipációs törekvések érvényesülése sokáig a tradicionális, XVIII–XIX. századi kon-

servatív nőeszmény korlátaiba ütközött. A nő szellemi alárendeltségét a régről rögzült beidegződéseknek megfelelően sokáig biológiai, fiziológiai okokkal magyarázták. A képzett nő fellépése után a hagyományos, családcentrikus női hivatás válságától tartottak. Ennek ellenére az önálló, önmaga eltartására képes kenyérkereső nők az élet számos területén keresték boldogulásukat; a kereskedelem, távirás, posta, vasút, és különösen a gyermek- és nőnevelés területén egyre több álláshely kínálkozott számukra. Az új század hajnalán, 1900-ban már Békés megyében is akadtak jó néhányan, akik belátták, hogy „a helyes nőnevelés már alsó fokozatban irányba terelendő, hogy kenyérkereső pályákra való továbbképzést tegyen lehetővé, s a nőnek nyújtson alkalmat arra, hogy ne legyen kénytelen a szülői háznál bevárni a jó szerencsét egy becsületes házastárs képében. De a küzdő fiatalság is nagyobb bizalommal fog közeledni olyan nő felé, aki hozományul nemcsak szépséget és szerelmet, de diplomát, vagy kenyéradó hivatalos vizsát a férje házához s megosztja annak küzdelmeit, fáradozásait. Ez a felfogás még egy kissé lehet idegenszerű s lehet rossz élcnek az alapja, de a dolog azért mégis nagyon komoly és okos”.¹⁵

15 -s-ó: Nőkérdés. In: *Békés*, 32. (1900. jan. 14.) 2. p. 1.

GASZTROSHAPE > a lápvilágba XX/XIII. (2008–2011; print, grafít, papír, kasírozva kartonra; 500x700 mm)

téka volt a nyugodt, békés, előkelő kisvárosi polgári életnek. Házasságukból öt gyermek született: Klára 1893-ban, Tamás 1895-ben, György 1898-ban, László 1900-ban és Margit 1905-ben.⁷ Az 1924-ben megözvegyült Kliment Margit 1949-ben, nyolcvanéves korában hunyt el.

A tanulmányunk alapját képező levelezés magába foglalja egyrészt Kliment Margit öccsének, Kliment Ferencnek, valamint későbbi férjének, Ladics Lászlónak írt leveleit, és az ezekre érkezett válaszokat az 1885–1892 közötti évekből, illetve az ebben az időszakban barátnőjétől, Novák Izabellától kapott leveleket.

A mintegy 500 levelet végigolvasva képet kaphatunk arról, hogy mi foglalkoztatott egy eladó sorban lévő polgárleányt az 1880-as, '90-es évek fordulóján, hogyan teltek hétköznapijai és ünnepei, mivel töltötte szabadidejét, hogyan készülődött az előtte álló életre. A társasági élet, illetve a szabadidő és a szórakozás eseményei mellett szintén érdekes adatokat találhatunk a levelekben a korszak polgári kultúrájának számos más területéről, mint például a családi és naptári ünnepek köre és lefolyása, a lakáskultúra, vagy éppen a háztartásvezetés gyakorlata. Tanulmányunk keretei azonban most csak az elsőként említett témák, tehát a társasági élet, a szabadidő, a szórakozás néhány jellegzetességének bemutatását teszik lehetővé.

A társasági élet rajza Kliment Margit levelei alapján

Az első levelek megírásának idején, a nagylánnyá válás határán álló Kliment Margit még járt ugyan iskolába, de már nem ez volt a legfontosabb az életében. Leveleiben egyre gyakrabban jelennek meg a társasági élet eseményeiről szóló tudósítások. Kezdetben még egy félénk, aggodalmakkal teli leány képe rajzolódik ki előttünk. 1885-ben írja az öccsének a következőket: „Borzasztó dolog vár reám: el kell mennem egészen magamban Jancsovitsékhoz egész délutánra. Bár csak meghalnék addig, vagy mondhatnám, mint a király-hölgy abban a históriában, amely a vörös könyvben van: »Nyílj fel, föld! Nyelj el, föld!«, s a föld elnyelne, nem bánám; csak Iza jöhetne velem”. (KM–KF 1885. 12. 14.)⁸ Egy másik levélben, alig néhány hónappal később, Kliment Margit első báli előkészületeiről beszámoló levelére válaszolva írta öccse: „Képzelem, hogy hogy félsz a báltól.” (KF–KM 1886. 1. 11.) A következő idézet már, mint ritka kivétel jelenik meg 1888-ból: „Itt volt Szeles, körülbelül egy fél óránál tovább itt ült, úgy megijedtem tőle, amint láttam erre fiákerezni, hogy azt sem tudtam, hogy szaladjak ki a mamusnak mondani. Szerencsére a tatus korábban hazajött, mert a mamus konyhán volt, és így, míg öltözködött, egyedül kellett

volna Szélházit mulattatni.” (KM–KF 1888. 12. 9.) A későbbiekben azonban már hasonló aggodalmaknak nyomát sem találjuk a beszámolókbán: egy magabiztos, a társasági életet élvező, az adott keretek és formák között otthonosan mozgó fiatal hölgy képe rajzolódik ki a levelekből.

Lássuk tehát, melyek is voltak a társasági életnek azok a legfontosabb alkalmai, illetve a szabadidő eltöltésének módjai és lehetőségei, amelyekről Kliment Margit levelei alapján képet alkothatunk.⁹

Vizitek

Polgári környezetben a társasági élet alapját a kölcsönös látogatások, vizitek jelentették. Magát az utóbbi kifejezést Kliment Margit viszonylag ritkán használta leveleiben, sokkal inkább csak leírászerűen emlékezett meg ezekről az eseményekről, mint azt a következő idézet is mutatja: „Tegnap délután Novákéknál voltunk, ott voltak Vidovichék is. Ma délután Bodokyékhoz megyünk, Irénnel és Szerénával.” (KM–LL 1890. 2. 3.) Persze időnként kifejezetten a vizit megjelöléssel is találkozhatunk: „Most nagy vizitjárvány van minálunk, Ma délután Jancsovitsék jönnek hozzánk, tegnap Szénásiék voltak, tegnapelőtt pedig a szép Gusznerné és a Ladics lányok” – írta főszereplőnk 1891-ben. (KM–KF 1891. 10. 15.) Ezek a látogatások egyrészt a kapcsolatok kezdeményezését (első vizit), valamint azok fenntartását és ápolását szolgálták. Jellemzőjük volt a kölcsönösség: a látogatásokat bizonyos időn belül illet viszonzozni. A következőképpen ír erről barátnőjének Novák Iza: „Minthogy egyszer valamikor csak vissza kell adni a látogatást Buzáth Ilonának, talán megtehetnénk ezt ma! Írd meg, hogy akartok-e jönni.” (NI–KM én.). Kliment Margit egyik levelében pedig ezt olvashatjuk: „... van egy új barátném, Pándy Sarolta. Szombaton volt nálam, én pedig tegnap. (KM–KF 1886. 6. 6.)

A vizitek rendszerint megszabott időben, vizitidőben történhettek, ami délelőtt 10–11 óráig, illetve délután 5–6 óráig jelentett, bár ez a levelekből nem derül ki egyértelműen. Ilyen esetekben előfordulhatott, hogy a látogatók netán nem találták otthon senkit, hiszen mások is úton voltak. Ez történhetett az alábbi esetben is: „Irénke pár napig bennmaradt s meglátogatott minket, de nem voltunk otthon, hanem másnap elmentünk mi hozzá, s ott töltöttük az egész délutánt.” (KM–LL 1889. 10. 16.)

A vizitek sajátos formáját jelentették az utazásokhoz kapcsolódó búcsú vagy üdvözlő látogatások, amikor a baráti kör elutazni készülő tagjától köszöntek el az ismerősei vagy az köszönt el az otthon maradéktól, illetve a hosszabb utazásból hazaérkezőket látogatták meg. Néhány példa ezekre: „Tegnap voltunk

Jancsovitséknál, Leonától elbúcsúzni, megy Bártfára.” (KM–KF 1888. 6. 20.) „Jancsovits Margit is hazajött már Pestről. Tegnap voltunk nála egy pár percre, de nem érezte jól magát.” (KM–KF 1889. 5. 23.)

Házi bálók

Az eddig bemutatott vizitek rendszerint rövidebb látogatásokat jelentettek. A társasági élet központi eseményeit azonban az egyes családok otthonaiban zajló kisebb-nagyobb társas összejövetelek jelentették. Kliment Margit leveleiben ezeket következetesen bálókknak nevezi. A bálók rendszerint állandó, megszokott társaság jött össze, bár az, hogy pontosan hányan és kik tudtak adott esetben megjelenni, alkalmanként változott. Ez az állandó társaság a Kliment Margit korosztályához tartozó, hasonló állású fiatal hölgyeket és urakat foglalta magába. A leggyakrabban szereplő tagok a következők voltak: Novák Iza, Ladics Irén és Margit, Cziffra Lujza, Hücke Szeréna, Szentmihályi Mariska, Jancsovits Leona, Hajóssy Mária, Ladics László, Keller István, Zöldy János, Bodoky Zoltán és Mihály. Ezek a nevek a korszak gyulai történetével foglalkozóknak mindenképpen ismerősen csengenek, a századforduló helyi intelligenciájának jeles képviselőit, illetve majdani feleségeiket tisztelhetjük személyükben. Az említettek közül természetesen időnként mások is megjelenhettek a rendezvényeken, például a Gyulán állomásozó katonatisztek, akik egyébként is kötelességüknek érezték az egykori katona, Kliment Gyula látogatását.

Az összejövetelekben idővel kialakult bizonyos rendszeresség: az 1880-as évek végére vasárnap délutánonként Kliment Margit nagymamájának, a hetvenes éve körül járó öz. Csasz Lajosnének a házában gyűltek össze a fiatalok. Ilyenkor a társaság nagy részével számolhattak: „Ma, vasárnap lévén, mint rendesen, groszmamánál voltunk. Nagyon jó kis bál volt.” (KM–KF 1890. 12. 14.) „Ma egy hete groszmama beteg volt, s így nem lehetett nála bál, hát elmentünk Lújihoz. Elég jó volt.” (KM–LL 1891. 1. 11.) „Van egy új tiszt, egy nagyon kedves, eszes és művelt ember. Már volt egy vasárnap délutáni bálban groszmamánál és majdnem általános tetszést aratott. (KM–KF 1891. 1. 30.)

Más esetekben – akár hétköznapiokon is – inkább csak alkalmi jellegűnek tűnnek ezek a találkozások, amelyeken csak kevesebben vettek részt. A gyakoriságuk mindenestre változó lehetett, és adott esetben néhány napon belül más házaknál is ismétlődhetett a találkozás, mint azt a következő példák is mutatják: „Mi most szörnyen nagy bálozásban vagyunk. Tegnap Hajóssy Ilkánál voltunk, tegnapelőtt Dubányiéknál. Elég jól mulattunk. Szombaton kinn voltunk Ladicséknál a tanyán. 4 órakor mentünk ki és 12-kor jöttünk haza. Rajtunk kívül kint voltak: Novákék, Hücke lányok, Lujzi, Bodoki Miska és Zoltán, Achim

és Haviár. Nagyon jól mulattunk. Nagy díszkivonulást rendeztünk lampionokkal. Szeréna nagyon szépen énekelt. Sokat sétáltunk az erdőben.” (KM–KF 1889. 5. 23.) „Ma délután alighanem bál leend. A Hücke lányok és Szénássyék készülnek eljönni. Tegnap Zöldyéknél voltunk, tegnapelőtt Ladicséknál. Mind a két helyen nagyon jól mulattunk.” (KM–KF 1889. 4. 7.)

Ezekhez a házi bálókhoz alkalmasszerűen a társaság szórakoztatására különböző programok és társasjátékok is kapcsolódtak, rendszerint zongorázás, éneklés, esetleg felolvasás, szavalás: „Pénteken Szerénánál voltunk Irénnel. Nagyon jó volt. Szerénával énekeltünk duetteket.” (KM–LL 1890. 4. 28.) „Izák tegnap nálunk voltak, pattogattunk kukoriczát, és Iza és én négykézre zongoráztunk, ami nekem nagyon rosszul ment.” (KM–KF 1886. 4. 7.) „Vasárnap groszmamánál voltunk. Ott volt Ladics is egész délutánra, és később Wargha is, Novákéktól csak Iza. Énekeltünk, zongoráztunk, beszélgettünk, egyszóval jól mulattunk.” (KM–KF 1887. 12. 3.) „Tegnap itt volt Dubányi Erzs, Pándy Krisztina, Hajóka Marka, Nagy Ilona. Elég jól töltöttük az időt. Mariska szavalt, mi meg nagy átéléssel hallgattuk, ámbár nem valami élvezetes volt.” (KM–KF 1889. 11. 30.) „Szombaton Nagy Józsiéknál voltunk, Irénke is velünk volt, elég jól mulattunk. Nagy Józsi hegedült, Iza zongorázott.” (KM–LL 1890. 2. 11.) „A mai délután elég jól eltelelt groszmamánál. Ott voltak Irén, Margit, Jules és a szokott ifjak. Iza zongorázott, Margit és én táncoltunk.” (KM–KF 1890. 2. 7.) „Tegnap délután Irénnel voltunk, hétfőn pedig Irénék voltak nálunk. Nagyszerű bálát csaptunk, még táncoltunk is.” (KM–KF 1890. 2. 19.)

Amint az utóbbi idézetek mutatják, ezeken a házi bálók időnként tánc is volt, bár abból, hogy ezt a tényt Kliment Margit kiemelte, arra következtethetünk, ez nem volt állandó része az összejöveteleknek.

Mint említettük, a jelenlévők időnként társasjátékokat is játszottak. Ezekről egy alkalommal a következőképpen számolt be Kliment Margit: „Vasárnap bál volt nálunk. Játsoztunk társasjátékokat. Többek között postást is, melyben mindenki egy város nevét választja... én Budapestet választottam. Azután úsztatót játszottunk. Én egy oldalról a doctort kaptam, Gyulától meg valami Lórándot. Én azt mondtam neki, hogy nem ismerek semmiféle Lórándot, erre azt mondta, hát akkor, hogy L-el kezdődjék, feladja a Lászlót. De mivel nagyon nyilvánosan kellett megvallani, hogy kit kaptunk, Lórándnál maradtam.” (KM–LL 1890. 1. 29.)

Sajátos formáját jelentették ezeknek az összejöveteleknek az úgynevezett idegen ajkú bálók, amelyekről időnként szintén olvashatunk a levelekben; nemegyszer a nyelvi nehézségek miatt a társalgás színvonalaához fűződő panaszokkal fűszerezve: „Tegnap a bál nálunk volt. Meglehetősen tompa, mivel idegen ajkú volt.” (KM–KF 1888. 5. 7.)

⁷ Bódán, 2010. 143.

⁸ Az idézetek mögött zárójelben a levél írójának, majd címzettjének monogramja, végül a levél írásának dátuma található.

⁹ A gyulai társasági élet részletes rajzát adja Kósa László az 1910-es évekből egy szintén a Ladics hagyatékban fennmaradt napló alapján. Kósa, 2011.

Néhányszor szerepel a levelekben a búcsúból kifejezés is; arra pedig, hogy a bál szót milyen tág értelemben is használta Kliment Margit, kitűnő példa, hogy egyik levelében egyenesen sítabálról írt, lényegében egy kisebb kirándulást értve alatta: „A múltkor nagy sítabálát rendeztünk, ott voltak Irénke és Margit, Iza akkor Sz. Miskáéknál volt, mi pedig igen jól mulattunk, a Cél domb felé mentünk, ott van a vízben egy nagy széthasadt fűzfa, melybe az egész társaság be-ment és kényelmesen elfért.” (KM–KF 1887. 05. 07.)

A korabeli leírásokból és szakirodalomból ismert zsúrokról, mint társasági alkalmakról leveleiben Kliment Margit egyáltalán nem tesz említést. Nem tévedünk nagyot azonban, mikor úgy véljük, hogy az eddig bemutatott báloknak némelyike kifejezetten ebbe a kategóriába tartozhatott. Időnként találkozhatunk viszont a társaság egyes tagjaival ebéd, uzsonna vagy vacsora meghívások kapcsán, az ilyen jellegű beszámolók azonban viszonylag ritkák a levelekben.

Bálok

Az eddig ismertett házi bálok mellett természetesen a társasági élet csúcspontját Kliment Margit és társasága számára is az igazi bálok jelentették. Kliment Margit beszámolóiból úgy tűnik, hogy az 1886–1892 közötti évek valamennyi jelentősebb bálján részt vett. Egy csokorra valót megismerhetünk ezek közül a következő, 1889-es idézetből: „A minap itt volt Beliczey Géza, meghítt benünket a csabai bálra. 1-jén lesz egy Kranchen, melyet a gyulai tisztikar rendez, 2-án pedig iparos bál. Valószínűleg mindkettőbe elmegyünk. A „jósív bál” február 16-án lesz. Cziráki a Lady patroness, az ifjúság el van ragadtatva.” (KM–KF 1889. 1. 21.) Az eddig említettek mellett a Kliment Margit leveleiben előforduló további jelentősebb bálok voltak még: a megyebál, a nőegyleti bál, a korcsolyabál, a tombolabál, a casino estély.

A bálokat rendszerint komoly készülődés előzte meg. Az első bálra új ruha dukált, de a többire is igényeztek legalább a régieket átalakítani. A bál már jóval előtte és még sokáig utána is beszédtema volt a társaságban. A báli beszámolók legfontosabb részét szinte mindig a ruhák, a tánc és persze az udvarlások képezték: „Mádi a megyebálra fehér ruhát kap, én a régi rózsaszínt fogom felvenni.” (KM–KF 1888. 12. 30.) „A múlt bál eseményeit sem meséltem még el. Esemény ugyan nem volt semmi különös, csak az, hogy ott lumpoltunk egész 8 óráig. A super csárdást az első újrától kezdve Stellerrel táncoltam, a második négyest pedig azzal a sympatikus főhadnaggal, aki szörnyű módon udvarolt akkor, de most már nem. Még Szeles is táncolt velem csárdást, nem azért, mert petrezselymet árultam, hanem azért, mert nagyon jól illik nekem a csárdás. Így mondta ő.” (KM–LL 1890. 1. 24.) A következő, kissé talán epés megjegyzést pedig Novák Iza tette barátnőjéhez címzett levelében annak

jövendőbeli sógornőjére: „Margitka volt-e a nőegyleti bálon, és megint olyan sokat ült-e, mint a múltkor? Szegény! Az ugyan nem teszi tönkre magát a sok táncal.” (NI–KM 1887. 2. 22.)

A bálokon azonban a tánc mellett természetesen más szórakozás is akadt, mint arról egy 1888-as levélrészlet tudósít: „Nem sokat táncoltunk, mert iszonyú sokan voltak, visszavonultunk termeinkbe néhány ifjúval s ott nagyszerűen mulattunk.” (KM–KF 1888. 2. 7.) Ugyanebben az évben az iparos bál kapcsán egy érdekes esetről is megemlékezik Kliment Margit, lényegében a társadalmi különbségekre, az illem értelmezésének különbségeire utal a példa: „Táncoltam egy mesterlegénnyel is, mikor letett, azt mondta: kedves egészségére.” (KM–KF 1888. 2. 7.)

A jól sikerült bálok reggelig is eltarthattak, mint arról a következő idézetek is tanúskodnak: „Én 7-kor jöttem haza Ladicsékkal, Mádi fél nyolckor Szerénával.” (KM–KF 1889. 5. 7.) „A bál után csak annyi időt vettem magamnak, hogy átöltözködjem s megreggelizek, s ezek után leültem az asztalhoz, s írok neked. Gondolhatod, milyen későn jöttünk haza, hogy le sem feküdtem a bál után. Úgy 8 óra felé kerültünk haza. Rengeteg sokat táncoltunk.” (KM–KF 1890. 2. 16.)

Sajátos formája volt a báloknak a batyus bál: „Jövő héten szerdán »Batyubál« lesz a Korona dísztermében, s ezen batyubálban a mamus az egyik háziaszszony. Nagyon félek ettől a pickeniktől, mert a mamus azt mondta, hogy a házikasszonyok is fognak szervózni.” (KM–KF 1889. 3. 28.) Ugyancsak speciális bál volt az úri kaszinóban tartott tea estély, melyhez a vacsora és a tánc mellett kisebb műsor is kapcsolódott: „Tegnap este thea-estély volt a casinoban, elég jó volt. Táncolni nem sokat táncoltam, nagyon kevés táncos volt. Az első négyest a doctorral, a másodikat Miskával. Csárdást nem táncoltam. A táncot megelőzőleg Zoltán felolvasott, Hajóka M. szavalt, Köpf B. zongorázott, és Winkler fuvalázott.” (KM–LL 1889. 12. 15.)

Séták és kirándulások

A társasági élet, egyúttal a szabadidő eltöltésének fontos, mindennapos részét képezték a séták. Kliment Margit gyakran megemlékezett ezekről az eseményekről leveleiben. A sétákra a fiatal hölgyek soha nem egyedül mentek, kísérőjük lehetett valamely családtag, barátnő vagy gavallér. Ladics László így ír erről kedvesének egy alkalommal: „Jó időben vacsora után sétálni szoktam, amit neked is ajánlok (de csak Tatussal!).” (LL–KM 1889. 10. 1.) Míg erre válaszul a következőket olvashatjuk: „Én mostanában nemigen szoktam sétálni, bár nagyon szeretnék, hanem Tatus nem nagyon szeret sétálni, s én nem merem hívni, nehogy megfájduljon a lába.” (KM–LL 1889. 10. 16.) A séta kitűnő lehetőség volt az ismerősökkel való véletlen találkozássra, beszélgetésre, és nemegyszer apropójául szolgálhatott egy-egy látogatásnak, vizitnek is.

A séták színtere kezdetben gyakran a várkert volt. „Iza és én mindennap megyünk a várkertbe sétálni, nagyon szép ibolyák vannak.” – írta 1886-ban Kliment Margit öccsének. (KM–KF 1886. 04. 07.) Miután azonban a kastélyba beköltözött a grófi család, ez a lehetőség lényegében megszűnt, s maradtak a „hagyományos gyulai sétaterek”: a megyeháza és a református templom előtti tér, illetve a Sugárút, valamint az 1884-ben megnyitott Népkert. A sétákat nemegyszer orvosi célzattal, gyógyvíz ivásával összekapcsolt kúra formájában is gyakorolta Kliment Margit. Egyik ilyen alkalommal, 1888-ban öccse a következőképpen érdeklődött: „A víznek nagyon örvendek. Hol fogod inni? Talán a Sugárút meleg lenne, vagy megengedte a gróf a sétálást a parkban?” (KF–KM 1888. 5. 14.) Más alkalommal pedig Kliment Margit kérdezte testvérétől: „Emlékszel még, mikor a várkertbe jártunk bártfajt inni?” (KM–KF 1888. 06. 20.)

A séták időnként kisebb kirándulásokba is átfordultak, mint arról egy 1888-as levélben olvashatunk: „Tegnap egy pompás sétát tettünk. Kimentünk a gerlai út felé a szőlők között, s a vasúti töltésen a Bodokyék tanyájára. Pista volt az >>anfűlirer.<< (KM–KF 1888. 6. 17.) Hasonló kirándulásokra többször is találunk példát a levelekben, melyeknek az említett Bodoky tanya mellett többször a Ladics tanya volt a célpontja. A kirándulások egyébként gyakran kapcsolódtak a tavaszi-koranyári időszakhoz, elsősorban a május–június hónapokhoz, és természetesen pünkösdi ünnepéhez: „Pünkösdi napján többen kimentünk az erdőre, elég jól mulattunk. Táncoltunk is egy keveset. Én egy csárdást Follmankával is táncoltam, Mádinak Berényi udvarolt.” (KM–KF 1888. 6. 4.)

Korcsolyázás

A sétákhoz hasonlóan fontos társasági eseménynek és szabadidős tevékenységnek számított a korszakban a korcsolyázás is, amelyre a rendszerint kemény telek és a városban belüli vizek kitűnő lehetőséget kínáltak. Kliment Margit is rendszeresen hódolt ennek az időtöltésnek: „Minden délután korcsolyázni megyünk. Egyszer a Körösre, egyszer a homokbányába, hol a tisztéknek van pályájuk.” (KM–KF 1890. 1. 20.) Más-
hol pedig ezt írja, ironikusan utalva az előbb említett tiszti pályára: „Ma délután kinn voltunk a »katonáné-nevelőben« korcsolyázni Irénkével és Szerénával. Egészen familie voltunk és nagyszerűen mulattunk. Korcsolyázás után bementünk Szerénához és énekeltünk duettet.” (KM–LL 1890. 1. 8.) 1889 januárjában pedig a gyulai korcsolyaegylet megalakulásáról olvashatunk beszámolót Kliment Margit tollából: „Itt most egy nagyszerű korcsolyaegylet alakult, mely zenével nyitott meg, s mely igen jónak és üdvösnek mondatik, de melyet (bár be vagyunk írva) nehezen fogunk látogatni.” (KM–KF 1889. 1. 15.)

Télen még nagyszerű szabadtéri szórakozásnak számított a szánkózás, amelyre elsősorban a fogatot tartó Ladicsok barátsága adott alkalmat Kliment Margitnak. 1891 februárjában így ír erről Fiume melegebb időjárásához szokott öccsének: „Minálunk még a sétáltatás messze van. Szánkóztatunk, ami szintén nem megvetendő multság.” (KM–KF 1891. 2. 6.) Melegebb hónapokban pedig, szintén a Ladics család barátságának köszönhetően, a kocsikázás jelentett ehhez hasonló szórakozási lehetőséget.

Színház, koncert

A társasági életnek, művelődésnek, szórakozásnak Gyulán is fontos eseményei voltak a színi előadások és koncertek, annak ellenére, hogy a városnak nem volt állandó színháza. Az általunk vizsgált korszakban 1888-ig a korona szálló udvarán, majd utána a népkerti pavilonban kaptak fellépési lehetőséget a Gyulára érkező színtársulatok. Az előadásokon Kliment Margit is szívesen vett részt. Egyik levelében így számol be a különlegesnek számító 1890-es évadról, mikor is a színészi pályát megpróbáló jó ismerőse, Jancsovits Margit is a gyulai közönség elé lépett: „*Mostanában színészek vannak itt, és mi is járunk színházba, mert Jancsovits Margit itt is fellép, mint vendég. Már láttuk Margitot kétszer a Pepita és a gárdista című operettekben. Arra nézve, hogy nem tanult játszani, egészen ügyes volt a színpadon, hangja kellemes (mikor hallatszák), és csinos toilletjei is vannak. A gyulaiak meglepően szívesen fogadták; taps és bokréta van bőven. Szegény Margitot mégis nagyon sajnálom, ő ugyan nagyon boldog és megelégedett!*” (KM–KF 1890. 5. 24.)

A színház kapcsán érdemes megemlíteni, hogy Kliment Margiték társasága is próbálkozott műkedvelő előadással, bár hogy milyen eredménnyel azt nem tudjuk: „*Fogunk műkedvelő előadást rendezni (most már egészen komolyan). Zoltán írt már szerepeket is.*” (KM–KF 1888. 1. 20.)

Alkalmi nyilvános szórakozások

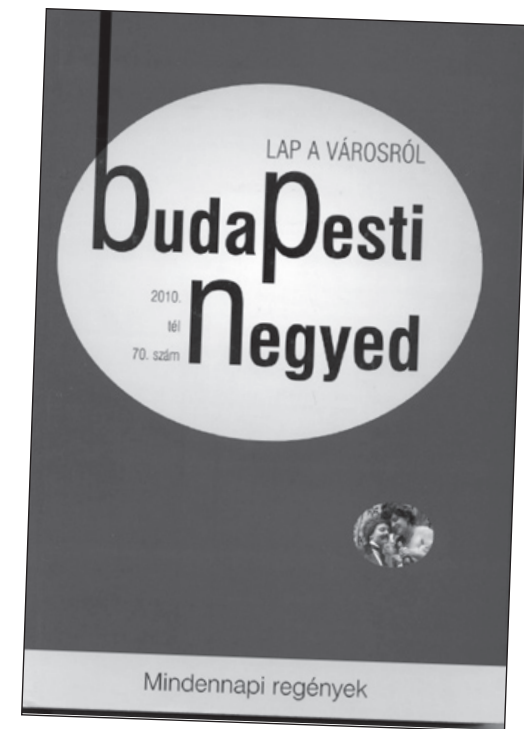
Az alkalmi nyilvános szórakozások körébe sorolhatjuk a városba érkező mutatóványosokat, cirkuszosokat. De itt említhetjük a vásárokat is sajátos szórakozásaikkal együtt. Bár nem jelentettek a színházhoz fogható eseményt, de alkalomadtán jó szórakozási lehetőségnek ígérkeztek a városba látogató cirkuszok. 1888-ban így ír róluk Kliment Margit: „A múlt héten volt itt egy circus, melyben nagyon jól mulattunk. Nagyon szép lovak és lovas nők voltak, s többnyire mind ügyesek.” (KM–KF 1888. 5. 16.) A vásárról pedig a következőképpen emlékezik meg: „Hétfőn voltam Irénnel a vásárban. Nagyon mulatságos volt. Húztunk magunknak planetát, majd béteszem a számokat a lutriba, hátha nyerek. Jutkának, Ladics Margitnak és nekem egészen egyformát húztak a madarak.” (KM–KF 1888. 5. 16.)

Montázsból formált nagy elbeszélés? Szövegek a fizetett szerelem világáról

Császtvay Tünde 2009-ben kiadott *Éjjeli lepkevadászat – Bordélyvilág a történeti Magyarországon* című, reprezentatív kiállítású könyvét nagy sajtófigyelem és komoly olvasói érdeklődés fogadta. A *Budapesti Negyed* 69. és 70. kötetében megjelent, hasonló tematikájú terjedelmes összeállítása – legalábbis eddig – jóval szerényebb visszhangot váltott ki. Az előző könyv különös igényességgel készült színes album, amelynek sikere mögött ott volt az Osiris Kiadó marketing munkája is, az új kötetek pedig Budapest Főváros Levéltárának kevéssé reklámozott kiadványai, a fogadtatás különbsége mégis indokolatlan. Már csak azért is, mert valószínű, hogy a *Budapesti Negyed* ugyanannak a nagyszabású művelődéstörténeti kutatásnak az elsőől eltérő szempontú, második összegzését tartalmazza.

Az *Éjjeli lepkevadászat*ban a képek domináltak, az új összeállításban a szöveg került előtérbe. Az első kötet címe *Regényes mindennapok*, s a pénzért mért szerelemmel kapcsolatos dokumentumválogatást tartalmaz. A dokumentumok között találunk a témára vonatkozó jogszabályrészleteket, levéltári forrásokat, újságcikkeket. A második kötet a *Mindennapi regények* címet viseli és gazdag anyagot ad a témával foglalkozó irodalmi szövegekből. Molnár Ferenc, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor és más első vonalbeli szerzők írásai mára már elfeledett tollforgatók szövegeivel váltakoznak. A tartalom igen színes, de mielőtt a meglehetősen szokatlan módon egymás mellé illesztett dokumentumok tartalmát kezdenénk boncolgatni, érdemes némi figyelmet szentelni a formának. Császtvay Tünde az általa összegyűjtött dokumentumokat nagy bátorsággal csonkolta és párosította. Egy rendőrségi tisztviselő 1890-es években megjelent, prostitúcióról szóló könyvéből harminc oldalt idéz – ez ugyan a ritkább –, más szövegekből alig egy oldalt vagy mindössze egy bekezdést vesz át. Ám a szerkesztő nemcsak kiemelt bizonyos részleteket, hanem belenyúl az irodalmi szövegekbe is, s az egymást követő szövegetes zárójelek jelzik, itt kimaradtak azok a részletek,

amelyeket a szerkesztő a téma szempontjából nem tartott fontosnak. Az egyes szövegeket nem tematika szerint, hanem a fotózás szakkifejezéseit kölcsönvéve, a közelítés szempontjai szerint rendezte fejezetekbe az összeállító. Például a dokumentum rész a „panorámaképek”-kel indul. A fejezetcím mögött olvashatjuk a panorámakép definícióját: „Nagy felbontású és kivételesen nagy méretű képek, melyekkel városi látképeket is meg lehet jeleníteni. A síkban kiterített panorámaképek érdekes és látványos tulajdonsága – különösen a szélek mentén – megfigyelhető igen erős torzulás, ami a leképezések matematika sajátossága.” Ebben a fejezetben a prostitúcióról társadalomfilozófiai jellegű írásokat, nagy ívű, leíró áttekintéseket találunk. A fejezetcímek között akad magyarázatra nem

Egyéni szabadidős tevékenységek

A szabadidő eltöltésében az eddig ismertetett társasági jellegű tevékenységeknek a során túl az egyéni elfoglaltságoknak is széles tere nyílt, a levelek tanúsága szerint. Ilyennek számított a korszakban egyre szélesebb körben terjedő, s egyre népszerűbb olvasás, amit a megélénkülő sajtóélet mellett a házakhoz eljuttatott katalógusokban reklámozott olcsó könyvek sokasága is segített. Kliment Margit kapcsán érdemes megjegyezni, hogy nagybátyjának, Csász Lajosnak egyedülállóan gazdag, könyvritkaságokat is tartalmazó könyvtára volt. És hogy mit olvasott Kliment Margit a leggyakrabban? A leveleiben írtak szerint legtöbbször Jókait.

Szintén említhetjük a különböző hobbi jellegű tevékenységeket, például a rajzolást, festést, zongorázást vagy éppen a dísz tárgyak, képeslapok, bélyeg stb. gyűjtését. Esetleg a fényképnézegetést, a levelek olvasgatását vagy a lányok körében oly népszerű emlékkönyvek lapozgatását. Persze nem feledkezhetünk meg a nők körében továbbra is legnagyobb népszerűségnek örvendő hímzésről, kézimunkázásról sem. Néhány idézet ezekhez kapcsolódóan: „Én most nagyban festek. Ismered az én kis tollas legyezőmet? Azt festettem be, s elég jól sikerült, arra nézve, hogy nagyon is dilettáns vagyok, s a festékeim sem valami szépek.” (KM–KF 1889. 9. 20.) „Amennyire lehet, elfoglalom magamat... Sokat zongorázom, majd ha hazajössz, fogok neked zongorázni, már elég nagyot haladtam.” (KM–LL 1889. 10. 16.) „A bélyegeknél szerfelett örültem, ha írsz, úgy lespárgáznál (a kötél egy kicsit vastag), ha megint küldenél. Nem baj, ha olyanokat is küldesz, milyenek nekem már vannak, mert Ladics Margit számára is gyűjtök. Összesen van már 110 bélyegem.” (KM–KF 1889. 11. 16.) „Tegnap délután olyan kimondhatatlan vágy jött rám veled beszélni, hogy szépen letettem a kézimunkámat, hogy neked írjak.” (KM–L 1889. 12. 4.)

A társasági élet intenzitása

Végezetül érdemes néhány szót szólnunk a társasági élet intenzitásának kérdéséről is. Sajnos ez a levelek alapján nehezen megítélhető, hiszen nem rendszeresen, hanem hosszabb időszakokat is kihagyva íródtak. Vannak azonban olyan időszakok is, mint például 1889. december 1. és 1890. március 10. között, mikor 3-4 naponta született egy levél. Ezek alapján, még ha valószínűleg nem is a naplóírók pontosságával rögzítik az eseményeket, de ezekről a hetekről már alkothatunk bizonyos képet. Számba véve azokat az alkalmakat, mikor Kliment Margithoz jöttek vagy ő ment el látogatóba, megállapítható, hogy a 110 napra 52 beazonosítható bejegyzés esett. Ez lényegében minden második napon jelent valamilyen társasági eseményt. Meg kell azonban jegyezni, hogy az intenzitás bizonyára valamivel gyakoribb is lehetett, hiszen nehezen képzelhető el az a levelekből kirajzolódó

kép, hogy az egyik héten minden nap történik valami, majd a következő hét teljesen üresen marad. Valószínűbb, hogy az üres hetek kapcsán is számolhatunk további társasági alkalmakkal, melyek kimaradhattak a tudósításokból.

Természetesen annak tudatában kell mérlegelnünk ezeket az eredményeket, hogy a téli időszak mindig a legélénkebb volt a társasági élet szempontjából. A nyári hónapok uborkaszezonja valószínűleg egészen más képet mutathatott. Ezzel is magyarázható, no meg a kisvárosi lét sajátosságaival, hogy Kliment Margit nemegyszer panaszkodott a társasági élet lanyhaságára. A tanulmány lezárásaképpen idézünk most egy csokorra valót az elégedetlenkedő levelekből. „Egyébről sem igazán írhatok, mert még az uborkaszezonnál is uborkább ez a mostani.” (KM–KF 1889. 11. 30.) „Úgy látszik, a gyulai társas élet órája meglehetősen egyformán jár, egyszer Novákéknál, egyszer nálunk. Meglehetősen egyhangú ketyegés.” (KF–KM 1888. 5. 19.) „Az ide való élet (nem akarom mondani, hogy a társaság nagy része) valóban észtoppító. Az én barátaim közül most egyedül B. Miska van itthon, a barátném, ha léteznek valóban, szinte távol vannak nagyobbbrést.” (KM–KF 1890. 7. 22.) „Gyula, mint tudod, olyan város, ahol az érdekes események nem nagyon gyorsan követik egymást. (KM–KF 1891. 6. 11.)

Irodalom

- Bencsik János: 2000 *Családtörténet*. In: Kovács Krisztina (Szerk.): Gyula, Ladics ház. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 344. sz. 1–3.
- Bódán Zsolt: 2010 *„Karriertörténet a dualizmus korából” – a gyulai Ladics család*. In: Dománszki Gabriella (Szerk.): A lehetőségek országa. Polgárosodás a 19. századi Magyarországon. Bp. 140–147.
- Erdész Ádám (Szerk.): 2011 Egy gyulai polgárcsalád világa. Tanulmányok a Ladics család történetéből. Gyulai füzetek 18. Gyula.
- Héjja Julianna Erika–Erdész Ádám (Szerk.): 2010. Kisvárosi polgárok. Források 1866–1919 Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 27. Gyula.
- Kósa László: 2011. Polgári élet Gyulán a XX. század elején. Kisvárosi kapcsolatrendszer, társas alkalmak, baráti körök egy napló alapján. In: Erdész Ádám (Szerk.): Egy gyulai polgárcsalád világa. Tanulmányok a Ladics család történetéből. Gyulai füzetek 18. Gyula. 7–62.

Rövidítések:

- LD = Ladics család hagyatéka, irattár, Ladics ház.
KM = Kliment Margit
KF = Kliment Ferenc
LL = Ladics László
NI = Novák Izabella

szoruló kifejezés: például a „zoomlás”, a „halszemobjektív” vagy éppen a „bélyegnézet”. Az irodalmi részben szerepel a „Portrék – lágy fényben” fejezet cím. Itt az útbaigazítás a következőképpen hangzik: „A csúcshéví és árnyékokat, a lágyabb fényt elmosódottabb árnyékokat, esendőbb alanyokat eredményez a felvétele. Keresd a lágy visszavert, szórt fényt, amelyben az alanyaid nincsenek közvetlen módon megvilágítva.” E fejezetben egyebek közt Reviczky Gyula, Szabolcska Mihály, Kiss József, Somlyó Zoltán, Kosztolányi, Ady fenti definíciónak valóban megfelelő verseit és prózáit olvashatjuk.

Ez a szerkezet azután a dokumentum részben lehetővé teszi, hogy a vizsgált téma jogi, statisztikai, egészségügyi szempontú áttekintésétől eljussunk az apró, kinagyított részletekig. Mondjuk, egy-egy kerítés történetének aprólékos leírásáig, a leánykereskedelmek jellegzetes és kirívó eseteinek bemutatásáig. Ugyanígy a fővárosi prostitúciót tükröző statisztikai táblázatok után néhány fejezettel rábukkanunk azokra az apróhirdetésekre, amelyekben tapasztalt és „múlt nélküli” leányok keresik remélt nagyvonalú támogatóikat. További szövegrészek is megszólalnak, például a korabeli nagy példányszámú élcikkek szerzői, akik

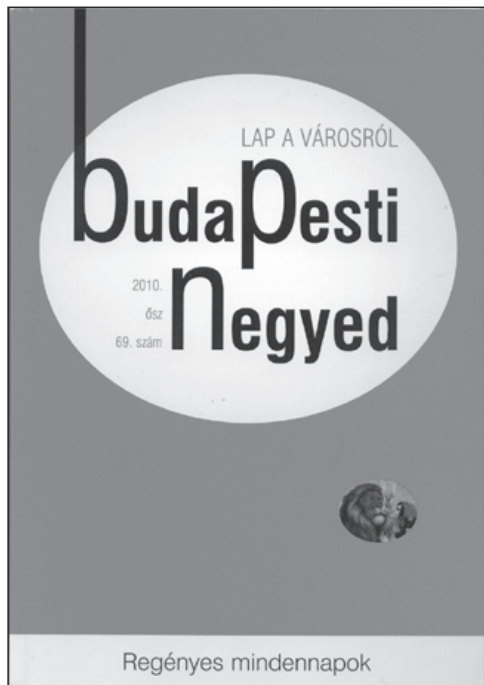
a többség számára jól érthető formában kommentálták a közismert jelenségeket. Császtvay Tünde a maga módszerén posztmodern kísérletnek mondja: „A posztmodern kísérletezés címkéjét mindenestre nem csupán azért lehetséges a kép-szöveggyűjteményre ragasztani, mert a szubkulturális vagy eddig alig ismert és kevésbé vizsgált motívumnak, a tematika vagy a terület kiválasztásának, az ott fellelt, nagyon különböző eredetű, helyzetű, színvonalú dokumentumok szétválogatásának, sokféle mixelésének már önmagában provokatív éle lehet, s ez a gesztus eleve magában rejti a bizalmatlanságot a nagy elbeszélésekkel szemben. Hanem azért, mert mint az itt szereplő, két részre tagolt szövegválogatás is mutatja: a fikciós elemeket tartalmazó szövegek számtalan könnyen felfedezhető vagy éppen alig látható és nehezen felfejthető szálakkal kapcsolódnak össze a korszak fikciós elemeket nem tartalmazó szövegeivel.” Kétségkívül így van, ám ez a szubjektív montázs olyan rétegzett és olyan széleskörű, ambiciózus, hogy óhatatlanul

eszünkbe jut: a szerző ezzel a montázzsal tulajdonképpen a téma nagy elbeszélését akarta megalkotni.

A szerző által is szubjektívnek nevezett montáznak vannak olyan illeszkedési pontjai, amelyeket nem érzek logikusnak, előfordulnak ismétlődések is, az egész mégis nagyon érdekes és informatív. A dokumentumok és a fikciós szövegek közötti ösvények pedig különösen izgalmasak. Egyet idézek fel a szöveglabirintus könnyebben bejárható útvonalai közül. Egy, a források közé válogatott 1894-es újságcikk szerzője arról számol be, hogy Pest vívó világának egyik ismert alakja, Pilisi Róza szerelmi bánatában öngyilkossági kísérletet követett el.

Aki miatt a nagy kaliberű pisztolyt maga ellen fordította, az nem volt más, mint a Nemzeti Múzeum előtt álló Arany János szobor Toldi-alakjának modellje, Pekár Gyula író, későbbi politikus. Az újságcikk mellé van szerkesztve a súlyos sebesülésből felépült hölgynek egy huszonegy évvel későbbi, Krúdy Gyulának írt levele, amelyben magához invitálja a „mesterek mesterét”, ekképpen: „Azelőtt, amikor oly sűrű volt az életem, s olyan voltam, mint a penészes savanyított uborka, el-eljöttél. S most, hogy csupa rózsza hever előttem-utánam, s oh, rajtam is – most nem jössz el. Legújabb barátom Mdme Sévignének

hív, lehet, idővel ez is rájön, nem vagyok egyéb, mint egy agg – de fájdalom – nem aggszűz. Ha az lennék, Te lennél, oh, Te Mester, kinek odaadnám azt – amim nincs.” Az irodalmi legendárius szerint a Szindbád Majmunka-figurájában Krúdy éppen őt idézte meg. Az irodalmi szövegek között azután rábukkanunk Krúdy Pilisi Róza alakját megrajzoló, „Pest Rózsája” című, nagyon szép írására. Később felvillan a vörös postakocsi is, megint csak Róza alakjával. Pilisi Róza nem csak neves barátokat tudhatott maga mellett, nem csak népszerű szalont vitt, írt is. Császtvay Tünde természetesen beillesztett a szövegek közé *Csillagok* című regényéből egy önéletrajzi ihletésű részletet. Pekár Gyula prózájából is találunk egy rövidke mutatványt – éppen az öngyilkossági kísérlet évéből –, amely talán éppen az általa ismert Pilisi Róza sziluettét örökítette meg. S innen mehetünk tovább, kedvünk szerint: Pekár Gyula és Pilisi Róza más szövegeinek nyomán, de talán még érdekesebb, ha egy Krúdyt ugyancsak találkára hívó levél irányába indulunk el. Obláth

Fülöpné titkos találkára hívó – képként beillesztett – levele visszavisz bennünket a dokumentumokhoz, és ezen a vonalon is többfelé el lehet fordulni a szövegek közötti, hol látható, hol csak sejtethető ösvényeken.

A válogatás által felidézett téma óriási és szerteágazó. A kötetekbe szerkesztett statisztikai adatokból tudjuk, hogy Budapesten 1874-ben 51 nyilvános ház működött, 346 lakóval. Mellettük 492 magánkéjű próbált megélni ebből a nehéz mesterségből. Mögöttük pedig ott volt az a sokaság, amely elkerülte a jól működő rendőrségi nyilvántartást. Ahogy nőtt a város – bár a bordélyházak száma csökkent –, a nyilvántartott kéjűk száma is nőtt, 1898-ban 1298-an voltak. Az adatok tömegéből fontosnak tűnik, hogy 1894-ben köreikben 100 754 orvosi vizsgálatot végeztek el. S itt aztán megint mehetünk a fikciós szövegek felé, mondjuk Ady *Mihályi Rozália csókja* című novellájához, amelyben a maga megbetegedésének történetét írta meg. A szövegek valóban viszik az olvasót: láthatjuk a nagy ütemben növekvő és modernizálódó várost, sok írás mutatja be a munkakeresés végett vidékről ide érkező nőket, az ő kiszolgáltatottságukat, bekerítésük technikáit. Sok írás idézi a fizetett örömhöz társuló bűnözést, a bűntettek sokféleségét. A bőséges sajtóanyag tükrözi, hogy a századforduló körül mennyire megváltozott a nemiségről, a testiségről kialakult közvélekedés, a szövegekből az is kiderül, hogy ez a kérdéskör kimondottan előtérbe került. Más szöveg-vonal pedig azt mutatja be, hogy az immár valóban iparszerűen működő szórakoztató ipar miként épült rá az érzéki örömhöz kínálati lehetőségekre.

Több szempontú értelmezést kapunk e kérdések társadalmi megítéléséről, ezek a dokumentumok egyúttal tükrözik a társadalom női szerepmintákról kialakított képeit és azok változásait. Vannak a két kötetben szövegek, amelyek ugyan a prostitúcióhoz kapcsolódnak, mégis tartalmuk, hangnemük messze túlmutat az érintett konkrét kérdéseken. Birchta

Kálmán, gyorsan elfeledett közíró 1891-ben imígyen ostromozta a „bűnös várost”: „Tomboljanak az ellenség ágyúi, harsogjanak a csata kürtjei, dörögjenek a vész fellegei, hirdesse minden, hogy Budapestnek vesznie kell a föld színéről, úgy mint Szodoma és Gomorrhának, mert benne a kéjuralom kapott láb-ra. Oly erős és hatalmas kéjuralom, melyet megtörni lehetetlennek látszik.” A szövegből sugárzó erős indulat a dualizmus időszakában csupán egy hang volt a témáról szóló diskurzusban, más társadalmi szituációban viszont akár politikaformáló erővé is válhatott ez az indulat. Mellesleg a szerző kimondottan nagy jártassággal sorolta fel azokat a pesti és budai utcákat, ahol a bűn tanyát vert. Leírta azt is, hogy egy bordélyházban, ahol este nyolctól hajnali háromig ült – vélhetően csak amolyan számlálóbiztosként –, 260 vendéget számolt meg.

A Császtvay Tünde által dokumentumokból és fikciós szövegekből összeállított szövegmontázs tartalmi sokszínűségét egy recenzió keretében aligha lehet visszaadni. A munka nagy erénye, hogy egy társadalmi jelenséget a vele érintkező, igen sokféle más társadalmi mozgással együtt mutat be. Az egymás mellé illesztett szövegrészek pedig a látószögek sokszínűségét dokumentálják, jelezve azt, hogy a látószög mit mutatott a közigazgatás, mit a szűkebb és szélesebb társadalmi rétegek felől. Császtvay Tünde munkáinak ismerői tudják, hogy ő az egyike a dualizmus kori sajtót legnagyobb mélységben ismerő irodalomtörténészeknek. Ennek a széles sajtó- és szövegismeretnek most is rendkívül sok novumot köszönhetünk. A *Budapesti Negyed* két kötete az *Éjjeli lepkevadászattal* együtt egy korábban alig érintett társadalomtörténeti tematika példás bemutatása. Az elméleti kérdésekhez vonzó történetek számára pedig érdekes feladvány, hogy miként is lehet forrás- és szövegközléssel nagyon határozott és nem egykönnyen felülírható interpretációs irányokat is kijelölni.

► SOMI ÉVA

Nőírók és író nők

Borgos Anna–Szilágyi Judit:

Nőírók és író nők. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban

A XX. század első felének legrangosabb folyóirataiban, a Nyugatban, fennállása alatt közel hetven nő publikált, ebből is majd kéttucatnyi alkotó publikációi két- olykor háromjegyű számmal írhatók le. Közülük is tíz nő munkásságát emeli ki és járja körül a Borgos Anna és Szilágyi Judit alkotta szerzőpáros, akiknek köszönhetően most már jól látható: érdemtelenül mellőzte ezeket a női írókat-költőket az irodalomtudomány csaknem egy évszázadon át. Érdekes és sokatmondó, hogy már a folyóirat fennállásának harmincéves történetére visszatekintő Elek Artúr sem említ senkit közülük, amit joggal hány szemére Reichard Piroska: „körülbelül ez a harminc év volt az, amely alatt nálunk nők komoly írókká fejlődtek. [...] Nőírók semmit se jelentettek a Nyugatnak?

A könyv címe a Nyugat legendás szerkesztőjétől való: Osvát Ernő ezzel a finom distinkcióval különbözteti meg az igazi női írókat az író/írogató nőktől; az előbbieket kedvelte, az utóbbiaknak pedig csupán a nőiség ábrázolását szabta feladatul. Osvát Ernő volt a Nyugat szerkesztői közül az, aki – Fráter Zoltán monográfiája óta ismert tény – 1908 és 1929 között csaknem félszáz nőirót „fedezett fel” – nem mindig önzetlenül, de a legtöbb esetben nem is érdemtelenül.

Tíz alkotó – tíz szakszerű és izgalmas tanulmány, óriási jegyzetapparátussal. Ötöt Borgos, ötöt Szilágyi jegyez, igazságosan elosztva, ám a kötet végén található, a Nyugatban legtöbbet publikáló nőírókról összeállított lexikon vélhetőleg közös munka. Több éves kutatás, olykor határokon és diszciplínákon átívelő nyomozás eredménye a csaknem félezer oldalas kötet, amely csak első pillantásra tűnhet riasztónak, mert ha az olvasó kézbe veszi, akkor nem is tudja letenni, míg el nem olvasta elejétől végig. Írói-költői munkásságuk felvázolásán kívül az is nagy érdeme a kötetnek, hogy bemutatja: honnan jöttek a nyugatos nőírók, milyen családból származnak, milyen szakmai, baráti, emberi kapcsolataik voltak, milyen fogadtatásban részesültek

műveik, volt-e családjuk, gyerekük; miként alakult az életük.

Kaffka Margit, a Nyugat legismertebb nőírója, saját jogán került ismeretségbe a szerkesztőkkel (pár hónapos viszony Osváttal) és szerzőkkel, talán a legintenzívebben vette ki részét mindabból, ami az akkori irodalmi életet jelentette: otthonosan mozgott több szerkesztőségben, gyakran üldögélt a kedvelt kávéházakban, részt vett a nagy éjszakai vándorlásokban, utazgatott, sőt ő maga is egyfajta központ volt: vasárnaponként irodalmi vendégségeket tartott. Az ő munkássága a legismertebb (*Színék és évek, Hangyaboly, Mária évei, Állomások*). Radnóti Miklós róla írta doktori disszertációját.

Lesznai Anna rokoni szálaknak köszönheti a Nyugattal való kapcsolatát: Hatvany Lajos, a mecénás unokatestvére volt. A rokonság azonban kevés lett volna ahhoz, hogy egy híján százszor közölje őt a Nyugat. Tehetsége nemcsak a költészetben („Nővérem a versben” ismerte el a lelki rokonságot Ady), de a képzőművészetben is megnyilvánult, elég megnézni a Nyugat Kiadó általa tervezett gyönyörű, szecessziós könyvborítóit. Három férje közül a leghíresebb Jászi Oszkár volt. Valami ősi asszonyiságot emlegetnek vele kapcsolatban, mely panteisztikus természetesszemlélettel párosult. Élt bécsi emigrációban, majd 1939-ben barátnője meghívására Amerikába ment tanítani. A hathetes művészeti kurzus és az öt előadás annyira sikeres volt, hogy utána sorra kapta a meghívásokat. Letelepedett Amerikában, csak a hatvanas évek közepén látogatott haza, de az édeni gyermekkor színhelyére, Kortvélyesre nem látogatott el.

Lányi Sarolta, „a Nyugat leánya”, egyike Osvát felfedezettjeinek, az elnevezés is tőle származik, a második legtöbbet publikáló költőnő. Szabadkáról, gazdag családi és szellemi örökséggel a háta mögött, ígéretes tehetségű, érzékeny 18 éves lányként került a fővárosba, aki igyekezett megfelelni a még magasabb elvárásoknak. Majd miután 1915-ben férjhez ment a

marxista Czóbel Ernőhöz, élete merőben más fordulatot vett: osztozott férje hitében, eszméiben. A Tanácsköztársaság bukása után, fogolycsera akció keretében négyéves lányukkal együtt Moszkvába kerültek, később férjét száműzték Szibériába, Lányi Sarolta ott maradt egyedül, élt, ahogy tudott, és írt, ahogy elvárta tőle a rendszer. 1946-os hazatérésük után az itthoni pártos irodalom elismert alakja volt. Borgos Anna így összegzi tanulmányát Lányi Saroltáról: „Életét különböző szintű „személyi kultuszok” kísérték végig Osváttól Czóbelen át Sztálinig. A kívülről diktált ideológiát azért is sikerülhetett ennyire tökéletesen és tartósan belsővé tennie, mert találkozott legmélyebb lelki szükségleteivel.” Bizonyos fokig megmaradt abban a gyermeki státuszban, amelybe Osvát helyezte, soha nem vált igazán autonóm személyiséggé, és – tesszük hozzá – a téma iránt érdeklődők számára ez a függő viszony is tanulságos lehet.

Reichard Piroska, a „megtestesült jóság”, Kaffka Margit mellett a leginkább meg tudta szólaltatni a modern, magányos nő problémáit. Az első női hallgatók között végzett a pesti egyetemen, ahol mára már legendává vált professzorok tanították, közülük Riedl Frigyeshez fűzte másfél évtizedes barátság. A Nyugat számára Osvát fedezte fel, de nem csupán a szerkesztőhöz, hanem annak családjához is jó kapcsolat fűzte; Elek Artúr mellett végrendeletében Osvát rá bízta a hagyatékát, beleértve titkos szerelme, Gyulai Márta pártfogását is. Felbecsülhetetlen értékű jegyzeteket készített az Osváttal folytatott beszélgetésekről, forrásértékű tanulmányokat írt Riedl Frigyesről, Király Györgyről és Babits Mihályról. Társra nem talált, gyermeke nem volt, halálos betegsége mentette meg várható sorsától, Auschwitztól.

Török Sophie egy villámházassággal, Babits feleségként került a Nyugathoz, és ott 1921–1941 között 160 megjelent művével a leggyakrabban publikáló nőíró volt, ám egész életében birkózott az irodalmi élet és a magánélet összefonódásával. Ez a kettősség számtalan kisebb-nagyobb konfliktus forrása is lett. Ha költőként nem is alkotott igazán maradandót, kritikái és esszéi, különösen a nőirodalomról, a nőkérdésről ma is érdemesek figyelmünkre. Babits halála után emberi és írói széthullása, utolsó életszakasza következett:

a művészfeleség, ki maga is művész, egyedül maradvá összeroppan.

Bohuniczky Szeffi novelláival és kritikáival volt jelen, a Nyugat második nemzedékéhez sorolható. Intenzív társasági életet élt, ismerte korának legjelentősebb alakjait, nem csupán a nyugatosokat. Ő Schöpfung Aladár felfedezettje, Osváttal ambivalens kapcsolata volt. Majdnem a teljes elfeledettségéből kellett őt kimenteni; érdekes színfoltja e kornak.

Gyulai Márta elsősorban az Osváthoz több mint egy évtizeden át fűződő kapcsolata miatt érdemel figyelmet. A szerkesztő a nála huszonkét évvel fiatalabb

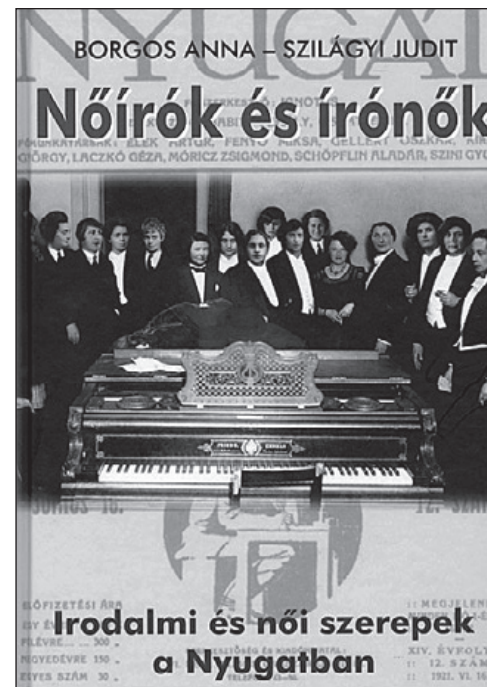
okos, szép (bár kis testi hibával rendelkező) nőt igazán szerette, ezt levelezésük megmaradt darabjai (közük Osvát öngyilkossága előtti végső vallomása) bizonyítják.

Kovács Mária a vidéki proletariátus képviselője volt a városi és polgári, liberális folyóiratban, szintén Osvát felfedezettje, 1920 és 1929 között publikált a Nyugatban. Osvát halála után kiszorult onnan, egy időben Füst Milánnal levelezett, aki a szabad versei miatt figyelt fel rá, aztán új szakasz kezdődött életében: a munkásmozgalmi költészet művelője lett.

Kosáryné Réz Lola, ez a rendkívül termékeny író-nő ugyancsak Osvát felfedezettje volt. Születésének századik évfordulóján Sza-

bó Magda a sablonos Réz Lola-képet leporolva tanulmányban emlékezett meg róla. Jelenleg reneszánszát éli: a Kráter Műhely Egyesület mostanában indította művei újrakiadását. Miközben szinte állandóan írt (számára megélhetési forrás is volt az írás), sokat vívódott, hogy összehangolja sokrétű feladatait (anya, feleség, háziasszony, írónő), és mindig arra a megállapításra jutott, hogy a nő legfontosabb feladata: maximálisan megfelelni a családi kötelezettségeknek, az irodalmi szerep ezeknek csak alárendeltje lehet. A nőírók örök dilemmájára valószínűleg ez az egyik lehetséges válasz, talán boldogságuk záloga, talán a recept, amire vágnak, talán a lehetetlen, amitől szenvednek.

Kádár Erzsébetet, noha eredetileg festőnek készült, és maradtak is fent festményei, novellistaként és kritikusként a Nyugat avatta íróvá. Kilenc éven át haláláig barátnője volt Illés Endrének, a korszak egyik legjelentősebb irodalmi egyéniségének. „A teljes kitárulkozás,

Noran Könyvesház, 2011.

GASZTROSHAPE > a lápvilágba

Nyisztor János / NESTor újabb művei¹

Nyisztor János újabb, három év munkáját több műegységbe sűrítő kiállításának² középpontjában az a természeti környezet áll, amelyben az alkotó gyermekkorától kezdve él. Egy földszagú, szépítetlen, nyers és erőteljes forrásanyag ez. A *GASZTROSHAPE > a lápvilágba* című tárlat minden eleme egyetlen dologra kérdez rá: milyen az alkotó viszonyulása ahhoz a természeti környezethez, amelyben él. Ezáltal pedig: milyen a mi viszonyulásunk? Elég közel állunk hozzá? Többségünk hiába is győzködné magát, be kell látnunk, hogy nem, nem állunk közel, sőt, riasztó mértékben eltávolodtunk.

Miközben Nyisztor életművének ezt az egységet tanulmányozzuk, világossá válik az ő természettől való eltávolodásának mértéke, valamint az, hogy miképpen tud közelebb kerülni hozzá. És az is, hogy miért kell egyáltalán közelebb kerülnie. Körvonalazódik az ember túlzottnak vélt okosságából fakadó túlzott butasága, a környezet kínálta lehetőségek, javak, élmények vagy mértéktelen kihasználása, vagy ténferegésünk,

ahogyan hibás viszonyulással azokat vakon elkerüljük. A dalai láma mondja, hogy „bájj kegyesen a földdel”! De hogyan, amikor többségünk érzéketlen iránta. Itt az alkalom, hogy egy kicsit vizsgáltsuk magunkat, lássuk, mi hol tartunk.

Zöld kiállítás? Igen. A kérdés, hogy milyen értelemben. A másodrendű színre gondoljunk, vagy arra, hogy Nyisztor igyekszik ökológiai lábnyomát minél kisebbre méretezni? Bár ez is, az is igaz, az alkotói szándék keresése során más következtetésre fogunk jutni. A bemutatott műegységek, többek között a *GASZTROSHAPE > a lápvilágba*, a *Komposztál_ozslop*, a *négyzet alá kerül* című sorozatok személyes élményforrásból fakadnak – látottakból, tapasztaltakból. Jól ismert tájból, vidékből táplálkozó vizuális világ ez, mely saját közeget, belélegzett levegőt, saját flórát és faunát, növényen megülő és emberi bőrre tapadó port, orrunkban kavargó szagot és illatot jelent. Földet, lápos terület barna vizét, a klorofill zöldjétől dús, majd szemünk előtt bomlásnak induló, magukat az enyészetnek átadó növényeket, a sarjadás és a bomlás állandó körforgásában. Nyisztor művei nem elméleti síkra vetített, kínosan hosszú körmondatok, hanem pillanatképek, amelyek, ahogyan ő fogalmaz, tulajdonképpen eltérő nagyságrendű mikrodrámák, amelyeknek mi is részesei vagyunk/lehetünk. De csupán akkor, ha hagyjuk, hogy a természet közel kerüljön hozzánk, és mi közel merészkedünk hozzá. Nyisztor János ennek a jelenlétnek érzelmi, gondolati tapasztalatait a grafika és a festés eszközeivel rögzíti.

GASZTROSHAPE > a lápvilágba: Adott egy urbanus környezet, innen indul ez a sorozat. A lápvilág felé halad. Hogy miért épp oda és hogy megérkezik-e egyáltalán, pillanatnyilag nem tudható. A történetet egyelőre húsz grafikán keresztül mondja el az alkotó. A lapok csendéleteket, pontosabban csendélet fragmentumok, amelyeken rovarok, madarak és emlősök (jelenleg emberek) táplálkozásáról kapunk információt, ételek és maradékok, már felhasználhatatlan hul-

a másiktól való totális lelki és alkotói függőség vállalása és igénylése az önálló személyiség felszámolásáig viszi” – összegzi a róla szóló tanulmányát Szilágyi Judit. Illés, bár míg tart a viszony, többnyire hűvösebb, kioktató hangú leveleket ír, és egyáltalán nem óhajt elválni a feleségétől, kevéssel a nő (talán természetes, de kissé gyanús) halála előtt bevallja: „Te egyetlen és pótolhatatlan vagy.” Ő mentette meg Kádár Erzsébet nem túl nagy, mégis jelentős életművét az utókor számára.

Bár ebben a top 10-ben nem szerepel, de a Nyugat szerzői között találhatjuk az egyetlen Békés megyei illetőségű, tehetséges novellistát, a Dombiratoson született Tóth Wandát (alias Ráth Ilonát) is. Osvát eme üdvöskéjének 1909 és 1916 között 16 írása jelent meg a Nyugatban és egy elbeszéléskötete a Nyugat Kiadónál. Családtörténetének feltárása is bizonyára izgalmas téma lehet a kutatók számára.

Minden sikeres férfi mögött áll egy nő – tartja a mondás –, aki a hátszínigot biztosítja. Úgy látszik, ez megfordítva is igaz, legalább a mondat első fele: a Nyugat sikeres női mögött is ott található egy férfi ...,

aki különböző szerepekben – férj, szerető, mentor –, a nőt szellemileg inspirálja, önbecsülését növeli, műveinek értő kritikusa. Legalábbis így volt ez a múlt században, erről tanúskodik a Nyugat nőíróinak nem túl hosszú, többnyire tragikusan záruló életpályája is. Manapság, amikor annyi kiváló nőírónk van, persze más a helyzet: a nők sokkal öntudatosabbak, jobban tisztában vannak saját értékeikkel. Inspirációra szükségük lehet most is, de olyan fokú függés, amely szinte az önfeladásig viszi őket, ma aligha elképzelhető. De bizonyos, hogy a Nyugat nőírói éppen előttük egyengették az irodalom rögzös útját, ezt is soroljuk érdemeik közé.

A Borgos–Szilágyi szerzőpáros *Nőírók és írónők* című kötete méltó folytatása, sőt betetőzése eddigi munkáiknak, rokona a Fábri Anna és szerzőtársai *A nő és hivatása* című kétkötetes és Varga Virág–Zsávolya Zoltán *Nő, tükrök, írás (Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról)* könyvének. Külön-külön is, de együtt még inkább egyre pontosabb és árnyaltabb képet rajzolnak nőírókról, írónőkről, nőkről és irodalomról.

GASZTROSHAPE > a lápvilágba XX/XIV. (2008–2011; print, grafit, papír, kasírozva kartonra; 500x700 mm)

GASZTROSHAPE > a lápvilágba XX/I. (2008–2011; print, grafit, papír, kasírozva kartonra; 500x700 mm)

ladékok szerepeltetésével. A biológiai sokféleség változatos szövetét még ebben a szűk keresztmetszetben is takaróként húzhatjuk magunkra még akkor is, ha a kompozíciókba illesztett grafikai elemek a gondosabb szemlélés során jócskán megkavarják gondolatainkat. Az első beállítások után a csendéletek 3D-s objektumokkal (magvak sokaságával, elkenődött, fluidizált felületekkel, néha értelmezhetetlen elemekkel) egészülnek ki, de nem realizisztikus megfogalmazásban, hanem szándékosan a műviség látszatát keltve.

Komposztált oszlop: Ez a grafikai sorozat egy négyzetes alapú, oszloppá növekedő hasáb fázisképeit rögzíti, amelyek tulajdonképpen rétegvizsgálatként is felfoghatók. Az alkotó egy éven keresztül építette a lerakódást imitáló, azt utánzó objektumot, amelyet felülnézetből rendszeresen lefotózott. A rétegek összetevőit a véletlen alakította: virágok, a közvetlen környezetben, a helyszínként szolgáló kertben fellelhető növények, a jó komposzt alapanyagként szolgáló konyhai hulladékok, egy (macska által elejtett) varjú teteme, bogarak, csigák, rovarok, egyebek. A növényi és állati maradványok nem a természet kénye-kedvének kiszolgáltatva hevernek a képeken, hanem törvényszerűen átadva magukat az állandó körforgásnak. (E körforgás mantráit morzsolva joggal várhatja el a Föld/föld, hogy jót tegyünk vele, ne pedig rosszat.) Továbbá ehhez a növényi és állati vegyes gyűjteményhez Nyisztor szellemi javakat társít, pontosabban idegen

anyagokat és ismereteket montíroz a kompozíciókba. Az ábrázoló geometria szabályai szerint szerkesztett ábrákat, újságokat és többek között saját vázlatokat. Az oszlopot alkotó lapok közül kettőt, a varjújával kapcsolatos grafikákat az oszlophoz közeli falszakaszon függesztve is megnézhetjük, ahova tulajdonképpen „kivetítü” az alkotó a két ábrázolást. A két tárgycsoport közötti kapcsolatot egy, a térbe helyezett vörös vonal egyértelműsíti.

A *Komposztált oszlop*ot más olvasatban tekinthetjük tájművészetnek is, amelynek dokumentációja egy, a rétegződést imitáló installáció formájában válik önálló műalkotássá.³

3 Az előbbi két sorozat kapcsán felmerülhet a kérdés, hogy ez az igazi lokális, egyben egyetemes művészet? Pontosabban ez az egyszerre lokális és egyetemes kortárs művészet? Nézzük meg az előbbi kérdést részletesebben! Választhatunk, hogy egyszerűen személyesnek és lokálisnak tekintjük ezt a tárgycsoportot, vagy a sorozatok a couleur locale fogalmába is beilleszthetők. Kende Ferenc szerint: „Ezt a jelzőt a műalkotás csak akkor kaphatja, ha olyan formanyelvet tud teremteni, amit csak mi mondhatunk ki, amit csak most mondhatunk ki, és amit csak itt alkothattunk meg.” (Kende Ferenc: Husvéth Lajos. In: http://dda.vmmi.org/kal1934_11_06) A túl sok személyes, ebből fakadóan egyedi vonás, erőteljes gondolati megalapozottság és a technikai kivitelezésben rejlő érdekesség tucatnyi sajátosságot kapcsol a grafikai sorozatok és a festmények egysége adta jelentésszerkezetbe.

A négyzet alá kerül (2/2,5D): A tárlat anyagában szereplő három festmény a nézőpont változásának problematikájával foglalkozik: lentről felnézünk, bentről kinézünk, átnézünk... A bemutató legjelentősebb darabján, a Nyisztor eddigi életművében szokatlan nagyságú önálló táblán⁴ a lápvilág mélyéről az élető fény felé tekintünk, vagy akár törünk. Ennek a műnek a bemutatása legszerencsésebb módon vízszintesen, a mennyezetre rögzítve történhet. Akkor valóban föl, a fény felé fordíthatjuk az arcunkat.

Nyisztor János többek között a 2 és 2,5 dimenzió fogalmához társítja gondolatait. Azt az állapotot próbálja rekonstruálni, amelyben egy adott kompozíció/festményen, talán még annak elkészülte előtt láthatóvá válik egy másik képteremtő folyamat, amely során egy másik kép körvonalazódik a szemünk láttára. A 2,5 dimenzió kérdésének vizsgálatával mostanában dr. Nádasdy Zoltán látás- és agykutató is foglalkozik.

A négyzet alá kerül (2/2,5D) című, tulajdonképpen befejezetlen festmény felületének egyes részein telt, máskor telített színek foltjai jelennek meg, úgy is fogalmazhatunk, hogy egy újabb kép részletei „ütköznek ki” a képen. Amit pillanatnyilag látni enged az alkotó, egy épp formálódó gondolat apróbb-nagyobb foszlányai, változó minőségben kidolgozva. E színekkel jelzett, formátlan formák esetleg erősen stilizált ábrázolás-kezdemenyek is lehetnek. A felbukkanó foltok, ahogyan a természetben is, szinte parazitaként jelennek meg és lepik el, szinte befalják a képet, ahhoz hasonlóan, ahogyan a penészgomba megtelepszik és elterjed.

Ami a négyzeten kívül kerül (2/2,5D): Az ismét a 2 és a 2,5 dimenzió problematikáját vizsgáló táblán egy adott képkivágáson belül pozicionált/kialakított négyzet keresi a helyét. A képkivágás tulajdonképpen egy képkivágat, azaz a hordozó vászonnál ténylegesen kialakított négyzetforma.

Ami a négyzeten belül van (2/2,5D): A táblakép fogalmának határán egyensúlyozó ábrázolásban adott egy felület, egy növény mikroszkopikus léptékű képe, amely igazából nem is kép, hanem struktúra. Egy növényi metszet lehet a valós kiindulási alap, melynek faktúráját vizsgáljuk. A képen ábrázolt rendszerben egy hiány mutatkozik, egy „pixelt (négyzetet)” nem látunk. A zöld különböző árnyalataiból épített és a kép hordozóanyagára festékekkel applikált textil sávok adta felületen lévő hibát/hiányt bizonyos esetekben vörös színnel, máskor feketével tölti ki. Pixelhibás monitorra jellemző tulajdonság ez, amely természetesen most egészen más kontextusban szerepel.

Az egymásra rétegzett jelentéstartalmak alapja a képi ábrázolás bonyolultsága és egyben komplexitása, tulajdonképpen az alkotói gondolkodás irányultsága és jellege. És igen, valóban kortárs, azért, mert korszerű, és nem azért, mert körünkben tudhatjuk az alkotót. Mert attól még, hogy egy alkotó kortársunk, távolról sem egyértelmű, hogy a munkái kortárs művek lennének.

4 200x180 cm

amíg a zoldkocka_while engedi: Ebben a hatrészes sorozatban Nyisztor rá jellemző módon festményeinek, grafikáinak felületein bizonyos esetekben megjelenő, azokat kísérő *deklarációkat* jelenít meg. Ezen, különféle web (html) alkalmazások programozásához használatos programsor részletek felidézését kell értenünk. A most tárgyalt grafikai sorozatnál például az alábbi szerepel:

```
static void Main()
{
    public cube c1 = new Cube();
    public cube c2 = new Cube();
}
```

A *deklaráció* (ill. *kifejtés*) ebben az esetben egy adott (festészeti/)/grafikai megoldáshoz kapcsolódó értelmezési lehetőség/lefordíthatóság leírását tartalmazza. Vagyis például jelöl egy *kiinduló pontot*, azaz alaphelyzetet, vagy szerencsésebb esetben egy *elnevezést* ad, máskor pedig egy *értéket*, ezeket mind a jobb és könnyebb „összeolvashatóság” (festmény alap + programsor) érdekében.

Színtévesztő>leválasztott színprofilba csomagoltan: Nyisztor három fotóalapú, grafikai eszközökkel megkomponált beállításból állított össze két önálló grafikai lapot. Ő *1,5+1,5 grafika kombinálásának* nevezi ennek a műegységnek a létrejöttét, amely tulajdonképpen három egymás mellé helyezett, önálló, de egymáshoz szervesen kapcsolódó ábrázolás elfelezését jelenti. Az első grafikai beállítás dominánsan a zöld színtartományt helyezi előtérbe. Ezen a grafikai felületen tulajdonképpen *hexadecimálisan leírt színkódok* szerepelnek *nyomógombok* formájában. A harmadik grafikai beállításon a zöld növényzet egy csomagolásba rejtett/eltüntetett objektumként jelenik meg: egy speciális nyomtatóban használt fóliával helyettesítve. A második grafikai beállítás viszont egyfajta átmeneti állapot tükröz, egyrészt a kettéosztott/-vágott növényzethez, másrészt a befóliázott/behelyettesített objektum elemeihez kötődik.

fű körül: Egy hagyományosabb szemléletű, vektor alapú grafikai megoldásokkal komponált négyrészes sorozat a *fű körül*, amely 2010-ben készült. Az alkotó arra helyezi a hangsúlyt, hogy hajoljunk közel a fűben zajló élethez, annak szereplőihez, és úgy figyeljük az ott lejátszódó eseményeket. A rovarvilág nézőpontjára helyezkedve, úgy optimalizáljuk figyelmünket, hogy a fűféléket és a rovarokat sajátos perspektívából, más szerepekben, konstruált helyzetekben lássuk, valószerűtlen események résztvevőiként.

Nyisztor János számára a természethez való közeli kerülés, abban történő szemlélődés igénye, tehát a természettel való együttélés⁵ nagyon mélyről jövő szük-

5 Tudjuk, hogy az ember elválaszthatatlan az anyatermészettől, hisz az abban zajló folyamatok része. Soha nem állhat fölőtte. Feladata az alkalmazkodás, ám ezzel együtt bizton számíthat fiziológiai és egyéb, nem fiziológiai igényeinek kielégítésére is.

séglet, amely mindannyiunkban benne él. Indíttatása és törekvése rokonságot mutat Edward O. Wilson biofilia hipotézisével és az ökopszichológiával is. Wilson elmélete szerint: „az ember természetéhez, az élőkhöz való vonzódása mélyen gyökerező, és nélkülözhetetlen a normális fizikai és szellemi fejlődéshez. A természet hatással van érzelmi életünkre, esztétikai érzékünkre és lelki fejlődésünkre is.”⁶ Érdeklődésünk okára nem egyéni életünk történeteiben, hanem a kollektív tudattalanban kell a magyarázatot keresnünk; a természet gazdagsága, sokfélesége pedig egy életre ámulatba ejt. Ahogyan Cicero mondja: *varietas delectat*, a változatosság gyönyörködtet... Nyisztor János munkáit látva a képlet egyszerűnek tűnik: még ma is mindannyian az elveszett paradicsomot keressük.⁷

6 Gonczlik Andrea: Az élő természet adománya és veszélyeztetettségük. In: <http://www.greenfo.hu/uploads/szakdolgozatok/Andiszakdoli.pdf>

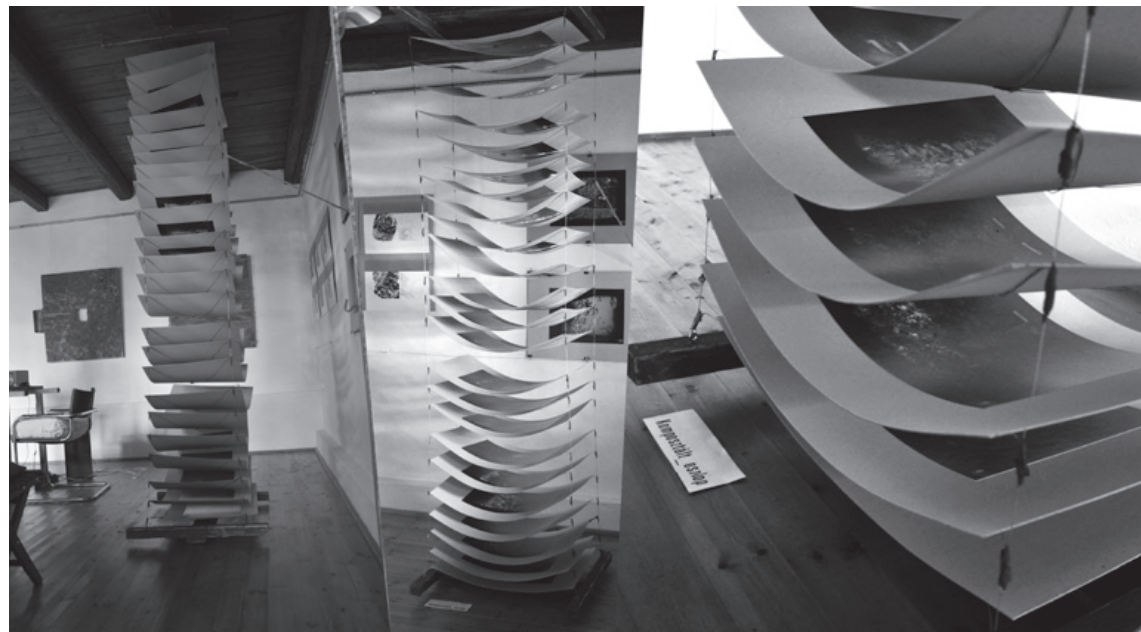
7 Nyisztor János kiállításán kívül a rendezvény szereplői és eseményei voltak:

Dr. Szatmári Imre (megyei múzeumigazgató, Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága): Árpád-kori korpuszok Dél-Kelet Magyarországon (előadás); Sándor Ottó (elnök, Békés Megyei Szimfonikus Zenekar Egyesület) csellójátéka; Farkas Wellmann Éva költő és dr. Elek Tibor (főszerkesztő, Bárka) beszélgetése; Mikuli Vera építész diplomamunkájának bemutatása; Kriston Tímea képregényrészlete; Kiss Adél képgrafikái; Zemlényi Attila (főszerkesztő, Műút) és k.kabai Lóránt (szerkesztő, Műút) versei; dr. Nádasdy Zoltán (látás- és agykutató, Seton Brain & Spine Institute, Texas) videóelőadása; Lőrincz Júlia tánckoreográfiája

Az „5.kult_istalo” szereplői

Komposztál_oszlop (installáció / 2007–2011; print, grafit, papír, kárpis, kartonra, csavar, drót, fa, akril, ragasztó; 275x80x125 cm)

Vissza a 2,5 dimenzióba (2011, Austin, Texas)¹

Sziasztok! Ismét elröppent egy év. Ha emlékeztek még a tavalyi előadásomra², a „lélek” fogalmának újra-definiálásáról szólt. Azt próbáltam bizonyítani, hogy a lélek egy nézőpont, amely az emberi agy flexibilitásának köszönhetően alkalmas ki-bevándorolni az emberi testből. Ennek a kérdésnek egyik folytatásaként végeztünk itt a Texasi Egyetemen egy kísérletet. Háromdimenziós videókat vetítettünk a kísérleti személyeknek, melyeket egy mozgó kocsik ablakából vettük fel. A videókat két szempontból manipuláltuk. Az egyik, hogy a lejátszás sebességét változtattuk, lassított és gyorsított lejátszással, a másik variáció az volt, hogy módosítottuk a készletetést a két szem között, vagyis az egyik szemünkkel látott videót késleltettük a másikhoz képest. A nulla késleltetéstől (teljes szinkronizáció) elmentünk két másodperces késéssel, amely szinte abszurd, mivel az egyik szem két másodperces késéssel látta a beérkező képet a másik szemhez képest. Ennek ellenére az a számunkra meglepő eredmény született, hogy az emberi látás képes a két kép háromdimenziós összeolvasztására még akkor is, ha az időbeli különbség meghaladja az egy másodpercet. Sajnos ezt most nem tudom demonstrálni, mert ahhoz Nektek háromdimenziós szemüveget kellene felvenni. Ez csupán egy kitérő volt ahhoz, hogy a három dimenzióról gondolkodjunk egy kicsit. A három dimenzió kérdése annál is inkább időszerű, mert az idén forgalomba kerültek a 3 dimenziós tévékészülékek, és a 3 dimenziós komputer játékok is a piacon vannak már egy ideje. Az egyik ilyen 3 dimenziós televíziós technológiát különben itthon is fejlesztik, ez az úgynevezett lentikuláris lencse technológia, amelynek az a nagy előnye, hogy nem kell hozzá szemüveg. Mikor tavaly Magyarországon jártam, a különböző üzletközpontokban működés közben láttam ezeket az óriási lentikuláris 3

dimenziós LCD tévéket. Tehát ez ma már itt van, elérhető távolságban és megvásárolható. De nem is kell nagyon messzire mennünk, mert a mobiltelefonok egy új generációja már 3 dimenziós képernyővel fog kijönni, amely lehetővé teszi a 3 dimenziós filmek és tévéműsorok online fogyasztását a kisméretű mobil képernyőn, szemüveg nélkül. Nyugodtan mondhatjuk, hogy a 3. dimenzió betört a hálószobába és vele együtt a gyerekszobában is hamarosan megjelenik. Itt van körülöttünk, nem lehet menekülni előle. Nem tudom, hányan emlékeznek az első 3 dimenziós mozi élményükre, amely – legalábbis az én esetemben – fantasztikus volt. Azóta is bármikor 3D IMAX moziban ülök, annak minden perce rendkívüli élmény, szinte nem akarom elhinni. „Nem akarom elhinni, hogy 3 dimenzióban látok”, ami ugye egy paradoxon, mert egyébként is 3 dimenzióban látok egész nap, állandóan, akkor miért olyan fantasztikus ez az élmény? Mintha idáig nem 3 dimenzióban láttunk volna. Tehát ez egy furcsa jelenség, hogy miért olyan elképesztő élmény? Tegyük ezt a kérdést félre egy pillanatra. Megfigyeltétek, amikor beültök egy ilyen moziba (fontos hogy moziba a nagy képernyő és a sötét miatt), körülbelül öt perc után hozzászokik az ember a 3 dimenzióhoz és utána már nem is érdekes igazából. Tehát az első élmény elég erős, azután hozzászokunk, és attól kezdve ritkán lesz olyan átütő az élmény, mint a kezdetén. Vannak ismerőseim, akik azt mondták, amikor az *Alice csodaországban*-t kezdték vetíteni a mozikban, hogy ők inkább a hagyományos, nem a 3 dimenziós verziót nézik meg, mert a 3 dimenzió valahogy fárasztja a szemüket. „Túl sok”, elvonja a figyelmüket, és jobban élvezik a hagyományos változatot. Akkor nagyon meglepődtem, hogy mi is az, hogy „túl sok”? Elvégre a 3D egy hozzáadott élmény, egy luxus, amiért annyit fáradoztak a filmkészítők, és akkor most miért akar valaki visszamenni a 2 dimenzióba? És különben is, mi történik napközben, amikor 3 dimenzióban látunk normálisan? Vajon akkor is lecserélnék ezek az emberek ezt az élményt 2 dimenzióra? Akkor miért nem csukják

1 Az „5.kult_istalo”-n elhangzott video előadás szerkesztett változata. Magáról a rendezvényről Gyarmati Gabriellának a *Bárka* jelenlegi számában közölt tanulmányából tájékozódhatunk. (A szerk.)

2 „4.kult_istalo”

be a szemüket állandóan, vagy hordanak szemtapaszt, szóval miért ez a tiltakozás a 3 dimenzió ellen? A másik érdekes dolog, hogy bármennyire átütő is ez az új 3 dimenziós technológia, ezeknek a 3 dimenziós tévéknek a piaca mégis pang, tehát az emberek nem rohannak az üzletekbe és cserélik le az egy-két éves LCD-t, vagy a plazma tévéjüket 3 dimenziósra. Miért nem? Pedig nem sokkal drágább! Szóval ezek a kérdések, hogy itt van a 3 dimenziós szórakoztatás, de mégsem örülünk meg tőle, mint kis morzsák, úgy gyűlnek a padlón, amelyeket megpróbálunk a szőnyeg alá söpörni, de mégis, ha komolyan vesszük, ezek mind az agyi vizuális feldolgozás egy érdekes aspektusára utalnak. Ezeket kísérlem megvilágítani. Én különben a holográfia és a 3 dimenziós képkalkotás megszállott rajongója vagyok, elmegyek megnézni minden 3 dimenziós filmet. Többek között így jutottam el Werner Herzog egyik közelmúltban bemutatott filmjére, *Az elfeledett álmodó barlangja*-ra, angolul *Cave of Forgotten Dreams* a film címe. A dokumentumfilm az 1994-ben felfedezett franciaországi Chauvet-barlang harminckétezer éves barlangrajzait mutatja be, Herzog humorával és egy kis társadalomkritikával fűszerezve. Mellesleg a filmet 3 dimenzióban rögzítették, és így is vetítik, de a mondanivalóm szempontjából ez nem lényeges. Ennél a filmnél egyébként igen sokat számít a 3D, fontos a barlangfal domborulatainak megjelenítése a rajzok és a falfelület viszonyának minél teljesebb megértéséhez, továbbá a rajzok életszerűségét is jelentősen növeli. A lényeg, hogy a film bepillantást ad az új kőkorszak szintjén álló emberek gondolkodásának világába, pontosabban abba, hogy ők mit értettek realitáson, mert amint látható, a rajzok meglehetősen reális képet adnak, és mindenképpen azt a szándékot tükrözik, hogy az alkotói megpróbálták ezt a realitást minél nagyobb hűséggel tolmácsolni. Ez azért érdekes, mert kiderül, hogy miként viszonyul az ő realitás kritériumuk a mi mai realitás kritériumunkhoz. Gondoljunk bele, hogy ekkor még, harminckétezer éve az Aurignacien korban Neander-völgyiek is voltak a Homo sapiens körül. Elődeink gleccserek lábainál a hideggel küzdve, lényegében mamutvadászattal, különböző medvefajok és gazellák elejtésével harcoltak a túlélésért, hogy a mindennapi betevőt megteremtsék. Tehát közvetlenül a jégkorszak után vagyunk, amikor még mindig jég borítja fél Európát.³

A barlang képei bámulatosak. Az előbbi bevezetőből úgy tűnhet, amellet kívánok érvelni, hogy milyen jól megragadták a 3 dimenziót, már akkor. Azonban nem pontosan ezt akarom mondani, hanem inkább amellet érvelek, hogy amit megragadtak, az pontosan a 2,5 dimenzió. De továbbmegyek, és amellet érvelek, hogy a művészetet mindig is a 2,5 dimenzió érdekelte,

sőt hozzáteszem, hogy az agyban a vizuális feldolgozás 2,5 dimenzióan alapul. De mi is az a 2,5 dimenzió? Egyáltalán, hogy lehet nem egész számú dimenziókról beszélni? Nos, matematikailag nem probléma tört dimenzióról beszélni, mert a matematika úgy definiálja a dimenziót, mint azt a függvényt, amely leírja, miként nő egy tárgy tömege a tárgy élhosszúságával. Például amikor egy léggömböt felfújunk tudjuk: a léggömb tömege az átmérő harmadik hatványával nő és innen jön ki a 3 dimenzió. Ha viszont az árnyékát nézzük ugyanannak a léggömbnek, akkor az árnyék területe csak az átmérő négyzetével arányosan nő, s ugye ebből kapjuk meg a 2 dimenziót. Tehát ha valaminek a tömege az átmérő arányában két és félszeresre nő, akkor beszélhetnénk 2,5 dimenzióról. Ilyen tárgyakat a valóságban nem ismerünk, csak a fraktálok világában élnek, és a továbbiakban nem is a matematikai értelemben vett 2,5 dimenzióról akarok beszélni. Hanem arról, hogy alapvetően van egy 2 dimenziós reprezentációnk az agyban, amelyhez az agy hozzáfűz olyan jelzéseket/utalásokat, amelyek a 3 dimenziós kiterjedés derivátumai. Tehát a 3D a 2D származéka annak érdekében, hogy a 3 dimenziós formát érzékeljük, de ettől a reprezentáció még mindig a 2 dimenzióban marad, úgy, mint például egy fotón vagy egy reneszánsz festményen. Mindannyian tudjuk, a szobrászattól eltekintve a képzőművészet valójában 2 dimenziós nyersanyaggal dolgozik, tehát mindig is 2 dimenziós volt és ez történetileg koronként, stílusonként, geográfiai helyzettől függően változik. Hogy milyen mértékben adott hozzá egy korszak harmadik dimenziót, az az idővel változik, de soha nem történt meg egy teljes 3 dimenziós fordulat. Inkább mindig egyfajta él hozzáadásáról beszélhetünk. Térjünk vissza a Chauvet-barlang rajzaihoz. Pár dologra érdemes odafigyelnünk. Például azon túl, hogy ezek egytől-egyig állatokat ábrázoló kontúrok, ha megpróbáljuk leírni, mégis milyenek ezek a kontúrok? Először is rendkívüli módon precízek. Gondoljunk bele, ezeket az ábrákat fejből rajzolták. Maga a barlang meglehetősen mély, egy ideig eltart, amíg az ember eljut ezekbe a termekbe, ahol a barlangrajzok vannak. Lényeges tehát, hogy az állatok nem voltak jelen, hanem az állatokat fejből, emlékezetből rajzolták. Előbbi azt jelenti, hogy pontosan memorizálták ezeknek az állatoknak a külső megjelenését. Ez talán nem meglepő, mert ha belegondolunk, ezekre az állatokra vadásztak, ezektől rettegetek minden nap, ezért elég jól bevésozott a képük az emlékezetükben. Tehát az **első pont**, amit hangsúlyozni kívánok, hogy a kontúrok rendkívül precízek. A **második pont**, hogy nemcsak kontúrokról van szó, hanem a kontúroknak vastagsága van, mégpedig a vonalvastagság reprezentálja a 3. dimenziót. És itt jelenik meg a 2,5 dimenzió, mert a vonalnak kettős szerepük van: az egyik maga a kontúr funkció, a másik, hogy ennek alkalmazásával egyben egy árnyékot is létrejön. Tehát csakúgy, mint a fotókon, az árnyék a test élein úgy je-

lenik meg, hogy ha az állat például oldalról van megvilágítva, akkor az éleknél – tehát a kontúrok, a körvonal közelében – teste a domborulat szögével arányosan sötétebb, így vastagabb kontúrt kap, azaz a kontúrok 2,5 dimenziósak.

A **harmadik pont**: ha megfigyeljük, sok állat fejét nem pontosan oldalról ábrázolták, hanem enyhe szögben elfordítva. Például a bölények fejét az oroszlanos kompozíció bal oldalán egytől-egyig fél fordulatban, s nem pedig pontosan oldalról látjuk.

Negyedik pontként a mozdulatok fantasztikus légiességét emelhetjük ki. Ahhoz, hogy lássuk, ezt mennyire nehéz elérni, javasolom mindenkinek, aki jól tud rajzolni, próbálja meg reprodukálni. Ha valaki le szeretne rajzolni egy légiesen szökellő lovat vagy egy gazellát, láthatja, hogy ez nem könnyű feladat, mert ha a részletekben precíz akar maradni, akkor statikus lesz a rajz. Ezt a fajta légies, szökkenő mozgásélményt így visszaadni nem hétköznapi dolog.

Megfigyelhető az is, hogy a mozgást fázisokkal ábrázolják, tehát ugyanúgy, mint a futuristák a XX. század elején (ez egy Boccioni-képpel jól illusztrálható). A mozdulatok fázisokra bontva történő ábrázolása alkotja az **ötödik pontot**.

Ezeknek az alapelveknek, amelyeknek most csak egy részét vázoltam fel, s bizonyára sokkal több van még, számtalan kisugárzása van a későbbi művészetekre. Lényegében az egyik legdöbbenetesebb élmény az, hogy az összes későbbi művészeti irányzatnak, stílusnak az előzménye benne van ezekben a rajzokban – az impresszionizmustól a kubizmusig, a barokktól a hiperrealizmusig mind megtalálhatók a Chauvet-barlangban a maguk nyers formájában.

Nézzük meg közelebbről a lőfejet! Ezt az ábrázolást próbálom meg összehasonlítani egy olyan lőfejjel, melyet az Acropolis domborműveiről ismerünk, valamint egy másik, lőfejet ábrázoló egyszerű digitális fotóval. Egyértelműen látható, hogy szinte anatómiai precizitással formálták meg a barlangban talált lőfejet. A vicc az, hogy ha megnézzük ezeket a fejekeket, kiderül, hogy a barlangrajz jobban hasonlít a fotóhoz mint a görög dombormű, amely meglehetősen stilizáltak tűnik.

De én a továbbiakban csak a dimenzió aspektusára vagyok kíváncsi. Ha megnézzük ezeket a rajzokat, nyilvánvalóvá válik a játék a kontúrok és a testek 3 dimenziós tömege között, szinte érezhető az élvezet az alkotón, ahogyan az oroszlan körvonalát precízen föl-vázolja, biztos vonásokkal. Igaz, hogy ez csupán egy kontúr, de mégis benne van a reliefszerű 3 dimenzió, vagyis olyan, mintha tulajdonképpen egy domborművet rajzolnának. Tehát több mint 2 dimenzió, de nem egészen 3 dimenzió. A vonal vonal marad, amely nem adja fel a vonalak és a kontúrok szigorú testeket definiáló tulajdonságát sem. Az egyszerűség kedvéért hívjuk 2,5 dimenziósnak.

Ettől látszólag teljesen függetlenül David Marr angol idegtudós, pszichológus és látáskutató, a MIT munkatársa a '70-es években bevezette a 2,5 dimenziós vázlat fogalmát. Marr szellemi öröksége a látáskutatásban felbecsülhetetlen értékű. Munkatársaival abban az időben vetették fel először, hogy miközben az agyunk a 2 dimenziós retinális képekből megkonstruálja a 3 dimenziós élményt, az információ átmegy egy feldolgozási szakaszon, amelyet David Marr 2,5 dimenziós vázlatnak nevezett. Erről a korszakról azt kell tudni, hogy ez volt az az időszak, amikor a mesterséges intelligencia betört a pszichológiába és az idegtudományba, átdefiniálva az alapvető kérdéseket. (...)

Ismétlem, a 2,5 dimenzió úgy jön létre, hogy a 2 dimenziós képre téri attribútumokat húzunk rá, úgy mint árnyékokat, textúra gradienseket, színt, perspektívát, vonalperspektívát. Ennek a 2,5 dimenzióknak azonban önálló élete van. Ez a legutolsó képi reprezentáció ugyanis az agyban, amelyet már a környező hátterek 3 dimenziós rekonstrukciója követ. Előbbi viszont nem szükségszerűen képi, hanem fogalmi is lehet, vagyis egyfajta világra vonatkozó tudás. Itt a tárgyak téri, vagy még absztraktabb, szemantikai koordinátái reprezentálódnak. Ezek egyszersmind leírhatók nyelvi eszközökkel és át is vannak itatva nyelvi elemekkel. Azon a ponton, amikor a 2,5 dimenziót átemeljük 3 dimenzióba, már összekeveredik a képi leírás a szemantikával. Itt már a tárgyaknak egy nyelvi leírása történik, a téri navigációt segítő szimbólumok jelennek meg, tehát olyan nyelvi jelképek, határozók, mint „előtte”, „mögötte”, „alatta”, „fölötte”, „utána”, „jobbra”, „balra”, stb.

Tehát az utolsó, még szigorúan vizuális reprezentáció az agyban 2,5 dimenziós. Ez azt jelenti, hogy a művészet tárgya (itt most kizárólag a képzőművészetre gondolok) mindig is 2,5 dimenziós volt, és az is marad, legalábbis addig, amíg az agy ebben a formában, ahogy a fejünkben van, létezik. Hacsak nem az emberi evolúció vesz egy új irányt, amivel ezt a 3 dimenziós reprezentációt úgy fölfejleszti, hogy egy külön struktúra fog kialakulni – ki tudja mi lesz százezer év múlva.

Lényegében tehát be vagyunk zárva ebbe a 2,5 dimenziós világba, és ez nem rossz, csak megint azt mutatja, hogy művészeti forradalmak ide vagy oda, jöhet bármiféle technológiai áttörés – 3 dimenzió, 4 dimenzió stb. – nem érdekes, mert az agyunk úgyis a 2,5 dimenzióval dolgozik, s mindent 2,5 dimenzióra fordít le. Így mindig a 2,5 dimenziós jelenségek lesznek érdekesek számunkra és mindig is ez lesz az a „felület”, amelyet az agy – akár művészeti célból, akár valóság reprezentáció céljából – alkalmazni fog. Ezt alátámasztandó, érdemes megnézni például az anatómiai illusztrációk történetét. Az emberi test szisztematikusan tanulmányozása és realista ábrázolása a reneszánszban kezdődött. Ha pillantást vetünk ezekre a korai illusztrációkra (például Vezalius vagy Leonardo anatómiai rajzaira), nyilvánvalóvá válik, hogy egytől egyik rajzokról és nem festményekről van

³ Az előadás során bemutatott képanyagot folyóiratunknak nem áll módjában közölni, kiindulásképpen az alábbi oldalt ajánljuk: <http://hu.wikipedia.org/wiki/Chauvet-barlang> (A szerk.)

Variációk a RÓNA érintésére

Radovan Živankić kiállítása Békéscsabán

Petőfivel járom Radovan Živankić festőművész, a nagybecskereki Modern Képtár igazgatójának a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum Múzsák Termében kiállított képeinek galériáját. „Lenn az alföld tengersík vidékin / Ott vagyok honn, ott az én világom; / Börtönéből szabadult sas lelkem, / Ha a rónák végtelenjét látom. / Felrepülök ekkor gondolatban / Túl a földön, felhők közelébe, / S mosolyogva néz rám a Dunától / A Tiszáig nyúló róna képe.” (Az Alföld)

Ilyen szenvedélyes valomlás ez a harminc éve szövődő festmény-sorozat, képfolyam is (A róna érintése 1981–2011), de az 1953-ban Nagybecskereken (Zrenjanin) született művész „sas lelke” nem a táj tengernyugalmában pillantja, találja meg a Végtelenség illúzióját, hanem éppen sággal az önmagába zárt lélek festői paradigmáiban. Nem a megnyugvás ösvényein járunk (bár valamennyi kompozíció fekvő alakú, márpedig a vízszinteség a nagy expresszionista előd, Mattis Teutsch János szerint a nyugalom, a vég, a halál állapotát sugallja). Hanem egy olyan természeti kataklizma nyomába/nyomán, amelyben, mintegy a Teremtés újhullámának lezárásaként az egybemosódott égi és földi dimenzió a fény színváltozásaiban keresi arculatát.

Ez a neoexpresszionista elvonatkozás a magyar alföldi festészet általunk megszokott róna-roman-

Önarckép (1985; olaj, vászon; 200x100 cm; jelezve jobbra lent: Živankić)

tikájától, vagy akár róna-dramaiságától (Munkácsy, Koszta, Kohán, Gaburek, stb.) egyáltalán nem meglepő. Ahogyan nem meglepő egy olyan szerb művésztől sem, aki az utolsó ötvenhatvan év közép-európai művészettörténetének arról a helyszínéről érkezik, ahol (Lengyelország mellett) szinte csodával határos módon be tudtak kapcsolódni a nyugat-európai, sőt a korabeli amerikai avantgárd második világháború utáni folytonosságába. Bár Tito szovjet rehabilitációját követően alku tárgya lett ez a szellemi autonómia is, a hajdani Jugoszlávia államaiban, sohasem vált élethalál kérdésévé a szocialista realizmus doktrínájához való hűség.

Živankić „az 1980-as évek elején lépett a művészi pályára, a nagy társadalmi, ideológiai és művészeti megrázkódtatások időszakában. – írja Sreto Bonsjak műkritikus a csabai tárlat katalógusában. – Közvetlenül mégsem csatlakozott egyik aktuális irányzathoz sem.(...) Érdeklődésében megőriződtek a klasszikus formák, képletek, viszont ezek egy sajátos, a realizmustól a neoexpresszionizmusig terjedő skálára hangolódtak, egy meglehetősen diffúz figuratív környezetben, amely nem követi a trendek változásait.”

A figurativitás persze itt nem az emberi alak/az alakosság hagyományos értelemben vett jelenlétére, kompozíciós szerepére utal. Még önarcképei is inkább

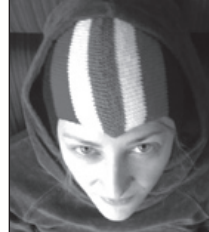
szó, tehát a vonalaknak kulcsszerepük van. A rajzokon egyfajta eching-technikával (vonalt-szállakkal) illusztrálják a domborulatokat, úgymint az izmokat és az erek fonatát. Ez a vonalkázás nagyon fontos, mert teljesen pontosan írja le az ábrázolás tárgyát képező szövet térszerkezetét erekek vagy izmoknak. Ennek kapcsán érdekességképpen megemlíthető, hogy az anatómiai könyvek az 1980-as évektől kezdődően kisebb technológiai forradalmon estek keresztül, amikor is a fényképek a nyomdatechnika fejlődése révén hirtelen olcsóvá váltak. Sorra jelentek meg a fényképekkel gazdagon illusztrált anatómiai tankönyvek. Hamarosan azonban kiderült az orvosi oktatásban, hogy ezek a fotókkal illusztrált anatómiai könyvek egyáltalán nem használhatók jobban, mint a korábban rajzokkal illusztrált elődek. Miért? Ha valaki megnézi művészi szemmel ezeket a rajzokat, akkor rögtön választ kap a kérdésre. Például amikor megnézzük a Szentághotai féle funkcionális anatómiában publikált rajzokat, amelyek szinte képregeny stílusban vannak rajzolva, jól látható, hogy ezek sokkal jobban ábrázolják a 3 dimenziós viszonyokat, mint a fényképek. Nem meglepő, mert amikor a 2,5 dimenzióval vonalakkal, textúrákkal manipulál az illusztrátor, akkor eltávolít minden redundáns vagy irreleváns jegyet a képről, úgymint (...) csillogást, tükröződések és bizarr árnyékokat, amelyek mind nagyon megnehezítik a térbeli struktúra érzékeltetését. Így elkezdődött a visszatérés a rajzokhoz, s az anatómiai fotókat szépen fokozatosan cserélik le kiváló minőségű művészeti illusztrációkra. Érthető, hisz itt csak a praktikum diktál. Ha tehát az oktatásban átállnak a fotókról a rajzokra, elgondolkodtató, hogy milyen mértékben vagyunk képesek fényképekből a 3 dimenziót rekonstruálni versus a 2,5 dimenziós rajzokkal. Ez talán azt jelenti, hogy az emberi látás sokkal jobban szereti a 2,5 dimenziót, mint a 3 dimenziót. Megfigyelhető például, hogy az újságokban már vagy még dominálnak ezek a fotók, de csak azért, mert ott a fotók olcsóak és a fényképeknek dokumentumértékük van. Azonban az olyan újságokban, napilapokban, mint a Wall Street Journal, amelyekben

politikusokról van szó, az illusztrációk sok esetben rajzok, még hozzá gyönyörű rajzok. Olyanok, amelyek hasonlítanak a pénzeken levő úgynevezett metszetszerű ábrázolásokra, amelyeken a vonalak mintegy leírják a test, ez esetben az emberi fej 3 dimenziós kiterjedését.

Összefoglalva, azt kívántam felvetni, hogy úgy tűnik, az utóbbi harminc-harmincöt ezer évben a meghatározó látásmód, amellyel a valóságot reprezentáljuk és reprodukáljuk, alig változott. Ennek biológiai és kulturális meghatározói vannak, amelyek mind az agyi információ feldolgozásban gyökereznek. Az alapelvek pedig azok, amelyeket ezek a korai alkotók lefektettek a legkorábban fennmaradt ábrázolásokban: nevezetesen, hogy a teret és a tömeget 2,5 dimenzióval ábrázoljuk; a vonalvastagságoknak testeket leíró funkciója van; az árnyékok és textúrák a felszín domborulatait alakítják ki; a mozgást fázisokkal ábrázoljuk, valamint, hogy nem kell minden részletet ábrázolni, mert a képzelet kiegészíti a hiányzó információt. Az előbbieket mind a mai napig érvényes elvek. Csak a médiumok változtak, de a látásmód, amely ezekből az információt dekódolja, nem.

Végezetül a 2,5 dimenzió témakörének lezárásaképpen idézzünk magunk elé néhány domborművet az athéni Akropoliszról, amelyeknek kulturális kisugárzása meghatározta a művészet alakulását a reneszánszon és a klasszicizmuson keresztül egészen a mai napig. Remélem, a hasonlóság elég nyilvánvaló. Ezek a reliefek ugyanis ugyanazt közvetítik nekünk, mint a Chauvet-barlang rajzai harminckétezer év távlatából. Az idő múlásával az ábrázolás változik, de az ábrázolás törvényei és a realitás kritériumai alig. Az a technika, hogy miként lehet az időt kiszabadítani a megfagyott sziklafelületből, ma is ugyanaz. Ebből a perspektívából nem is meglepő, hogy Chauvet-barlangtól pár száz kilométerre feltárt, ma ismert legősibb hangszer, amely még az előbbi barlangrajzoknál is idősebb, egy csontfurulya, amely pontosan arra a pentaton skálára van hangolva, amelyen a legtöbb magyar népdal és még sok huszadik századi dallam is lejátszható.

Fesztiválról fesztiválra A Gyulai Várszínház 2011-es évadáról

A nyári színház – az évszak jellegéből adódóan is – külön műfaj, eltérő nézői igényeknek kell megfelelnie. Ezt a szempontot tükrözi a Gyulai Várszínház negyvennyolcadik évada, amely különböző fesztiválok sorozataként is leírható. A színházi rendezvények csak egyik részét képezik ennek a sorozatnak, noha a legfontosabbat: ezek közt találjuk az immár hetedik alkalommal megrendezett *Shakespeare Fesztivált*, a Várszínház múltját ünneplő *Hagyomány és Haladás* című monodráma-fesztivált, valamint az ezen kívül eső saját bemutatásokat, illetve vendégjátékokat. De a széles spektrumú évad része az idén tizenkettedik alkalommal megrendezett *Körös-völgyi sokadalom* népművészeti fesztivál, az *V. Irodalmi Humor Fesztivál*, a *XX. Gyulai Vár Jazz Fesztivál* és a *VI. Vár Blues Fesztivál* is.

A szakmai megítélés leginkább a színházi előadások felől közelíti az évadot, magam is a *Shakespeare Fesztivál* előadásaira és a Várszínház saját bemutatóira fókuszálok. Annál inkább, mivel a *Shakespeare Fesztivál* országos szinten is kiemelkedő nemzetközi rendezvény, amelynek kettős célja a hazai rendezések mellett neves külföldi rendezők és társulatok munkáinak a megmutatása. A színházi testet itt is számos kísérő rendezvény öltözteti, Shakespeare a kulinária és a kortárs színházi jelenségek értelmezésében is gaz-

dag hívószó: a néző kóstoló lehet a Várszínház előtti borfesztiválon, az Erzsébet-kori konyhán, irodalmi és színházi beszélgetéseken, koncerteken. Belekóstolhat a Bereményi Gézával folytatott beszélgetésbe, amelyben az író saját művein és élményein beszél Shakespearehez fűződő viszonyáról, a színházi konferencián Shakespeare-előadások értelmezésén keresztül a színházi multikulturalitás jelenségébe pillanthat bele, és összevetheti az esti előadásokat az előtűk vetített jelentős rendezésekkel. Ezek a programok valóban a kóstolás örömét veszik figyelembe, azaz inkább támpontokat nyújtanak az érdeklődők számára, mint szakmai elmélyülést – s ez illik is egy nyári fesztiválhoz. A szervezés hiányosságai, a programok minőségi ingadozása már kevésbé: idén is gond volt a zárt termek légkondicionálásával, a külföldi előadások feliratozásával, és a vetített előadások esetében nem volt mindig élvezhető a felvételek minősége. Összességében azonban színvonalas, sikeres rendezvény-sorozatról beszélhetünk, amelynek előadásai átfedésben vannak a saját bemutatókkal – és ez a fesztiválon túl az evadképet is meghatározza.

Az idei Shakespeare-fesztivál egyes előadásait, bár különböző színházi nyelveket beszélnek, hasonló kérdésvetések helyezik egymás mellé. A magyar mezőny előadásait nézve jelzésértékűnek mutatkozik a darabválasztás, a hatalmi játszmák vagy a kulturális/etnikai másság tematizálása. Előadásonként különbözik annak a kommunikációja, hogy ezeket a színpadon artikulált problémákat a néző direkter vagy általánosabb módon vonatkoztathatja arra a közéletre, amelyben él és amelynek különféle feszültségeit érzékeli – ám akár a HoppArt *Korijolánusz*áról van szó, amely azonnal beazonosítható jelenségeket, figurákat állít elénk (mint például a nép egyszerű fiaként külföldre igyekvő munkást vagy a kampányoló politikust), akár elvon-

Korijolánusz (HOPPart Társulat)

A róna érintése (1979; olaj, vászon; 90x120 cm; jelezve jobbra lent: Radovan Živankić)

a katonai- vagy sportlövészet céltábláinak személytelenségét idézik, s ugyanannak a felrázó személytelenségnek a változatai, amellyel talán örökké ugyanabban a tájmotívumban követi saját személyes drámáinak az érintéseit.

De talán nem is „motívumról” van itt szó, hanem állapotról: „A Róna-sorozat felfogható léleknyomat jellegű önarc képek végtelen soraként, így együtt az anyag pedig egy lassan készülő önéletrajznak is tekinthető” – mondta megnyitójában a kiállítás szakrendezője, Gyarmati Gabriella. – „A harminc év alatt született, s ki tudja, Radovánt még meddig foglalkoztató róna téma változó megoldásokkal bár, de mindig teljességgel illuzórikus térként jelenik meg, amelyben a néző-

pontunk is változik: hol közelről, hol távolról figyeljük a látványt. Ami azonban azonos: végig ragaszkodik a kompozíció klasszikus, azaz előtérre, középtérre és háttérre való tagolásához.”¹

Nos, éppen való és illúzió, festői sűrítettség és ködhomály áttűnése avatja izgalmas látvánnyá a nagybecskereki művész számunkra oly ismerős és értékes kísérletét, hogy tudniillik „a nagy sömmiben”, az alföld tektonikai eseménytelenségében láthatóvá varázsolja az élet szentségének a visszfényét.

¹ Gyarmati Gabriella megnyitászövege itt olvasható: <http://www.barkaonline.hu/kepzemveszet/2217-ivanki-kiallitasarol> (A szerk.)

tabb, metaforikusabb nyelven beszél a hatalmi mechanizmusokról, mint az Örkeny Színház János királya vagy a Horváth Csaba rendezte *Troilus és Cressida*, a néző óhatatlanul saját tapasztalatain keresztül is értelmezi, és tartja erre nézve relevánsnak, vagy kevésbé annak az előadások felvetéseit. Királydráma és úgynevezett problémaszínház alkotják hát a meghívott magyar előadások drámai kiindulópontját.

A Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház *Velencei kalmárja* több rétegből, elemből áll össze, eklektikus módon. Ezek a rétegek részben a személyek közti viszonyokat követve alakulnak ki, részben formai, önreflexiós elemek nyomán. A párhuzamos történetekben mikrovilágok épülnek a szemünk előtt, ezt a térhasználat mellett a játékmód is jelzi. Antonio (Mátray László) helye a lépcső magaslesén a szereplő kívülálló, a dolgokra (életre) felülről pillantó természetét jelzi. S bár itt vele egy szinten, a nézőtérrel szembeni erkélyen „lakik” Shylock (Szakács László) és lánya – a kisvárdai előadásban ez a hely sokkal fennebb van, egy vas függőfolyosó, kvázi zsinórpádlás – láthatatlan falak határolják el egymástól a helyeket. A Gratiano, Salarino, Salanio hármasé a színpad síkja, amire a nézőtér is épül, és ezt harsányan lakják be impulzív játékkal. Portia (Kicsid Gizella) és Nerissa (Gajzágó Zsuzsa) párosa intimtást, de idegenséget is árasztó női szigetként tűnik fel – és az ő mesészerű történetükön belül a három kérő képében Pálffy Tibor a komikus közjátékokat, az egész előadás stílusából kibeszélő magánszámokként adja elő. A láthatatlan operaénekes, a velencei népet játszó maszkos sereg szintén külön világokat jelenít meg. Ezek a világok, amiként az emberek is, viszonyba kerülnek egymással, de nem olvadnak egymásba.

A reflexiós játékokat már az előadás kezdetén ott találjuk: Antonio egy Géher István idézettel indít, az előadás pedig az operaénekes áriájával zárul. És közben a színházi elemekre utaló játékok sokaságát találjuk. A nézőtér színpadra épül, Bocsárdi ugyanis az (elő)ítélkezés mechanizmusait viszi színre, s ehhez a nézőt megfigyelővé teszi. A gyulai színház szabad ég alatti és tágas terében a zene páratlan hangulatú Velencét teremt: szinte megjelenik előttünk a város. Bár a gyulai előadásban Antonio alakja erőtlenebb, a kisvárdai előadás alapján Mátray alakítása ritka színészi minőséget

Velencei kalmár (Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház)

képvisel: Antonioként egyedül képes létrehozni és felmutatni a (férfi)szerelme prousti érzékenységgű dilemmáit. Bassanio iránt érzett szerelme vak csapda, amelyet hiába is lát tisztán, olyan illúzió ereje irányítja, amelynek segítségével a másikat elképzelt tulajdonságokkal ruházza fel. Ennek a szerelmi érzésnek az erejét (tragikumát) Bassanio figurája úgy ellenpontozza, hogy nem erős karakter, bár nem is egysíkú: baráti érzései a kihasználással vegyülnek. Ő az Antonio kivégzése előtti pillanatban rémülten ingázik a jogi hatalmasságok között, radikális gesztust nem tud megtenni. Hiszen egész stratégiája arra épül, hogyan lehet mennél jobban bebiztosítani az életét – Portiával való házassága is erről szólna. Az Antonio és Shylock közötti mérkőzésében Mátray a figura arrogáns arcát is megmutatja: ez egy társadalmi arc is, amelyet a velencei nép (Shylockra nézve) fenyegető, kirekesztő hatalma legitimál. Az antiszemitizmus kérdése Bocsárdi előadásában emberi történeteken keresztül jelenik meg, ilyenként mindkét emberi történetnek érthető az igaza. Bocsárdi Shylock figuráját karikatúráként állítja elének s így az antiszemitizmus kérdését – bár első látásra úgy tűnik, hogy konkretizálja – az előítéletesség ismert mechanizmusában általánosítja. Erről a konklúziója is csak annyi, hogy a rasszizmus olyan viszonyulás, amely a sérelmek mentén újratermeli magát. Ebből senki nem profitálhat. Shylock megalázva, kifosztva kullog el a színről. Antonio, bár visszakapja vagyona egy részét, magányos marad. A vérpadra visszavonulva dűdölni kezd, az éneket átveszi az operaénekes, jelezve a művészet felszabadító erejét: mintha Bocsárdi víziójában ez lenne a kijáratot biztosító lehetőség az emberi élet azon dolgaiból, amelyek megoldhatatlannak tűnnek.

Troilus és Cressida (A Gyulai Várszínház bemutatója)

Horváth Csaba *Troilus és Cressida* rendezése – amelyet a Gyulai Várszínházzal közös produkcióban, saját társulatával (Fortedanse) és a Nemzeti Színház meghívott színészeivel, Tompos Kátyával és László Zsolttal hozott létre – formátumos, de nem hibátlan előadás. Jóllehet a rendezőre jellemző stílusjegység koherenciát teremt, az egyes jelenetek nem illeszkednek egy nagyobb, az előadás anyagában megfogalmazott gondolati keretbe, nem épülnek dramaturgiai ívre.

Az előadás a szereplők arctalanságával indít. A színpadon megjelenő táncosok-színészek fejét sötétszürke, áttetsző anyagzsák fedi, amely sisakrosztályként és (szado-mazo) szexuális kellékként utal a harc és a bujaság egyneműsítő erejére. A görögök és a trójaiak táborát kék és piros jelmezek választják két táborra. A zsákok idővel lekerülnek és a szereplők arccal ruházódnak fel, történetük lesz – ám az árnyalatok kibontásában csak egy bizonyos pontig, hiszen a koreográfia épp a mitikus figurák ikon-jellegét erősíti fel. Olyan (csoport)képeket, mozdulatsorokat látunk a színpadon, amelyek mintha görög vázaképekből indulnának: a szálkás-izmos testek pózokba merevülése, a pózokból való kimozdulások a belső feszültségekre építenek. Ezt sokértelműen használja a koreográfia: a görögök haditanács-jelenetében a vezérek mezei harcosok hátán állva szövegelnek, miközben az élő posztamensek finoman mozgatják a szónokokat; Ulysses (Sipos Veronika) úgy csúszik le egy kezére támaszkodva a lépcsőkorláton, hogy lába se éri a földet; Hector (Vati Tamás) és Achilles (Kádas József) zenei harcba átcsapó szópárbaja komikus férfiúi kakaskodássá válik, miközben saját háttértáncos-csapatuk élén fenyegetően közelednek-távolodnak egymástól. Horváth rendezése – amellet, hogy a színészek elmondják a drámaszöveget – rengeteget bíz a vizualításra. Bene-

dek Mari jelmezei a sportmezek és az ókori görög harci ruházat divatját ötvözik: a katonai szoknyácska kiegészítőiként a lábszárvédők, térdvédők, kézvédők a boksztól a snowboardig sokféle védőszerelelést idéznek. A szerepösszevonásokat a tarkóra/fenekre/hátra/mellkasra mázolt tábori színű pálcika-arcok oldják meg, így a színészek szoknyát vagy pólót lebentve, hátat fordítva alakulnak át.

Az előadásban a mítosz sémáit megjelenítő szándék, azaz egy világ kontúrszerű felrajzolása viszont gátat emel annak, hogy a szereplők közti viszonyok lélektaniséga megje-

ljenjen. És miközben a történet szálát súlyos árulások alakítják, ebből csak a címszereplőké üti szíven a nézőt, amely kidolgozottsága miatt is kivételes. Az árnyalásban gazdag eszköz lehetne a verbális regiszter játéklehetőségeinek kihasználása, ám a táncosok közül nem mindenki jeleskedik a szövegmondásban (üdítő, ha László Zsolt, Herczeg Adrienn vagy Andrassy Máté megszólal). Emellett sok helyen a szöveg elválik a mozgástól, ahelyett hogy a helyzetek ellentmondásos tónusait építené tovább.

Értelmetlen és abszurd háború zajlik előttünk, csakhogy a háború soha nem általában véve értelmetlen, hiszen akkor senki nem csinálná, hanem a társadalmi gépezettel való összefüggésében mutatkozik annak. Mind a trójaiak, mind a görögök haditanácsa (és hosszú hadakozása) nem Heléna személyéről szól, nem a szerelmről, hanem arról, ahogyan ennek a (férfiak uralta) világnak a törvényei le vannak fektetve. Ez a diskurzus teremti meg az emberi világ keretét, ha ez összeomlik, akkor káosz lesz, megszűnik az emberi mivolt definíciója – Ulysses beszéde a rangok tagolta világról erre vonatkozik.

A HOPPart Társulat *Korijolánusz* című előadása finom színházi humorral vezet be saját világába: a nézőtéri zajolás még javában tart, miközben ezzel párhuzamosan három teteszosza alak (Kiss Diána Magdolna, Baksa Imre, Bánki Gergely) halkan vitatkozik és rendezget a játéktérben, hova tegyék az állólámpát. Ahogyan elcsendesül a nézőtér, és az alakok bátor-talanul beszélni kezdenek, búzá, olajbogyó, egyéb csip-csup apróságokat követelve a politikai vezetéstől, kiderül: a gumipapucsos, melegítő társaság a nép. Róma népe, és Róma – Lőkös Ildikó és Bánki Gergely nyelvileg is aktualizáló, remek átírása szerint – itt Budapest (is), mi több, Magyarország (is). A nép pedig – miután kiegészült egy Sparos zacskót szorongató,

kivándorlást fontolgató alakkal (Polgár Csaba) – saját akol-melegétől fűtve egyre hangosabban skandálja jel-szavait. Menenius Agrippa (Máthé Zsolt) jön lecsendesíteni őket. Menenius jól öltözött, szemüveges, felső középosztálybeli szenátorként száll alá a búzárt rejtő szárítóról. Az általa elmondott példázatot a Shakespeare egyéb drámáit is meghatározó társadalom-felfogás tanmeséje: a társadalom szerves test, ahol a részek szoros függési viszonyban állnak egymással, ha tehát a lust(ának tűnő) gyomor ellen fellázadnak a lábak, kezek, tüdők és szívek, önmagukkal tolnak ki – szükség van az együttműködési szándéokra. A nép nem érti a példázatot. Menenius keresetlen egyszerűséggel fordít: vannak a szegények, és vannak a gazdagok, mint például ő, és az mindenki által belátható, hogy nem szeretné szegény lenni.

Innentől kezdve egyértelmű, hogy az előadás a drámát úgy hangolja át a napi politikai gyakorlatok nyelvére, hogy abban a hatalom birtoklásán túl tartalmi érték nemigen látszik felcsillanni. A politika itt marketing-alapon szerveződik, amelyben az eladhatóság a lényeg, fő eleme a látványosság: a szavazatokért ácsingózó Coriolanus (Friedenthal Zoltán) letolt gatyával mutogatja sebeit a mélyhűtő ládán állva. „Jó, de akkor hadd halljuk a programodat”, fordul a nép Coriolanushoz, miután szenátornak választotta. „Van programom, nagyon jó kis programom van”, feleli a szenátor, aztán hátat fordít. De a munkásosztályból kiemelkedni vágyó tribunnusok (Szilágyi Katalin, Herczeg Tamás) sem jeleskednek abban, hogy megfogalmazzák céljaikat, így legfennebb tautológiáig jutnak: az alkotmány az, amit beleteszünk, s amit beleteszünk, az az alkotmány, mondják. A nép sem különbséget tesz a kenyér szükségének szűk horizontján belül maradvá képtelen átlátni a hatalmi játékszabályokat, azt sem tudja, mi a tribunnus, Coriolanus nevét is csak nehezen tudja kimondani – hogyan érvényesíthetné hát érdekeit, ha meg sem tudja fogalmazni azokat. Viszont szavazati joggal bír (ezzel le is írható a funkciója).

Polgár Csaba aktuálpolitikai kiszólásokban bővelkedő rendezése viselkedésminták, gesztusok, szólások töredékeit mozgósítva állítja elének a hatalom szereplőit, a szociális rétegek vertikális keresztmetszetében – az ábrázolás egyik réteget sem kíméli. Mindenki fordul, amerre fúj a szél, a nép álláspontja hol ez, hol az. A HOPPart víziójában nincs hely a nagy emberek számára. Coriolanus, de Terhes Sándor alakításában a volszkusz vezér is nélkülözi a nagyformátumú vezetőket jellemét. Ez a hatalmi/politikai világgal szemben működő mély szépségis viszont megfelelő távolságot ad egy átfogó tabló megrajzolásához.

Másnap a HOPPart több színészét az Örkény Színház *János király*ában láthattuk viszont, egy alapvetően más színházi játékközegben mozogva. Bagossy László Shakespeare nyomán elkövetett Dürenmatt-rendezése szintén a politikai hatalom

működését vizsgálja. Ezt az előadás egyszerűen modellezi: legyen szó Földnélküli Jánosról (Debreczeni Csaba) vagy II. Fülöpről (Gálffy János), mindketten csupán a hatalom megőrzésében, és annak bonyolult cselvetéseken keresztüli újratermelésében érdekeltek. Bagossy Levente díszlete ehhez a hatalom-értelmezéshez mutató látványszínpadot talált ki, amely a színházi függönyök rétegzésében komikusan árnyalja és helyezi szélesebb kontextusba az alapvetően statikus képeket. Elsőnek a trónon ülő Jánost pillantjuk meg, mögötte az anyakirálynőt (Pogány Judit) és Kasztíliai Blankát (Szandtner Anna), mögöttük hóhérok tűnnek fel, az utolsó függöny akasztott embereket rejt. A statikusság a képalkotás miatt válik fontossá, azaz a hatalmi reprezentáció felmutatása és leleplezése okán. Nem csak színpadot látunk, de egyfajta bábszínházat is, amelyben a szálak nem felülről mozgatják a szereplőket, hanem magukat a szereplőket kötik össze, tehát akciók és reakciók sorozatává válik a színpadi történet. Kinek vastagabb, kinek vékonyabb a cérnája – a hatalmi huzavonában számoatlanul hullnak az áldozatok, így a kis Plantegenet Artúr, aki valóban bábfigura. Bagossy rendezésében nem a hatalomértelmezés revelatív, hanem a látványkomikum és a színészi alakítások.

A külföldi előadások közül kiemelkedik az Oskaras Koršunovas által rendezett *Vihar*, amelynek létrejöttét a Gyulai Várszínháznak is köszönhetjük. Koršunovas rendezése zavarba ejtően gazdag, sokféle értelmezési lehetőséget kínál. Ezek közül az egyik, hogy történeti parabolaként olvassuk a színpadi világot, amely a hetvenes-nyolcvanas évek nappaliját idézi. A könyvekkel túlszűfolt vitrines könyvespolc-rendszer, a nappal, csíptetős lámpák, az üvegcsillár, a méretes fikusok és kaktuszok, a recsegő rádió, a hangyás TV, a telefon, a tükrös fésülködőasztal, a fotelek, a perzsaszőnyeg-utánzat, az üveges tolaajtó egy egész korszak emblematikus helyévé sűríti a díszletet. A raklapokra felépített nappali, ahová Prospero és Miranda vetődött, azonban nem csak gondolati értelemben jelzi a száműzés helyét, vagy a belső emigráció mindennapi valóságának megfelelő szoc-kom Gulágot, hanem díszlet-szigetként a fekete színpad közepén, a sötétség idézőjeles ölelésében a realista játékhagyományra való színház történeti utalásként is funkcionál. Koršunovas rendezésében gondolatiság és színházi önreflexivitás szervesen, sokértelműen ér össze.

Ez a sokértelműség úgy működik, hogy a színpadi játék különböző fikciós szinteket hoz létre, de ezek nem hierarchikusan viszonyulnak egymáshoz. Bár egy realista helyzetből indul a játék, egy száműzött értelmiségi-politikus és sérült kislányának szokványos estéjéből, ezt a díszlet már önmagában is idézőjelbe teszi. Shakespeare *Viharja* olyan meseként indul be, amelyet a lány kérésére olvas

Vihar (OKT Vilnius City Theatre)

az apa, és a köztük lévő huzavona-játszma azt sejteti, ez egy mindennapos rituálé. Povilas Budrys felölti Prospero szerepét – majd sorban Caliban, Ferdinand, Sycorax alakjába bújik. A Mirandaként szólított lány pedig Miranda alakját ölti magára: számára a játék, a fikció olyan lehetőség, amelyben megélheti a szerelmet, kiléphet mozgáskorlátozott testéből, és Arielként fellázadhat saját apja ellen. A meseként, álmoként, delíriumos látomásként megelevenedő *Vihar*-jelenetek önreflexív színháziasság mentén kerülnek színpadra. Az apa egy adott ponton a dialógusokban kódolt szerzői utasításnak megfelelően kapja ölbe Mirandát, mondván a tiltakozó, a mesehallgatásba épp csak belelendülő lánynak, hogy a szöveg szerint Mirandát elfáradt, ideje lefeküdni. Vagy a kulissza-konyhában felteszi melegedni az ételt a lánynak, majd bejön a nappaliba, ahol egy kis alkoholizálás után tombolni kezd a vihar jelenete, dől a füst, a bárszékény ajtaja kicsapódik, benne az eltorzult arcú, félelmetes Ariel

kuporog – és Prospero a delíriumos közjátékból az odaégett étel szagára tér vissza a szocreál valóságba. Povilas Budrys pedig nem csak belép, de folyamatosan ki is lép szerepeiből: színészek – legyint gúnyosan, amikor nagymonológia kezdetén fáradtan esik bele a fotelbe, mintegy önmagára is legyintve –, szellemek.

Olyan a színpad, mintha egy deformált, hasadt psziché megrendítő, félelmetes kivetülése lenne – a Shakespeare-i történetet pedig az apa-lány, teremtő-teremtmény gazdagon ellentmondásos viszonya is építi. Korsunovas viszont a teremtés/alkotás folyamatát (státuszát) nem idealizálja, sőt: a lehető legerősebb eszközt veti be a néző érzelmi, érzéki komfortjának felszámolására. Miranda itt fogyatékos. Ha Prospero teremtette, olyan lényt hozott világra, aki végletesen kiszolgáltatott teremtőjének, és aki szimbiotikus viszonyba kényszerül vele. Ennek megfelelően a kettejük közti aránytalan, ambivalens kapcsolatban az apai szeretet és elnyomás gesztusai nem mindig választhatók el egymástól. Emellett Koršunovas értelmezése a sziget romantikus toposzát, az elvonulási idilli állapotának mítoszát – gondoljunk a Lear királyból beemelt fogság-monológ iróniájára – is kikezdi.

A külföldi meghívottak közül Robert Szturua *Vízkeresztjével* szemben nagy volt a szakmai elvárás, hiszen a híres grúz rendező Shakespeare-rendezései magasan jegyzett előadások. Ehhez képest a kilenc éves előadás csalódást okozott, bár meg lehet, hogy egykori önmaga romjaként.

Szturua rendezésének vitathatatlanul erős atmoszférája van, ebben a szomorkásan elemelt zene és a monumentális látvány is közrejátszik. Szturua merészen bánt a látványelemekkel, nem riad vissza a vizuális giccsztől (a díszletet és jelmezt Gogi Alexi-Meszkisvili tervezte), bár ezt nem használja annyira reflektáltan. A rendező a vízkereszt farsangi ünnepét a karácsonyhoz kötődő betlehemes játékokhoz kapcsolja: a megdöntött, leplekkel határolt színpad körül kitömött báránnyokat, karácsonyfadíszeket, lufikat láthatunk. A Jézus születése köré szőtt bibliai jelenetek (szeplőtelen fogantatás, háromkirályok látogatása, a kisderek lemészárlása) udvari színházi előadássá minősülnek át, amint Orsino leveti angyal-jelmezét. Ennek a színházi sorozatnak a kifutása a keresztrefeszítés, amely Malvolio megcsúfolása után lezárja az előadást: Krisztus a süllyesztőből bukkan fel a maga cipelte kereszttel, majd a kereszt felállítatik. A két figura rokonítása, hiába válik Malvolio is áldo-

Vízkereszt (grúz Rustaveli Nemzeti Színház)

zattá, gondolatilag nem visz messzire, bár a komédia végének ambivalens, keserű hangulatát felerősíti. A vallásos színjáték esetlegesen kapcsolódik a színe-sebb, bohócjátékokkal tarkított komédia világához, amelyben a szerep- és nemcserék kálváriája után – s ezek a kálváriák itt inkább meditatíván egytempójúak – rend lesz, legalábbis formai értelemben.

A dél-koreai Yohangza Színházi Társulat produkciója a saját kultúra mitológiájára és elgondolásaira, szereplőire írja át Shakespeare *Szentivánéji álmát*. A shakespeare-i dráma az, ami a legkevésbé határozza meg a koreaiak előadását, annál inkább a vizuális letisztultság, a végtelenen pontos mozgáskoreográfiák és a közönséggel való élénk kommunikáció. A drámai anyag itt keleti mitológiára hangolt népmesének tűnik: a két szerelmespár történetét az erdő szellemeinek szerelmi zűrje tükrözi, igaz, itt nem Oberon leckézteti meg Titániát, hanem Titánia a kicsapongó férjet, aki egy öreg, gyógyónövényszedő asszonyba szeret bele egy éjszaka erejéig: az idős A-Young Jeong alakítása, friss mozgása lenyűgöző.

Puck a Duduri-ikrek személyében kettőzódik meg, és az ő játékokat jutalmazza leginkább a közönség: bohóckodnak, konferálnak, magyarul beszélnek, foszforeszkáló karpereceket dobálnak a közönség soraiba, egyszóval minden alkalmat megragadnak a nevetetésre. A koreai előadás a történet szinte vázlatos jellegével modellszerűvé teszi a szerelmi érzés/illúzió azon természetét, hogy ha benne van az ember, úgy érzi, szerelme tárgya felcserélhetetlen, s ha kívül, akkor már közömbös. De nem ez az egyszerű filozófia, hanem az európai előadásmódtól idegen, végletesen pontos, formai harmóniára törekvő előadásmód ragadja magával a közönséget, egy olyan mozgáskultúra, amelynek a játészók korától független frissessége önmagában bravúrként hat.

A Gyulai Várszínház közvetlenül a Shakespeare-fesztivál után, mintegy megelőlegezve jövő évben bekövetkező ötvenedik évfordulóját, idén egy kisebb színházi előadás-sorozattal ünnepelt. A Hagymány és Haladás fesztivál három előadást foglal magába, ezek kiválasztását (illetve létrehozását) a Várszínház előadás-történetére való visszatekintés határozza meg, ugyanis az ugyanezen monodrámákból született korábbi előadásokat kiemelt eseményként tartja számon a saját színházi emlékezet. A sorozat az Andrási Attila rendezte *Megmaradni cselvetések idején* – Bethlen Miklós és kora című előadással kezdődött, amelynek Nemeskürty István *Noé galambja* című monodrámája előtt

tisztelgő szövege Bethlen Miklós *Önéletírásából* született. A második előadás a marosvásárhelyi Yorick Stúdió produkciója, amelyet Török Viola rendezett Kocsis István *A tér* című monodrámája alapján. A sorozat harmadik és egyben záró darabja Maróti Lajos *A számkivetett* című drámájára épül, amelyet Juhász Róza rendezésében mutattak be augusztus másodikán. A téma, műfaj és játékhely azonosságából és hasonlóságából adódóan az előadásokat összekötik a közös elemek: a nagy történelmi személyek (Bethlen Miklós, Bolyai János, Dante) megidézése, a monodramatikus műfaj, valamint a történelmi emlékezetet díszletszerűen is segítő játékhely, a Ladics ház udvara.

Andrási Attila rendezése olyan térbe helyezi Bethlen alakját, amely nem realizisztikus, inkább költői. A Ladics ház udvarán felépített egyszerű deszkaszínpad benyúlik a kocsiszínbe, ám a Bethlent alakító Dóczy a kertet, sőt a nézőteret is bejártssa. Az előadás kezdetén énekelt református ének, amelyet a kertből,

egy vadgesztenyefa alól hallunk Dóczytól, egyből megteremtí ezt az elemeltséget, miközben a Ladics ház udvara, a ház hangulata az otthon környezetével kerít körbe minket. A színpadra fellépő színész olyan monológba kezd, amely Én-nel kezdődik, tehát feladattá válik annak megfogalmazása, kit fed a színpadra vitt én. Dóczy úgy folytatja a monológot, hogy bejön a nézőtérre, hozzánk beszél, kiterjeszti a színpadot. Maga a színpad egyszerű: a háttérben egy íróasztal, mögötte szobainas (rajta egy köpeny), az előtérben pedig egy állványos mosdótál látható. A kocsiszín belső terét és az előtte lévő színpadot részben egy tükörfóliával fedett lap határolja. Ezek mind olyan díszletelemek, amelyek egyszerre utalnak az otthon, a fogság(ok) valamint az Énnel szembenézéssel, és azt megalkotó írás terére. Ezeket az izgalmasnak ígérkező jeleket az előadás keveset használja a színpadi akcióban: az íróasztal akkor használdik, amikor Bethlen búcsúlevelet ír feleségének, a tükör sincs igazán bejátszva, egyszer néz bele Bethlen, majd egyszer mögötte, fénnel megvilágítva énekel – holott mind a levélírás, mind az önvizsgálat, a konfesszió fontos eszközei az énkotásnak. A rendezés, bár láthatóan foglalkozik az önéletírás műfajából fakadó kérdésekkel, megelégszik azzal, hogy erre vonatkozó jeleket rak le, és inkább a beszédre fókuszálva tárja elénk az emberi alakot.

Az előadás – követve az önéletírás retorikáját, de a történeti kiszólás lehetőségét is – két rétegre bomlik, akár Bethlen alakja: az egyikben a civil én, a másikban a történelmi én dominál. A civil énhez kapcsolódó szövegek jellegükből fakadóan nagyobb vonzással bírnak. Amikor Dóczy Bethlen-figurája a borhoz, az ételhez, a szerelemhez való viszonyáról beszél, vagy Apáczaihoz, Zrínyihez fűződő barátságáról, és játéka által is érzékletessé teszi ezt a viszonyt, csillogó szemmel beszél, iszik az íróasztalra tett vízből, lejön a nézőtérre: megszólít minket. A történeti én elbeszéléseit egy másik színpadi cselekvés összegzi: egy uralkodói szék összerakása – mindehhez a hangvétel is sötétebb, patetikusabb.

A sorozat harmadik, Juhász Róza rendezte előadása a száműzött Dante alakját helyezi a Ladics ház udvarának kicsiny színpadára. A reflektorfény villanásai és a hangszórókból hallható mennydörgés vihart kavarnak, ebben válik állapotszerűvé a száműzés kiszolgáltatottsága – s miután egy férfihang Bocaccio Dante-életrajzából idéz, a színen látható utazólada mögül toprongyos alak (Oberfrank Pál) bújik elő: bebocsátásért esedezik egy kolostor kapuja előtt. Rögtön a kolostorbelsőben találjuk magunkat: a színpad jobb oldalán imazsámoly, hátul a falon kivetített fénykereszt látható. Dante berendezkedik, szétbontja a ládát, amely polcos szekreterrre és ágygá minősül át. És kezdetét veszi az otthonra, a múltra való emlékezés. Az emlékezés folyamatát és dinamikáját többféle keret is strukturálja. Elsőként az éjjeli misék rendje:

a színpad mögötti térből időnként egy (felvételtől hallható) szerzetes misére hívó hangja szól, amelyet Dante a szobájából követ, ám a magányos imádkozásból minduntalan az emlékezés folyamatába sodródik vissza. A másik keret maga az éjszaka, amely álomszerűen töredezi az emlékezést, az én racionális (nappali) szervezetségét: egy skizoid, önmagával felelő Dantét látunk kibontakozni. De az emlékezést dramaturgiai értelemben leginkább egy Firenzéből érkezett levél szervezi. Dante nem meri kibontani, félredobja, miközben a levél hívószavára megleveledik előtte a város, az ahhoz kötődő élete. Felidézi mindazokat, akik fontosak számára, ennek folyamán, látomászerűen bontakozik ki az élete. És ebből a látomásból merít erőt ahhoz, hogy felbontsa a levelet, amelyben a Firenzébe való visszatérés megalázó felteletit tudatják vele. A gyanakvó én ellenszegül: mi lesz, ha csapdába csalják? S különben is: a színpadon többször, súlyos könyvalakban felmutatott nagy mű még nincs kész, a gyerekek, a napi gondok és Gemma zsörtölődései mellett nem is lesz esély befejezni. Dante tehát önmaga ellen hadakozva, lecsereelve a rossz tollat, amivel nem lehet írni, rászánja magát a visszautasításra. Miközben a levelet író alakról lassan lemegy a fény, a hangszóróból ismét Bocaccio életrajzából idéz a narrátori férfihang.

A monodráma-fesztiválon kívül a Gyulai Várszínház idei évadjának utolsó bemutatójaként Spiró György *Az imposztör* című drámájából készült előadást láthattuk, Árkosi Árpád rendezésében. Spiró drámájának erős színházi vonatkozásai különös aurát vonnak a szöveg köré: köztudott, hogy az író Boguslawski szerepét – a híres színészt, aki vendégjátékokra érkezik a Vilnai Színházba – Major Tamásra írta, és Major alakjából formálta meg a kiszámíthatatlan, csupa ellentmondás, az élet és színház játékait minduntalan egymásba folyató színházcsinálót. Spiró darabja Zeitstück, amennyiben az író a tizenkilencedik századi történetet a Kádár kor (kultúr) politikai tapasztalata felől olvassa. Árkosi rendezése úgy tűnik, nem foglalkozik a drámának ezzel a történeti sajátosságával, és inkább a színházi jelenségre fókuszál. A Várszínház színpadán felépített díszlet romos színházbelső tár elénk: kétoldalt és hátul állványok láthatók, a homokkal felszórt padlót közepén kőművesjárások keresztezik. Ezt a színházi teret – széleken az uralkodói páholyokkal, elől a felhúzott, vörös fátyolfüggönnyel – eleve játékmataforaként olvassuk. A színészek korhű(en stilizált) jelmezei az egyébként nem historizáló játékkal együtt arra utalnak, hogy az előadás a színházi jelenségnek olyan általános aspektusairól kíván beszélni, amelyek részint a színház belső felépítményét takarják ki (társulati szerepek felosztását, a közösségi lét és alkotás apró rituáléit), másfelől a színházi illúzió természetét és működését mutatják meg.

„...a céljaim mindig megtaláltak”

Beszélgetés Bereményi Gézával

A Gyulai Várszínház Shakespeare Fesztiváljának keretében beszélgetünk, az előbb meg is hallgattuk felvételről a Dal a ravaszdi Shakespeare Williamról című dalszöveget Cseh Tamás előadásában, próbáljuk meg innen indítva felfejteni a Shakespeare-hez fűződő viszonyodat. Emlékszel-e, hogy ez a dalszöveg mikor, hogyan, milyen körülmények között, milyen szándékkal született?

Régóta érett ez bennem, mert négyéves koromtól olvastam, és az egyik első meghatározó olvasmányélményem éppen Shakespeare-hez kapcsolódik. Életem első mozifilmjére, Laurence Oliviere Hamletjére, ami feliratos volt, 5-6 éves koromban, a Nap Moziba a nagyszüleim vittek el. Ez volt az első film életemben, amikor bezártak egy sötét moziba. Azt se tudtam, ki az a Shakespeare, ki az a Hamlet, angol beszédet is először hallottam, a stilizált, emelt beszéddel is először találkoztam. Az a szerencse ért, hogy egy ennyi mindent, s még többet, egybemarkoló élmény részese lehettem. Gyerekként, tátott szájjal bámultam a filmet és olvastam a feliratokat. Ez egy végzetes és elhatározó jel volt számomra. Emlékszem, némán mentem haza a nagyszüleimmel, akik szintén nem sokat értettek az egészből, s mondták, hogy nem kell félnem ettől a marhaságtól, vagy valami ilyesmit. S én meg éreztem, hogy valami rendkívüli élmény részese voltam, s elszakadtam akkor a nagyszüleimtől. Ez volt az első találkozásom Shakespeare-rel.

Nem akarom az összes további felsorolni, csak még azt emelem ki, hogy valamikor a rendszerváltás után, 1990-ben felhívott egy fiatal költő, akinek volt egy baráti társasága, és a Baross utcában egy üres lakásban leültünk a padlóra, s közölték velem, hogy ők új életet kezdtek, megtértek, vallásosak lettek. Nagyon keményen, szektásan felszólítottak, hogy mondjak véleményyt az ő megtérésükről, vagy ha nem, akkor álljak közéjük, és térjek meg én is a szemük láttára. Nagyon meglepett ez az egész, az agresszivitásuk, és egyikük azt is mondta, hogy ők már csak Istennel foglalkoznak, és elégették az összes könyveiket. Nem tudom, miért, de azt kérdeztem hirtelen, hogy a Shakespeare-könyveket

is? Na, erre éktelen felháborodás, zsvajgás tört ki belőlük, hogy azokat főként és elsőként. Kiderült, hogy nagyon utálják Shakespeare-t. Már akkor arra gondoltam, hogy biztosan azért, mert ő a teremtés fele, félistenszerű ember, olyan nagy és olyan erős, hogy nyilván gyűlöletes alak az ilyeneknek. S még azt is kiabálták, hogy kivéve a *Vihart*, mert, ugye, abban megtérés van, Prospero eltöri a varázslópálcáját. Nem emlékszem már, hogy szabadultam meg tőlük, de az a hirtelen lárma, ami kitört belőlük, az még nagyon sokáig elkísért, hogy ezek a bigott emberek mennyire utálják ezt a nagyszerű jelenséget, Shakespeare-t. Ez valahogy garantálta nekem őt, eldöntötte nekem Shakespeare-t.

De ez a Shakespeare-dal előbbi születésű...

Épp emlékeztetni akartalak, hogy egyelőre erre a konkrét dalra kérdeztem rá, ennek a keletkezési körülményeire.

Én mindig a dallam alapján írtam, s amikor Tamás bemutatta ezt a dalt, akkor úgy döntöttem, hogy

A Vilnai Színház, amelybe a Boguslawskit játszó Kovács Lajos érkezik, igazi „vidéki színház”. Spindler Béla Kazynski direktorként olyan személyt játszik, akinek egy sok szempontú rendszerben kell élhető középárányost találni: megfelelni a gubernátornak, azaz a pénzosztó hatalomnak (amelytől a társulat léte függ), megfelelni a közönségnek (amely az igazgató szerint egyszerű befogadásra vágyik), és eleget tenni egy bizonyos művészi színvonalnak (amelyet Boguslawski meghívása garantál). Igaz, ez utóbbit inkább formálisan szeretné letudni, mint esztétikai értelemben; „nem hiszem, hogy a művészet ennyire bonyolult lenne”, mondja, miután a *Tartuffe* próbáján Boguslawski a drámai alakok közti összetett viszonyrendszert fejtí föl a szimpla szövegmondáshoz szokott társulat számára revelatív módon. Boguslawski ezt az állóvizet kavarja fel, összeszöve színház és élet játszmáit, hogy Tartuffe szerepét és saját magát eljátszva mesteri rendezőként tegyen rendet mindkét világban. És ehhez folyamatosan provokál, automatizmusokat akaszt meg, kilépteti a színészeket saját rögzültségeikből. A drámai szerepek mélyebb értése végett a színészek életben játszott

szerepét használja fel: Boguslawski olvasata szerint Kaminska (Nagy Enikő), a vilnai csillag, aki az igazgató szeretője és akinek férje szintén színész, ráadásul mindent megtenne azért, hogy az idős mester elvigye Varsóba, csak érdekből ment hozzá Orgonhoz, és amellet, hogy mostohafiával kokettál, valóban megetszik neki Tartuffe; az Orgont játszó Rogowskinak (Mihályi Győző) szeretethiánya miatt válik fontossá Tartuffe, és azért adja hozzá a lányát, íratja rá a vagyonát, hogy maga mellett tartsa. Árkosi rendezése finoman erősíti fel a színháziasságra vonatkozó játékokat, az áttetsző függönyön keresztül a színházcsinálás rejtelseiben pillanthatunk bele – s mindez annak ellenére élvezhető, érthető, hogy az erről való tipikus, közhelyszerű tudás modelljéből a rendező nem lép ki. A vilnai társulattal szemben Kovács Lajos visszafogott, már-már civil játéka az, ami megtöri ezt a finom tónusokkal létrehozott színházi burkot, hiszen az esetlegesség, a megakadás, a botlás lehetősége miatt is a jelen pillanatra fókuszálja a néző tekintetét. Kovács pedig annak ellenére, hogy hibázni képtelen machinátort alakít, így van jelen a színpadon.

Németh Zoltán, Fekete Vince, Podmaniczky Szilárd, Muszka Sándor, Kiss Judit Ágnes, Varró Dániel, Kiss Ottó, Orbán János Dénes, Karafiáth Orsolya és Garaczi László az V. irodalmi humor fesztiválon.

(Fotók: Kiss Zoltán)

ez reneszánsz dallam. S akkor elkezdtem sorról-sorra írni hozzá a szöveget, előbb két versszakos volt, de éreztem, hogy soványka, nem elég a Hamlet, az Othello, s akkor még egy hét múlva írtam hozzá a harmadik III. Richárd-os strófát. S közben éreztem, hogy ez egy magyaros dalszöveg, olyan, amit egy magyar ember írhat csak Shakespearre-ről, magyar megközelítésű. A Hamletről szóló rész például olyan, mintha egy koncepció per áldozata lett volna Hamlet: mérgezett kardba ütközött, helyébe nyugodt urak beültek. Az Othello megközelítése szintén: tátott szájjal nézi az ember, hogy milyen hülyeségekre vagyok képes, kifosztom magam másokért, megölöm a feleségemet stb. – magyar ember szempontjából van ez megírva. Már azért is éreztem szükségét, hogy a III. Richárdról is beszéljek, mert kíváncsi voltam magamra, hogy hozzá vajon milyen a viszonyom, mint magyar embernek.

És a refrén? „E kicsi hazában” és az „oly nagy ravasz” – mire is gondoltál akkor, amikor ezt írtad?

Nem arra, hogy a magyarok milyen bunkók, a Shakespeare pedig milyen ravasz...

De miért is oly nagy ravasz ez Shakespeare William? És valóban: „miket tud”? Akkor most már beszéljünk arról, hogy milyennek látod, és miért is tartod oly nagyra, mit jelent számodra?

Akkor én már tudtam azt, hogy aki színházzal foglalkozik, az óhatatlanul belekeveredik a politikába. Sokat olvastam már akkor róla, az életéről, ami nagyon érdekelt. És az élete apróbb tényeiből próbáltam következtetni (mint minden hivatásos és amatőr Shakespeare-kutató) arra, hogy mire is gondolhatott adott pillanatokban, mi lehetett a háttérben.

Én azok közé tartozom, akik elfogadják tényként azt, hogy Shakespeare írta azokat a darabokat, a másik társaság nem hajlandó elfogadni, hogy létezett egy ember, aki egyedül írta mindazt. Én látok egy embert, a darabjai alapján, és látom, hogy milyen lehetett, ha egységes személyiségként fogom fel. S ez a személy belekeveredett a politikába, amit a Globe Színház történetéből is tudunk, ugyanis amikor Essex gróf, a királynő szeretője vesztett Hollandiában, és kiesett a kegyeiből, egy eszeveszett lépésre szánva el magát, gyakorlatilag puccsot szervezett a királynő ellen, amelynek során felhasználta a Globe színházat is. Megbeszélték a színház részvényeseivel (Shakespeare is ott volt), hogy olyan darabot (a II. Richárdot) kell játszani a puccs napján, amelyben lemond a király. A királynő elleni szervezkedésben tehát részt vett tehát a színház. A puccs gyászos véget ért, és vizsgálat volt a színház ellen is, amit és még sok minden mást is, túlélt Shakespeare, tehát a ravaszdisága ebben is tetten érhető.

De különböző tárgyak nagyon fogas kérdéseket vetnek fel vele kapcsolatban. Például a világ legátszellemltebb tárgyát, a Bibliát, egy katolikus Bibliát találtak Shakespeare apja házában a padlásán a 19. század végén. Oda rejtették, tehát titkos katolikus volt a család, ami akkoriban főbenjáró bűnnek számított. A Shakespeare-rék titkos katolikusok voltak! – hát, ezt mi, magyarok nagyon

értjük. Ravaszdiság. Az apja a város polgármestere és egyik leggazdagabb embere volt (kesztyűs és mészáros, ez is érdekes), de vajon miért bukott meg hirtelen és tűnt el, szállt ki a közéletből? Ha valaki egy posztról hirtelen eltűnik, az azért történik, mert nem akarnak nyilvános pert indítani ellene, nem akarják kinyírni, csak ellehetetlenítik, hogy álljon félre – értjük ezt mi, magyarok. Nyilván annyi följelentés érkezett róla, mint titkos katolikus-ról, hogy jobbnak látta visszavonulni.

Illyés Gyula írja a Petőfiről szóló könyvében, hogy az igazi költőkre jellemző az, hogy gyerekkorukban nagyon jó nevelést kapnak, viszonylag gazdag családban nőnek fel (mint Petőfi és Móricz Zsigmond is), aztán hirtelen a család tönkremegy, mert például fölrobban a cséplőgép. S a gazdag, úri gyerek hirtelen szegény, kosztos, szolga diákká változik. A szegény, ami a módosságot követi, feltétlenül kell a költészeti induláshoz. S ez Shakespeare-nek is megvolt. A gazdag apa hirtelen eltűnt, a srác onnantól magára maradt, és egyedül intézte a sorsát, különböző zűrökkel, hadd ne meséljem ez az egész életét. Idősebb nőt vett el, akit fölcsinált, majd egyszer csak ott hagyta a családját, és felment Londonba, mint egy kalandor, szerencsét próbálni. S azt látta, hogy a szerencse útja számára a színházon keresztül vezet, mégpedig úgy, ha ő darabokat ír a színháznak, a szerződés szerint évente egy vígjátékot és egy tragikus darabot. Így lett a színház négy részvényesének egyike, íróként és színészként, kisebb szerepeket játszott. A Hamlet ősbemutatóján ő játszotta például az apa, a király szelleme szerepét. Érdekes módon, előtte évben meghalt egy kb. tízéves fia, s ennek kapcsán fölvetődött az írói ihlet természetéről valami. A darabok kilencven százalékát nyilvánvalóan Shakespeare maga választotta magának, a szerződés szerint csak a műfaj volt kötött: egy víg, egy szomorú. A Hamletet nyilván ő választotta a mesekincsből, ami a rendelkezésre állt, egy évvel a Hamnet nevű fia halála után, s ő játszotta el az apa szellemét a bemutatón – elég érdekesen dolgozott azért. S ez a darab a világ egyik legérdekesebb színdarabja.

Neked is van ám egy hasonló című korai (1979-es), s a maga korában jelentős sikert aratott (szerintem akár ma is bátran játszható) darabod, a Halmi, ami úgy szól arról a(z) (amorális) korról és (amorális) hősről és kedvelt témáidról, a nemzedéki élményekről, konfliktusokról, az önazonosság kérdéseiről, a hetvenes évek fiatal értelmiségijének fölöslegesség érzéséről, hogy közben követi a Hamlet dramaturgiai keretét, a cselekményfordulatait és a szereplők többsége is szépen megféleltethető egymásnak. Miért választottad ezt a parafrázisos formát, miért volt szükséged erre a háttérre, támaszra a saját élményeid, problémáid megfogalmazásához?

Minden ilyen születésben sok önkéntelenség van. A következő történet velem például: a kaposvári színház vezetésének és garnitúrájának fele fölment Pestre, az újak egyike, Babarczi László rendező lett az igazgató, aki telefonált nekem, s azt mondta, hogy írjak neki 6-8 hét alatt egy darabot, mert egy kortárs magyar ősbemutatóval akarja az évadot kezdeni. S ha megírom, akkor

(Fotók: Kiss Zoltán)

a barátja, Gothár Péter fogja rendezni, és nem fognak dramaturgiai lacafazázni, csak írjam meg, és ők, úgy, ahogy én megírom, bemutatják. Ez a lehetőség megszáditott, nagyon megtetszett az ajánlat. Fogalmam nem volt, hogy miről írjak, de mikor leültem, arra gondoltam, legjobb lenne, ha valami nagyon személyes indítatásból írnám. Kiindulásként leírtam az életem tényeit harmadik személyben: apja gyerekkorában eltűnt az életéből, később találkozott vele, gonosz nevelőapja volt (ez nem volt igaz, de sarkítottam, drámai szempontból), stb. egyszer csak kezdett nagyon ismerős lenni az egész, úgy éreztem, hogy valaki másra még jobban hasonlít ez az életrajz, mint rám, s rájöttem, hogy Hamletnek az életrajzi tényeit írom le. Rájöttem, hogy ha színdarabként forszírozom az életemet, akkor a Hamlethez jutok el. S akkor elővettem a Hamletet, leírtam most már annak a jeleneteit, fölírtam a sorrendjét, és el kezdtem átfordítani az egészet a saját koromra. Mi az a híres bűn? 1956, ezt kellene az egészre vonatkoztatni. Hamlet helyett legyen Halmi a hős neve, aki végzős gimnazista, akinek külföldről jön haza az apja titokban, felvilágosítani arról, hogyan tette tönkre a bátyja 1956 miatt, s vette el a feleségét. De Halmi ne vegye magára a bűnököt, főbűnként mondja azt, hogy nem érdekelték, se '56, se Te, egyikőtök se, s ennek a következményeiről szóljon a mű. Halmi makacsul meg akar szabadulni az elődök múltjától, erről szól a mű.

No és arról is, hogy mivé válik ennek következtében, hogy a halálesetek többségéhez személyes köze lesz.

Igen, istenesebb színdarab ez, mint a Hamlet. Egyetlenegy megtagadó gesztusnak olyan következményei vannak, mintha az Úr megtorolná ezt, elverné ezt a Halmi fiút. Aki elutasítja, megtagadja '56 tanulságait, az elveri az Úr, az tönkremegy – erről szól a Halmi gyakorlatilag.

Húsz évvel később, 2001-ben ismét Shakespeare-hez fordultál, olyannyira, hogy róla magáról írtál darabot, bár a címe, Shakespeare királynője, arra utal, hogy inkább Erzsébet a hőse, sőt, a mű egésze alapján is nehéz eldönteni, hogy kőről is szól valójában, az íróról, az uralkodóról, vagy a köztük lévő politikai elittről, ami megpróbálja mindkettőjüket felhasználni, manipulálni? De legalább ilyen bonyolult az is, hogy miről? A művészet (irodalom) és a hatalom, a színház és a politika viszonyáról, az alkotó szabadság lehetőségeiről vagy arról, hogyan válik az alkotás a hatalom eszközzé? Mire használja a hatalom a művészetet, a színházat? Miközben Shakespeare mondja a műben, hogy „az irodalom nem politika”, s nem is valóság, élet, ne keverjétek össze, aközben az élet, a valóság alakítója is válik mégis. Miért voltak fontosak, aktuálisak számodra az évezredfordulón ezek a kérdések és újra Shakespeare?

Akkor én egy pincszobában éltem egyedül, életem nagy válsága volt, elhagyatottnak éreztem magam, de nem bántam, tetszett, mert kaland íze volt. Hogy az

időt kitöltsem, mert várakoznom kellett, akkor írtam ezt a darabot. Az életem pillanatnyi állapotához csak vigasztalt volt köze, nem az életem tanulságait öntöttem rögtön bele.

Shakespeare-től háromszor rendeltek konkrétan darabot, de neki az egyáltalán nem számított, egy igazán nagy művésznek nem a megrendelés a veszélyes, úgyis a magát teszi bele a rendelésbe, az igazán veszélyes az öncenzúra. Ezt viszont az utókor nem tudja igazán ellenőrizni, ezért szoktunk ezzel foglalkozni, hogy vajon mi indított téged arra, s hogy is van akkor a hatalom és a művész viszony. A hatalom és a művész viszonya ott dől el, hogy mennyire akard kiszámítani a hatalom óhaját. A hatalom óhaja nem számít, ha igyekszel öncenzúra nélkül csinálni a dolgokat.

A darabodban viszont Shakespeare-ék nem győzik lenni a hatalom kívánságait és kiszolgálni.

Igen, így is volt. Válságos helyzetben. A Globe Színház nem egy szabadságharcos szervezet volt, hanem részvényesek társasága, és előadásonként 2-3 ezer ember gyűlt össze a színházban, ami azért egy kvantum. A színház nem az ellenállás fészke volt, az Essexék idején megpróbálták azazza tenni, jól rá is faragtak.

A drámaírói munkásságodból egy másik fontos, izgalmas darabot emelnék még ki most, a Laurát, részben azért, mert, ha ahogy a Shakespeare királynőjében az elvtelenség, az árulások, az intrikák, a manipulációk oly fontos szerepet kapnak, úgy ebben 2005-ös musicalben is. Ez a mű a rendszerváltoztatás folyamatának fontos kérdéseit villantja fel: kik a nyertesei és kik a vesztesei, az átalakulás élharcosai honnan indultak és hová jutottak, hogyan mentődtek át hatalmi helyzetek és személyek, történet-e igazi változás vagy sem, milyen ennek a hatalmi elitnek a morálja stb. Máig aktuális társadalmi, politikai kérdések sorozata tehát musical formában. Ezúttal az érdekelne, hogy ennek az egészen bonyolult és nehéz problémakörnek az adekvát színpadi megjelenítésére miért éppen a musicalformát találtad alkalmasnak?

Az elmúlt évtizedben Zalaegerszegen dolgoztam a színházban mint művészeti vezető. Ha volt egy vágyam, akkor megvalósíthattam rendezőként és íróként is. Volt egy olyan vágyam, hogy írjak egy verses darabot és egy operát, de musicalszerűen. S arra gondoltam, hogy az opera lényege a szexuális csábereje, a Carmenben látszik ez nagyon jól. Írni kellene tehát egy erotikus csáberővel megáldott és megvert nőről magyar operát, akinek immár Laura lenne a neve, s elképzeltem, hogy a rendszerváltozás idején mi lehetett egy ilyen nőies nőnek a sorsa, akibe az összes férfi szereplő beleszeret, amint belép a színre. Ekkor kirajzolódott mindjárt előttem a nagyon egyszerű történet, az operáknak ez is a sajátja, hogy nagyon egyszerű a történet.

A drámaírás és a színház viszonyáról már eddig is beszéltem, de ugye, kiderült, hogy színházi vezető is voltál, rendezel is régóta. Mit jelent számodra a színház mint olyan? Kérdezem ezt azért is, mert egy ifjúkori interjúdban azt mondtad: „nem tudom elképzelni, hogy színházban rendezzek”, miközben itt Gyulán is látható lesz az

Indul a bakterház a Te rendezésedben, hogy egy éppen aktuális munkádra utaljak.

Ahogy egy régi sláger mondja: volt egyszer egy hadnagyocská, fiatal és bohó. Akkor én azt hittem, hogy nem fogok színházban rendezni, és azt is hittem, hogy a világ is ugyanolyan marad, amilyennek én tapasztaltam 23-25 éves koromban, amikor ezt nyilatkoztam. Abban a világban én nem is rendezhettem volna, mert csak diplomával rendelkezők rendezhettek, és filmet sem rendezhettem volna. Büszke is vagyok rá, hogy a magyar filmtörténetben én vagyok az első, aki diploma nélkül filmet rendezhetett, ami Nemeskürty István stúdióvezetőnek a csínye volt (ahogy fogalmazott), aki megengedte nekem. Nekem soha nem volt konkrét célom, amit el akartam élni, arra gondoltam, hogy a célom engem úgy is megtalál. És sorra meg is találtak a céljaim. Ja, ez volt a célom, hogy rendezzek, jöttem rá. Fölajánlották. Meg tudom csinálni, jaj de jó, szabad vagyok. Ugyanez volt a helyzet a színházi vezetéssel is. Nem törekedtem rá, soha nem tettem érte semmit. De a céljaim mindig megtaláltak.

Korán ismertté váltál drámaíróként, majd nagy jelentőségű filmek forgatókönyvének írójaként, legalább akkkorra jelentőségű filmek rendezőjeként, és persze dalszövegek (és nem is csak Cseh Tamásnak írott dalszövegek) írójaként, de mindezek előtt volt a széppróza, a Legendárius és a novellák, amelyek válogatása (a régiék, A svéd király anyaga és néhány újabb) 2009-ben újra megjelent Jézus újságát olvas címmel. Ezek egyikének a címe és témája is az Irodalom. Az egész Bereményi-jelenség, Bereményi művészi fenomené előtt, mögött, valahol a mélyén mégiscsak a széppróza volt, van. A hagyományos szépirodalmi tevékenység, a prózaírás miért szorult mégis annyira háttérbe a munkásságodban, volt-e ebben szerepe a dalszövegírás olyan előtérbe kerülésének?

A dalszövegírást válasszuk le az egészről, mert az nekem csak hobbi volt mindig. Az nem akadályozott semmiben, inkább felüdülés volt számomra. A többi pedig megtalált engem. A célom nem ismerem, a céljaim megtalálnak. Valahogy így. Jó, valamikor célom volt íróvá válni. Nagyon szerettem az irodalmat, négyéves koromtól olvastam, bölcsészkart végeztem. A korabeli legnagyobb magyar írók, Mészöly Miklós, Mátyás Iván, a hatvanas években, amikor találkoztam velük, a bálványaim, a példaképeim, a mestereim voltak, s ezt ők is tudták, ők is a tanítványuknak tekintettek. Mátyásból írtam például a szakdolgozatomat. De ez később megszűnt. Ma már nem olyan fontosak, és nincs már mintaadó személyiség számomra. Fel-nőttem. Én döntöttem el, hogy milyen műfajban dolgozom. S a mai világban, hogy én választhatom meg a témáimat és a műfajaimat, ez nagy dolog, és engem ez boldogsággal tölt el. Valószínű, hogy a témáim sokkal fontosabbak, mint a műfaj. Engem makacsul üldöznek témák, most is üldöz egy, ami 25 évvel ezelőtt történt meg velem, és az összes műfajban meg tudnám csinálni, s valószínűleg meg is fogom néhányban, még talán dalszövegben is.

BENEDEK SZABOLCS ◀

MK-25

Kiss Ottó: A másik ország

Nyilván azért, mert tíz évvel fiatalabb vagyok Kiss Ottónál, nekem az MK-25-ösről meglehetősen halovány emlékeim vannak. Pedig volt a kezemben, használtam is, természetesen apám felügyeletével, aki a munkahelyéről, a megyei tanács ipari osztályáról hozta haza, szigorúan kölcsönbe, abból a célból, hogy ezzel az alig táskarádió méretű, mono rendszerű kismagnóval rögzítsük a Sandokan című filmsorozat főcímenét, a Neoton Família előadásában. Pár évvel ifjabb kivitelű testvérehez, az ugyancsak a Budapesti Rádiótechnikai Gyár (BRG) által gyártott és széles körben ismert MK-27-eshez ellenben jóval konkrétabb élmények fűznek. Ez a hosszúka, fekete műanyag tokba helyezett, ríktóan narancssárga gombokkal ellátott szerkezet volt az első saját magnóm, egyben éveken át hűségese társam és játékszerem. (Büszkén meg is szoktam említeni, hogy nevezett példány ma is a tulajdonomban van, és több mint negyedszázad után is működőképes.)

A másik ország című regény főhőse, Mozik Károly két évvel fiatalabb Kiss Ottónál. Ez persze nem zárja ki a regényhősök esetében előszeretettel emlegetett feltevést, miszerint vajon az író alteregójával van-e dolgunk. Ennek azonban ebben a könyvben különösebb je-

lentősége nincs; legföljebb annyi, hogy Mozik Károly ugyanonnét származik és ugyanott nőtt föl, ahol Kiss Ottó: a román határ közelében, az Alföld csücskében. Vagyis azon a területen, amelyet hajdanában, különösen a munkásmozgalom történetével foglalkozó kötetek lapjain, Viharsarokként emlegettek.

Viharokkal és munkásmozgalommal e regényben viszonylag keveset találkozhatunk, a kései Kádár-kor olykor szürke, olykor takonyzöld kódéval és langyos posványával annál inkább. Na meg persze a rendszerváltással, amely viszont a környező országokhoz képest nálunk viharok nélkül, jószíval szerves fejlődés keretében ment végbe. Mozik Károly egy Citkó nevű faluban (avagy községben, kinek hogy tetszik) nő fel, ott járja ki a szó szoros értelmében és képletesen egyaránt alapfokú iskolát, majd a közeli városba, Vánkosdra kerül, ahol szakmát szerez, a Magyar Néphadsereg kötelékében szolgál, elveszíti a szüzességét, végül hosszas kacskaringók után társat talál, mégpedig egy olyan lány személyében, aki történetesen szintén citkói, így hát szépen hazaköltözhetnek a szülőfaluba. Mindeközben eltelik húsz év, majdnem egy emberöltő, és bár ezen idő alatt a főhős ki se moz-

Palatinus Kiadó, Budapest, 2011.

dul a környékről, a regény végén mégis mind metaforikusan, mind konkrétan egy másik országban találja magát.

A jelzős szerkezetnek a címadáson túl is kiemelt jelentősége van Kiss Ottó művében.

A másik ország egyfelől Isten birodalmát jelent, ezzel együtt pedig a folyamatos hit és reménykedés során időről időre visszatérő gyanakvó kételkedést. Mozik Karcit kisgyerek korától fogva a nagyszülei nevelik, akik rendre arra intik, hogy „Isten útjai kifürkészhetetlenek”. Ezzel magyarázzák a szülők elvesztését éppúgy, mint Fáraó kutya megkínzóinak gonoszságát. Mindazonáltal – állítja a nagyszü-

lőkéhez hasonló szellemben Karcsi barátja, Jávorka – „a lélek a földön a romlandó testbe zárva él, de hogy rátaláljon az igazi otthonára, meg kell szabadulnia a testtől, és ez csak ott, abban a láthatatlan országban lehetséges (...) az a másik ország is ilyen, itt van körülöttünk, vagy felettünk, nem lehet biztosan tudni, hogy hol, de azt igen, hogy a hatását mindig érezzük, amikor az Isten közölni akar velünk valamit, amikor haragszik, vagy nagyon jó hozzánk”. Karcsi és a könyv többi szereplője tehát Isten üzeneteit próbálják értelmezni – akár a halott báty fényképével folyton kinyíló fiók esetében, akár az első, romlatlan szerelem végét jelentő döbbenetes tragédiában. Utóbbi egyébként fátumként határozza meg a főhős tetteit és életének folyását: Mozik Károly megannyi kétség között vívódva keresi a választ a kérdésre, miszerint „a szerelem vajon Isten belénk vetett bizalma, kóstoló az égiből, hogy megtudjuk, milyen lehet az a másik ország, vagy egyszerű csálás, az ördög kétségtelenül zseniális meszterkedése”.

Ugyancsak „másik országként” említi az egyes szám első személyben, egyszersmind főszereplőként megszólaló elbeszélő Vánkosdot is. Ennek természetesen semmi köze nincs Isten birodalmához, már csak azért se, mert ez egy olyan hely, ahonnan bármikor vissza lehet térni, viszont eme hatvanezres (azaz Citkónál tízszer nagyobb) város a helyszíne a világra eszmélésnek, a középiskolai kollégiumtól kezdve a katonai szolgálaton át a felnőtté válásig: a tragédiáktól terhelt citkói gyermekkor után Karcsi Vánkosdon próbálja egyenesbe hozni életét, és megtalálni annak célját, úgy, hogy közben nem fordít hátat Citkónak sem, hiszen rendszeresen hazajár, majd szerelmével együtt haza is költözik.

A másik ország harmadik értelmezési terepe túlnyúlik személyes sorsokon. „Ebben az ország-

ban már mindent lehet, csak két dolgot nem lehet: oroszozni, meg ötvenhatot forradalomnak nevezni” – jelenti ki Eckler Imre, Karcsi tanár barátja, akitől a főhős azt is megtudja, hogy létezik egy másik valóság a szereplők által ismert és nap mint nap megélt szürke és posványos kádári Magyarországon kívül. Már a citkói események során is találkozhattunk bizonyos, többé-kevésbé elhallgatott régmúlt dolgokra, téveszesítésekre és besúgókra tett utalásokkal, azonban a regény hangvétele és részben tartalma Eckler Imre színre lépésével egyidejűleg, az idő előrehaladtával és az 1980-as évek közepéhez, végéhez érve több tekintetben megváltozik. Egyrészt a hangsúlyok áttevődnek az országos, közéleti dolgokra, amelyek addig legfőljebb a távoli, elnagyolt háttérrel jelentettek, mostantól viszont a cselekedetek fő hajtóerőivé válnak. Másrészt az aprólékosságot elnagyoltság váltja föl: míg korábban beszédes és részletes leírásokat kaptunk a késő nyári napfényben fürdő citkói délutánokról, addig innentől fogva szinte oldalanként peregnék és tűnnek el az események. Olykor csak utalásszerűen, mintha emlékiratokat olvasnánk: „Az alkalmi lakásavatótól függetlenül is a ’86–’87-es tél volt a legemlékezetesebb”. Harmadrészt időnként kiesünk a regényből – nemcsak Eckler Imre történelemmagyarázatai tűnnek didaktikusnak, hanem azok a részek is, amelyekben Mozik Karcsi 1988–1989 valóban sorsfordító eseményeit beszéli el: „Politikai reform nélkül valóban lehetetlennek tűnt rendbe tenni a gazdaságot, de akkor már nem is voltak erre kísérletek, az események olyan gyorsan követték egymást, hogy meghaladták a legmerészebb elképzeléseket. Az állampárt hónapok alatt minden befolyását elvesztette, kénytelen volt átengedni a kezdeményezést az ellenzéknek (...) Orbán Viktor éles hangú beszédében követelte a szabad választásokat és a szovjet csapatok kivonását, melyre

Gorbacsov reformjai és külpolitikája nyújtott is némi esélyt.” Talán nem kell különösebben indokolni, hogy ezek a mondatok igen nehezen illeszthetők bele egy regény világába. Mint ahogy az olyan direkt kijelentések sem, hogy „A következő hét elején az Eszkimó asszony fázik című Xantus-filmet néztük meg”. Mindezek felül legalábbis számomra az is nehezen elképzelhető, amint a nyomdász végzettségű, egyébként papírboltban eladóként dolgozó főszereplő egy ellenzéki megmozduláson azon gondolkodik, hogy „beteljesült a ’48-as vértanúk küldetése, lejárt a százötven év, és most tényleg felszabadulni látszik az ország”.

Pedig Kiss Ottó nagy gondot fordít a hitelességre: nemcsak az MK-25 van nevén nevezve, hanem minden korabeli tárgy is – Orion tévé, Pacsirta rádió, Smena 8... Az igyekezet időnként már-már fölöslegbe hajlik: „Judit korábban már felszerelte az albérletét a szükséges holmikkal, vett egy használt Szaratov hűtőt, Hajdú mosógépet és egy kis centrifugát.” Olykor pedig komikumba: „(...) többnyire óvszerrel voltunk együtt, kivéve az első alkalmat, amikor Postinort vett be, Mikulás-napkor viszont elszakadt a csehszlovák Primeros”. Abban ugyanakkor nem vagyok biztos, hogy használták-e már ebben az időszakban a „szexel” szót, vagy hogy amikor benézünk egy ablakon, bele lehet-e olvasni az asztalra helyezett *Népszabadság* vezércikkébe. Az viszont egészen bizonyos, hogy Mindszenty József neve nem „th”-val írandó.

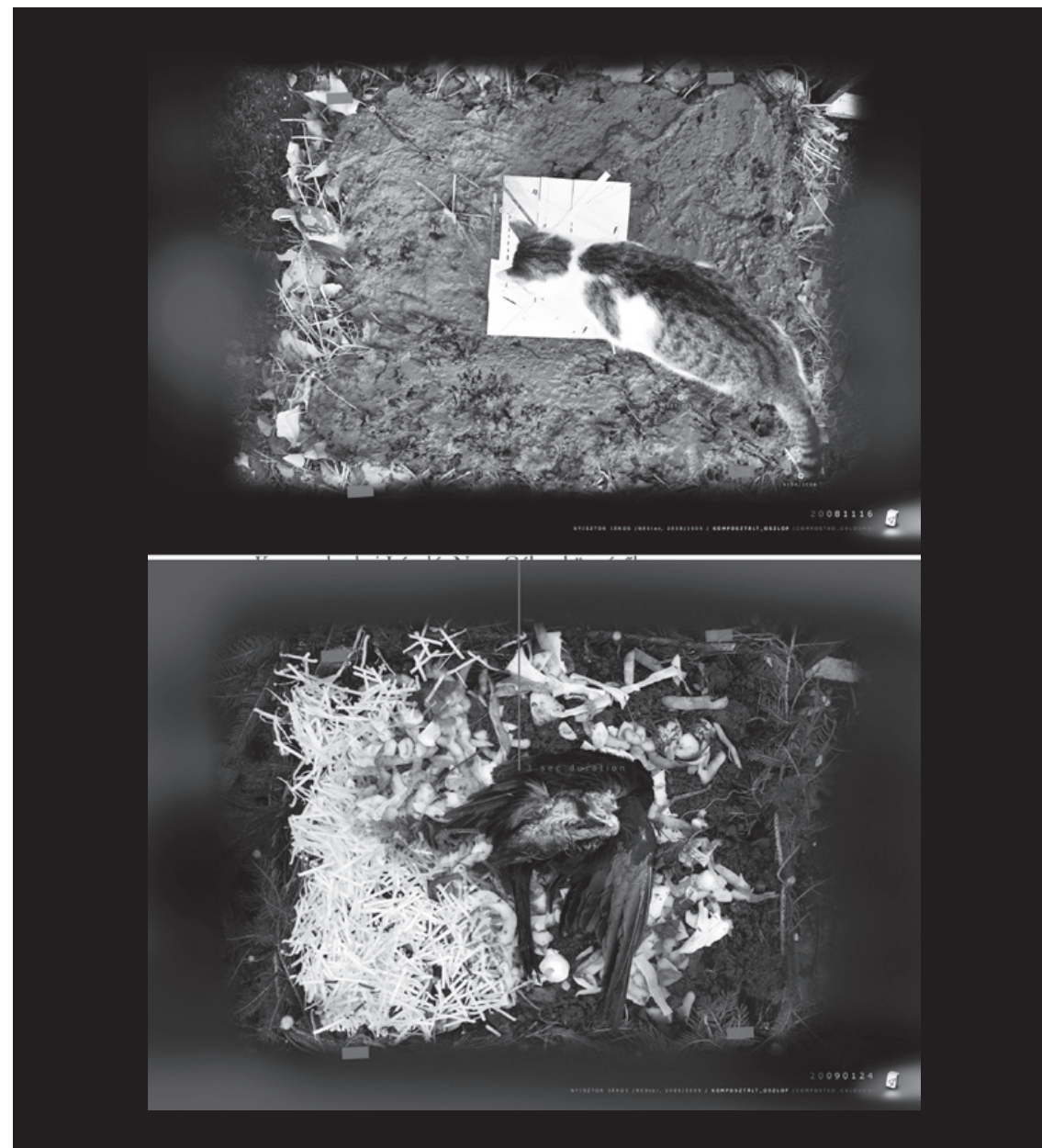
Összességében véve Kiss Ottó élvezetes és szerethető regényt írt. *A másik ország* ígéretesen kezdődik, és a márkanevek folyamatos hangoztatása nélkül is ugyanolyan jól érzékeltetné és ábrázolná a szocialista vidék fejkendős egyhangúságát, valamint a látszólagos mozdulatlanság mögött lapuló, izzó titkokat és szenvedélyeket – vagyis azt a világot, amelyről legújabb regényében a szintén in-

nét, az Alföld délkeleti vidékéről származó Grecsó Krisztián is írt (*Mellettem elférsz*, Magvető, 2011). A figurák hús-vér alakok, a velük megesett dolgok hitelesek, azzal együtt is, hogy olykor szokatlanok (a tragédia mozizás közbeni leplezése kétségkívül nem hétköznapi eset, mint ahogy maga a tragédia körülményei sem azok). Én a részemről nagyon sajnálom, hogy a

regény második fele, onnantól fogva, hogy a főszereplő Vánkosdra került, a korábbinál elnagyoltabb lett: az ötlet és a vállalkozás egésze megérdemelte volna a kidolgozás egységességét, még akkor is, ha az efféle, nagyobb kort átölelő művek gyakori velejárója, hogy a végéhez közeledvén növekednek a léptékek. Mindazonáltal úgy látszik, hogy az az írói nemzedék, amely

már felnőtt, de még fiatal fejfelélté át a rendszerváltást és annak közvetlen előzményeit, mostanra, két évtized távlatából jutott el oda, hogy az akkor megtapasztaltakat irodalommal formálja. Erről nemrégiben Kemény István (*Kedves ismeretlen*, Magvető, 2009) és Ménes Attila tett tanúbizonyságot (*Hidegdauer*, Jelenkor, 2010), most pedig Kiss Ottó is.

Komposztál _oszlop / 20081116 és 20090124 (2007–2011; print, grafit, papír; kátsírozva kartonra; 500x700 mm/db)

► PIELDNER JUDIT

A nyom és a cipő

Muszka Sándor: Múzsák, trágyás szekérrel

Arra a kérdésre, hogy hogyan alakult volna a kortárs fiatal romániai magyar líra a kilencvenes évek közepén Sántha Attila és Orbán János Dénes által deklarált és propagált, posztmodern teorémákkal elegyített-összecsendő *transzközép* (Fekete Vince paródianyelvén szólva, *francözép*) (anti-)költészetesztetika nélkül, immár végérvényesen nem kapunk választ. Ma, a transzközép-manifesztum által kavart porfelleg másfél évtizedes távlatából úgy tűnik, legalábbis számomra, hogy az irodalom művelőinek és kedvelőinek táborát megosztó, számos vitát, ellenérzést kiváltó és ugyanakkor a költői megszólalásmódokat előzmény nélküli módon felszabadító és megtermékenyítő „irányelvek” a maguk kiélezett és kímélet nélküli radikalitásában, erővel vertek utat, tapostak nyomot a kortárs irodalom bozótjában, és akár ezekben a nyomokon a legnagyobb óvatossággal átlépdelve, de mindenképpen ehhez a nyomrendszerhez való – nyomkövető vagy nyomkerülő – viszonyulásmódjában konstituálódnak az egyes alkotók beszédmódjai.

Még egy gondolat erejéig ennél a példázatnál maradva, a nyomok nyilván nem egy szűken egyensúlyozó pászmát jelölnek, hanem

számos, akár egymást keresztező, akár egymástól jócskán eltávolodó útirányt tesznek lehetővé, miközben a cipő alakzata mélyíti, újrarajzolja, egyben eltörli a nyom körvonalait. Másfél évtized távlatából elmondható, hogy a transzközép, bármi lett légyen is az, mozgalom, ideológiamentes ideológia, attitűd, stílus/modor, nyelvi úzus, vagy mindezek közül egyik sem, pusztán maga az autoreferenciális megnevezés – a Gertrude Steini *a rózsza a rózsza a rózsza* elve szerint –, nem múlt el nyomtalanul, a mában is továbbbíráló története van, gazdag és számos ambivalenciára rávilágító recepciója, az önkanonizáció mozgásfolyamatai, a beszédmódok egymásra hatásának mechanizmusai példázhatóak általa.

Jelen írásban a transzközép – vélt vagy valós – nyomait, a nyom és a cipő viszonyát vizsgálom Muszka Sándornak az *Előretolt Helyőrség* Könyvek sorozatában megjelent harmadik, 2010-es kötetének¹ versszövegeiben. Igazából az érdekel, mitől transzközép, ami nem az. És ha mégis, akkor „csak” transzközép? Kifejtés következik.

¹ Korábbi kötetei az Erdélyi Híradó Kiadónál: *Ennyi ha történt* (2005), *Mi nem lóg ha áll* (2007).

Erdélyi Híradó Kiadó, *Előretolt Helyőrség Szépirodalmi Páholy – Ráció Kiadó, Kolozsvár – Budapest, 2010.*

Mitől transzközép, ami nem az?

Már a kiáltvány idejében (Sántha Attila), az azt követő költői gyakorlatban (l. Orbán János Dénes) meg kíváltképpen világossá váltak egy újrendezett, újraértelmezett költészettörténeti hagyomány határmezsgyéi. Fried István írja: „Sántha Attila nyilatkozata (meg transzközép kiáltványa, Orbán János Dénes elméleti, de nem elméletiselkedő dolgozatával együtt az *Előretolt Helyőrség*ben) egy olyan irodalomfogalmat népszerűsít, amelynek mintha több köze volna a világszerte egyre népszerűbb-olvasottabb deretorizáló, dekanonizáló, deszakralizáló szövegekhez, költői jogot igényel a periférikusnak, s a magyar iro-

dalomból azokat a nyelvi törekvéseket viszi a kacagtatóan obszcén, nem egyszer meghökkentően trágár megoldások felé, amelyek az egykori »csúfolók« és diákköltészet révén Csokonai Vitéz Mihály lírájában kaptak irodalmi megformálást. Másfelől az argó vonulhat be diadalmasan a versbe, bár Villonnal vagy József Attilával immár régebben hont foglalt, ha belakni nem sikerült is.”²

Muszka Sándor versbeszéde erőteljesen érvényesíti a fent nevezett költészettörténeti hagyományt. No de nyilván az a kérdés, melyiket, a profán szabadszájúság előzményeit eleveníti fel, vagy annak újabb, OJD-féle reterritoralizációját? Bár egybeesni látszik a „két” hagyomány, közbeékelődik egy (apró?) kisajátítási gesztus, amelynek okán, aki ma szellemesen obszcén és vulgáris (vagy fordítva: obszcénul és vulgárisan szellemes) az erdélyi magyar lírában, az egy másodlagosan kialakított klisé- és nyelvhasználati rendszer közvetítő közegén keresztül az.

A kötetben mindvégig kitartva, rájátszások, áthallások formájában erőteljesen érvényesül egy villoni ihletettségű szólam, de ebben a szólamban ugyanakkor a transzközép lírikusainak hangszíne érzékelhető. Így válik kétszólamúvá ez a versbeszéd, amely paradox módon egyszerre nyílt, szókimondó, illetve modoros, imitatív. Jó példa erre a kétszólamúságra az a Villon-rájátszás, amely éppen a transzközép lírikusai által revidált költői szerepek, attitűdök más beszédmódoktól elkülönülő, közösségiként megélt létformáját énekli meg: „Oly messze értünk hol ember nem járt még / S formált nemessé a harcok sebe / S volt ki közülünk vissza sem térhet / Örök időkre tágult szeme”; „Trágár da-

² Fried István: *Irodalomtörténetek Transzylvániában*. Kolozsvár: Erdélyi Híradó – Előretolt Helyőrség, 2002. 13.

loktól volt hangos a táj” (*Ballada a Csavargó Grófkéért*).

A vágáns költészet, a diákdalok, a latrikánus ének kurvacsúfoló és kiéneklés változataiban feléledő, a kocsmázás örömeit, a pénz hatalmát, a világ és az erkölcsök romlottságát megéneklő szöveghagyomány horizontjában és kontextusában megteremtődő regiszterbe épülnek bele mindazok a költészettel kapcsolatos toposzok, amelyek előtérbe kerülnek a transzközép lírikusainál: Muszka Sándornál a költői szerep(ek) kifigurázásával, a költészet társadalomban való helynéküliségének önironikus tudomásulvételével, a transzilvanista elkötelezettség, a „népszolgálat” egykori ideológiájával való leszámolással találkozunk. Több szövegben jelen van egy deiktikus rámutatás az *itt*-re, a régióra, a provinciára, a végekre: „Itt hol a múzsák trágyás szekérrel / Járnak mért kéne bármilyen dalt / S kinek javára lenne az írás / Drágulna attól mondjuk a sajt // S hány sortól lenne olcsóbb a szántás / S a román a krumplit ha rímelt veszi? / Kéne bármily dalt is e helyről / Drága transzszilván barátaim?” (*Nálunk*); „Jó dalra szükség nagy van e honban / Mint nekem tanácsra ha hajnal felé / Kocsmából végre megtérni készen / Hugyozni állok a csapszék elé” (*Jó dalra szükség*). A jelenbeli értékhiányos „erdei” állapotok felől még a „transzszilván” hivatástudat és témák is pozitív minőségekként tűnnek fel, természetesen korántsem ironiától mentesen: „Jóska a bornyút / Eladta tej nincs / Vagy ha megszeretném / A tájleírást / Hisz fenyő s paraszt itt / Mint Kínában ember / De lehetne témám / Az anyaszentegyház / S bár igényt nem tart rá / A kórusba mégis / Biztos bevenne / Punk vagyok / De legalább ha a szeku figyelne / S tudnám hogy én is transzszilván vagyok” (*Arról, hogy a téma schol nem hever, Avagy jelentem itt a végeken*). Ebből a költőszerepremixből nem hiányozhat a Vátesz

figurája sem, de immár meglehetősen jelentésmódosulásokkal íródik a kortárs költészet tropológiájába: „Írom a verset hűvös szobámban / S bár megélni ebből dárlingom nem lehet / A gázt is egyszer csak visszakötik majd / Addig meg fűtsön hogy lakhatsz velem” (*A Vátesz*).

Annak ellenére, hogy az olvasót már a kötet cím figyelmezteti, a szövegekben mégis lépten-nyomon „belelép”: „A város mint trágya úszott levében” (*Lassan az ősz is*); „Ha költő lennék se / Lenne mit írnom / Erről a helyről / Bár fél éve esz / Ehelyt a kórság / Én sem tudom mért / De elfog az undor ha végigmegyek / Szaros utcáin” (*Éreztem többnek*). Az alantas visszatérő minősége uralja a kötet hangnemét, a már említett kettős szólamban, a költészet „másik hagyományára” való rájátszásként, illetőleg egy manapság (még) divatos költői viseletként. Ezt a vonatkozást sem hagyja érintetlenül az önironikus versbeszéd: „S a költészet igen / Fontos az volt csak / Jó rímelt lopni / Dívott nagyon / Zsák is a foltját / Lettünk egymásé / Divatból kiment / Seggen rúgottak” (*A nagy csapat*).

Túl a transzon

A „divat” fogalmával a transzközép meglehetősen kényes pontjához érkeztünk. Végeredményben – és ez is benne legyen a nyom és a cipő dialektikájában – mindegyik alkotónak, akiről elhangzott, hogy a transzközép-gárdához tartozik, saját hangját kellett megtalálnia, kimunkálnia. Úgy vélem, szerzőnk verseinek változatos, sokszínű formavilágában, zeneiségében, áthallásaiban valamint nyelvi fordulataiban, humorában teremődik olyasfajta többlet, amely határozottan jót tesz a kötetnek. A transzközép által kedvelt műfajokkal (l. zsáner, alkalmi vers; saját maga által kevert hibrid műfaj a „sanzonett”), kedvelt szerzők szövegeinek burkolt-játékos, búvópatakszerű megidézésével (József

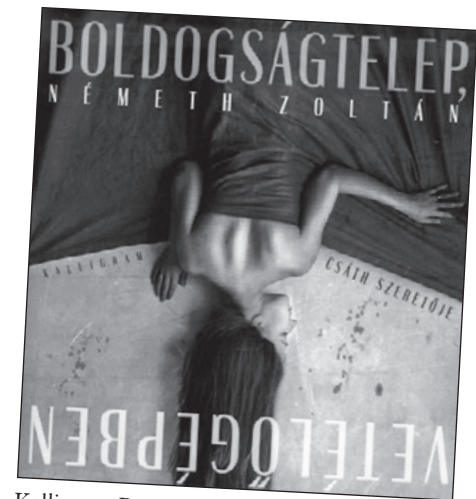
Valami, valahol

Németh Zoltán: *Boldogságtelep, vetélőgépben*

A nagykönyvben valahogy úgy írják: a nő visszariad a férfitől, a férfi meghódol a nő előtt, de az egymással szembeni csodálkozásuk megoldást és feloldást lel a szerelemben. Viszont a csodálkozás dermedtséggel is jár, hiszen csodálkozni annyi, mint értetlenül állni valami előtt, ha csak egy pillanatig is. Németh Zoltán kötetének új versei kiváló érzékkel teremtik meg, és ragadják meg a csodálkozásra érdemes pillanatokat – beszéljenek akár a szerelemtől, vagy arról, ami ebből a számára is bonyolultnak tűnő érzésből még megmaradt, ami még elbeszélhető.

Németh korábbi versesköteteit ismerve kifejezetten meglepőnek tűnhet a témaválasztás, bár közelebbről nézve igenis az látszik, hogy az elmúlt évtizedben megjelent három kötetének mindegyike a mostani felé tartott, habár mindhárom más és más utakon. *A perverzió méltósága* (2002) ugyan körbejárta és feltérképezte a nyers szexualitás képi és nyelvi világát, olyan mélységéig jutva, ahová a kortárs magyar költészetben is csak kevesen merészkednek – de ott mindennek az érzelmi oldala egyáltalán nem kapott hangot. Az egy kifejezetten nyelvi természetű, azaz végső soron laboratóriumi kísérlet volt, melyben azt figyelhettük

meg, mire képesek a tiltott, trágár szavak, a szalonképtelen képzet-társítások, a piszkos fantázia agyszüleményei, ha szabadjára engedjük őket, miféle költészeti orgia születik abból, ha a perverziót a normalitás szintjére emeljük. De *A haláljáték leküzdhetetlen vágya* (2005) című kötet is a mostani irányába mutatott, hiszen ott a testi fájdalommal járó betegség adta a lírai tér kereteit, ráadásul egy olyan betegség, mely hosszas urológiai felügyeletet követelt, annak minden kínjával és szemermetlenségével. Az elbeszélhetőség, a tabu kérdése ott tehát egy másik oldalról jelent meg, de ugyanolyan erővel, és ugyanolyan hátborzongató, sőt taszító képi világgal, mint a korábbi kötetben. Korábban a test törvényei, illetve az ehhez kapcsolódó nyelvi események problematizálása a szexualitás tabunak számítót, durva, obszcén, véres és valóban perverz rétegei felől történt. Azokban a szövegekben a pornográfia jelenléte már az obszcenitást legitimálta, miközben a szadista kéjelgés szándékosan taszító irodalmi eseménye a nyelv tiltott, legfeljebb az intim beszélgetésekben létező, de írott formában csak ritkán megjelenő szeleteit tárta fel: újszerű metaforákat, izgalmas jelzőket, nyomdafestéket alig tűrő négy és ötbetűs

Kalligram, Pozsony, 2011

szavakat. Sade és Bataille nyomdokain Németh akkor egy akár botrányosnak is tekinthető könyvet írt, mely azonban a kötet szerzői utószavában is világosan jelzett módon inkább az erkölcsi és poétikai határok átjárhatóságáról, illetve a „magas” irodalmiság és a közön-ségesség összekapcsolhatóságáról szólt, mintsem önmagában a szexusról.

Németh azonban már abban a kötetben eljutott alapkérdésének megválaszolásáig, hogy tudniillik létre lehet hozni egy efféle költészetet a kortárs líra törekvéseivel párhuzamosan, a provokáló tematika mellett a nyelvi-formai történésekre helyezve a hangsúlyt. *A haláljáték leküzdhetetlen vágya* az akkori eredményeket is érthetőbbé tette, amennyiben a saját testünk működésével kapcsolatos élmények

Attila, Kosztolányi), az áthallásos szövegközi dialógusteremtéssel itt is találkozunk.

Bár érezni a predesztináló sablonokat, a formába öntés mégis egyéni érdem, mind a zene, mind a nyelvi fordulatok tekintetében. Széles zenei skálán mozognak a versei, egyszerűbb rigmusoktól egészen bonyolult ritmusképletekig, hangsúlyos magyarostól az időmértékesig, a blues meg a rap ritmusára akár. Zeneiségére például *Kállai egyes* című verséből

idézek: „Ittam csaltam csavarogtam / Életem így tékozoltam / Ma sem teszek igaz másként / Nincs is semmi amit bánnék // Szalad az út hová vezet / Úgyis tudom megérkezek / Ismerősöm minden tájék / Olyan mintha körbe járnék (...)”.

Muszka Sándor harmadik kötetében túl van a kísérletezésen, a hangkeresésen. Versszövegeiben a regiszterválasztás a pastiche, a paródia, a karikírozás eszköze. Emellett több verse számvetés-jel-

legű (l. *Néma vidékek, Drótsövény, A téli kertben*). Ugyancsak jót tesz a kötetnek a hangszínváltás, például a kötet második felében olvasható rezignáltabb, asszociatív, vizionárius képeket sorjázó verseiben (*Kendők a vállfán, Álruhák, Forognak árnyak, Nem hord az út*). Végezetül, a kötet versei (innen és) túl a kortárs lírai megszólalásmódokon, (innen és) túl pózon és versmodoron, sajátos hangszínnel szekereznek bele a kortárs költészet hangvilágába.

fű_körül IV/II. (2010–2011; print, filctoll, papír, kasztrozva kartonra; 350x500 mm)

megfogalmazhatóságára kérdezett rá. Egyben azt állítva, hogy miként a test legsötétebb vágyait kielégítő szexualitásra nincsenek – pláne egy irodalmi diskurzusban is használható – szavaink, ugyanúgy nem tudunk a betegséget körülvevő, eredendően szintén testi eseményekről sem beszélni, talán még önmagunknak sem. Különösen akkor nem, ha a betegség a nemi szervek valamelyikét támadta meg, vagy akkor, ha mindent (csempét, lepedőt, a betegek alatti vödröket) elborít a vér.

Az előzmények közé sorolható még a gyerekkötetnek látszó, ám a nyelvi fantázia színességéből mit sem engedő *Állati nyelvek, állati versek* (2007) című kötet is, melyben a humor kapta a legfontosabb szerepet, méghozzá a nyelvi humor, mely pszeudo-etimológiákból, bizonyos biológiai életfunkciókra utaló, a nevekben megbújó szóalakokból és a nyelvben lévő állatiból, azaz nyersességből táplálkozott. A humor alapja tehát legtöbbször épp a természetesnek ható, mégis hibás alakok álnaiv felsorakoztatása, a szójátékok dekonstruálása, az iróniamentes gyermeki beszéd illúziójának fenntartása volt.

Az új könyv azonban túllép mind a három korábbi kötet lehetőségein, és egy egészen új minőséget hoz létre, ragyogó színvonalon. Ezekben az új versekben Németh rátalált arra a formára, témára és versnyelvre, melyen leginkább meg tudja mutatni mindazt, ami bizonyára már a korábbi kötetiben is izgatta. A forma: terjedelmes szabad vers, melynek egyedül a mondás és a gondolat ritmusa szab határt. Az akár tizenöt oldalas szövegek ezért néhol közelebb állnak az élőbeszéd megszokott ütemeihez, mint mondjuk a klasszikus magyar költemények világához, ugyanakkor lényegében törésmentesen építi fel egy-egy vers bármilyen gazdag szövegvilágát is. Németh mindeközben szereti a súlyos, két-három szavas tömondásokat, amelyekben

mindig ott a szokatlanságban, vagy a titokzatosságban rejlő feszültség, és amelyet például a kötet első sorában is olvashatunk: „Fantomfájdalmaim vannak.” Az efféle, ritkán előkerülő, ezért idegennek hangzó, vagy épp a vers számára kitálat szavak, mint amilyen a „fantomfájdalom” mint ritka szó, vagy a „boldogságtelep” és a „vetélőgép” mint sosem használt, illetve ebben a kontextusban teljességgel idegen szóalakok, afféle csomópontjai és védjegyei a versnek. Itt kell azt is megjegyezni, hogy mivel vannak olyan erősek az efféle fogalmak, hogy egy is elég legyen belőlük egy-egy helyre – például a kötet címébe, Némethnek, úgy érzem, tudnia kellett volna döntenie a két szó közül, hiszen bármelyikből jó kötet cím lett volna. De ő nemcsak mindkettőt használta, hanem még meg is toldotta őket egy alcímmel („Csáth szeretője”), amit végképp aránytévésztsnek és fontoskodásnak érzek. Van ő annyira rutinos szerző, hogy ne essen a kezdők örök csapdájába, hogy ne tudjon lemondani valamelyik remek ötletéről egy másik, még jobb érvénysülésért.

De a címadás csak apró, bár kétségkívül ízlésproblémákat felvető kérdés – a kötetet egészének értékeit viszont egyáltalán nem homályosítja el. Ezek az értékek pedig a témák nyílt és következetes felvetésében és kibeszélésében, valamint az ehhez szükséges nyelv reflexív kimunkálásában keresendők. Milyen témákról van szó? Mint már említettem, a versek leginkább a tragikusra hangolt szerelem körül forognak, viszonylag tág körben: felfedezhetők a hagyományos, lellezős kapcsolatok nyomai is, mint például a *Szoríts* címűben, ahol a szerelmes vers toposzainak egész sora vonul fel: „elaltatsz”, „elhagysz végleg”, „nélküled”, „szívverés” és a többi, sőt a vers zárata is ebbe a sorba rendezhető: „a hangod ott hagyta nekem, hazudni”. A versbeli, két-három évig tartó alvás eközben már a

tündérmesék világát is feleleveníti, ezzel ellentétes, távolságtartó gesztusokat viszont alig találunk. Talán csak az „újabb adagot adj be” félmondat sorolható ide, ahol az „adag” szó akár a kábítószer is érthető – habár kábítószer itt lehet bármi, ami megváltoztatja a tudatot, azaz lehet akár egy csók is, vagy bármi ehhez hasonló.

Hasonlónak érzem a *Geometria* című verset is: klasszikusan szép érzelmek, elvágódás, remények és a többi, pl: „szeretsz, de nem vagy szerelmes” – ellentétek, távolságtartás nélkül, viszont egy-egy furcsa, újszerűnek ható képpel. Van még néhány ilyen vers, de ezek helyi értékét is a kötet egészében kell megkeresnünk, márpedig ott nagyobb súllyal vannak jelen a testiség kíméletlenül nyílt, néhol obszcén, másol csak szimplán durva és nyers képei. Tegyük hozzá: fájdalmas képei. Az imént már idézett, *Az ismeretlen nyelv* című kötetnyitó vers például egy éjszakai vonatkozás során megejtett aktus meglehetősen részletes leírása – az előzmények és a következmények taglalásával keretezve. A történetben nem nehéz felfedezni Esti Kornél és a bolgár kalauz híres „beszélgetését”: itt Kosztolányi és egy bolgárnak gondolt kalauznő találkozását ismerhetjük meg. Németh verse a testek közötti kommunikáció, az erotika felől írja újra a nem-nyelvi kommunikáció kérdéseit is felvető alaptörténetet. A beszélt nyelv itt tulajdonképpen közös, hiszen a vers szereplői, a magyar kalauznő, aki épp Bulgáriában teljesít szolgálatot, és maga Kosztolányi, aki Törökország felé utazik, tökéletesen érthetnék egymást. Ha beszélnének. De nem beszélnek, pontosabban egy másik, Kosztolányi számára ismeretlen nyelvet, az erotika nyelvét használják, abból a felismerésből kiindulva, hogy „egyedül a női test képes versenyezni a nyelvvel”. A Németh által megálmodott szituációban ráadásul valóban a kalauz, azaz a

nő kerül felülre, testileg is, ő irányítja a történeteket, ő van olyan mozdulatok és eszközök (nyakpánt, szembeöntő kendő, cirógató toll, előjáték szett, analízis gyöngy-sor stb.) birtokában, melyekkel uralni tudja a helyzetet, manipulálni a partnerét: „Mellbimbómra két zöld színű, állítható, erekciós / Péniszgyűrűt teszek, melyekről Kosztolányi / Sokáig azt hiszi, remegő zöld csontgombok.” Az eredeti novellából ismerős történet pedig voltaképp csak ezután kezdődik: a nemek és az igenek, a fényképek mind-mind a nővel kapcsolatos indulatokat fejezik ki. A kulturális különbségek épp ezért nem is annyira térbelinek, mint inkább időbelinek tűnnek: Németh azt mondja, nagyobb különbség van a harmincas évek és napjaink magatartásmintái között, mint mondjuk a magyar és bolgár viselkedésmód, érzékenység és gondolkodás között. Ő végül soron ezzel magyarázza, hogy Kosztolányi az eredeti szövegben miért rejtette el, vagy talán: hagyta ki a női szálát, és ezzel indokolja, hogy most viszont miért beszél szinte csak erről. Hiszen úgy tűnik, minden más: idegenség, utazás, kommunikáció csak ezen keresztül érthető meg.

Nem véletlenül került ez a vers a kötet elejére, nem véletlen, hogy ennyire kihallatszik belőle például az idézett „egyedül a női test képes versenyezni a nyelvvel” sor. A szexualitás megjelenésekor ugyanis végig visszatér a testek kommunikációjának, a testírásnak, a testek találkozásakor, vagy vonzalmakor megszólaló nyelvnek a problematikája. Az ezt tárgyaló versek címei eleve orientálnak: *Nyelvtan, Könyvek, Olvashatatlan, Képeskönyv, Nyomolvasó, Nyelvhamu, Tájnelyv, Írás, Idegen nyelv* és így tovább.

Mindegyikből lehetne több idézet is hozni arra a képletre, mely a test és a nyelv kapcsolatához szól hozzá, de csak néhányat hozok, jelezve, milyen relevanciákat látok mögöttük: „A test öröme kitalálja, hogy szavakra semmi szükség” – azaz mint az imént: a szavakkal a test képes versenyezni, az egyik képes helyettesíteni a másikat; „elhagyott / A nyelv, de a bőröm érzi az ízt”, „szavak, eltűnt, elvesztett árnyak, olvashatatlanok” – a nyelv képes követni a beszélőt egy bizonyos ponton túl, és ezt a pontot vagy az öröm, vagy a fájdalom jelöli ki – van tehát olyan tapasztalat, melyről a test tud, de a nyelv nem, vagy nem pontosan. Egyértelműen ilyen helyzetet jelöl a következő idézet: „derekad alá / az értelmező szótár 2. kötetét / Raktad, emelvényként és támasztékul” – a szótárnak, azaz a nyelvnek itt már nem lehet más szerepe, mint hogy szexuális kiegészítő eszköz legyen, olyasmí, ami növeli a vágyat, komfortosabbá teszi az együttlétet. Ugyancsak elgondolkoztató az olvasó nő szépségének gyakori emlegetése, vagy az a hely, ahol azt olvassuk: „egy könyv, ami két testté hull szét” – mintha az együttlét tökéletessége egy könyv tökéletességének felelne meg.

De vannak aztán durvább, az irodalmi nyelv határait próbára tevő részek is. A *Korátavas* Tandori Dezső hasonló című ready-made-jét parafrázálja: „Most már csaknem biztosra vehető / hogy holnap is megduglak.” A *Mozgássérült* és *Az idegen nyelv* című versekben a teljesen kiszolgáltatott nő indulatai és elkeseredése jelenik meg az utca nyelvének használatában – előbb egy sérült lány, utóbb egy halálosan beteg nő szívbe markoló küzdelmét láthatjuk a testtel, az érzelmekkel és a nyelvvel. Ezt a két

verset a kiemelkedőnek tartom, és pontosan azért, mert megteremtették az obszcén szavak használatának tökéletes legitimációját, egy olyan szituációt, ahol ezek talán még élesebben szólnak, ám ahol nem lehet megkérdőjelezni a használatukat. Valami hasonlóra törekszik a *Másféle orgazmus* című szöveg is, de ott nem érzem a sikerültségnek ezt a szintjét.

Talán már ezekből az információból is látszik, hogy a kötet alapszava a „fájdalom”. A test fájdalma, de még inkább a léleké. A boldogtalanság fájdalma, vagy a boldogság gyors mulandósága fölött érzett szomorúság. Itt jön az a bizonyos vetélőgép, mely erősebb a kötetben ugyancsak előkerülő „élvezőautomatá”-nál: bármilyen öröm, vagy szépség kelne útra, a vetélőgép nem engedi messzire jutni. Külön ki kell emelni, milyen sokat tudnak a szövegek a történetek női szereplőinek szorongásairól, milyen sokat tudnak a nők kiszolgáltatottságáról. A „Csáth szeretője” metafora az eleve vesztes pozíció metaforája: Csáthnak csak szeretői voltak, talán ő maga sem tudta, hány, egy nap hány, és ha ő valakit igazán szeretett a morfium istenén kívül, az önmaga volt, már ha Csáthot egyáltalán lehet létező személynek elgondolni, ha egynek lehet látni Brenner Józseffel. Az egészséges és a beteg személyiség, a vágyak uralma, a frusztrációk ereje, a szerelem lehetetlensége, a magány – nagyjából ezek azok a fogalmak, melyekről Németh Zoltán új köteté emlékezetes, erős és eredeti állításokat tesz egy olyan líranyelven, melyet hosszú évek alatt, nem kevés ellenszéllel megbirkózva dolgozott ki, és amely végre igazán jól szól. És ez az a kötet, mely után költőként is a legjobbak közé tartozik.

► CSAPODY KINGA

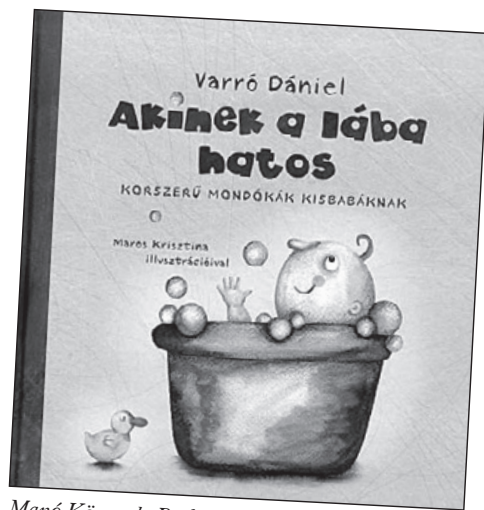
Akinek a verse divatos

Varró Dániel: Akinek a lába hatos

Az, hogy a *Bögre azúr* kötet óta figyelnek a szerzőre, tény. Miként az is, hogy a *Túl a Maszat-hegyen* sikere után sokan dörzsölgetni kezdték kezüket, hogy jó-jó, de nézzük meg, lesz-e felnőtt hangja is a szerzőnek, s az is, hogy Szív-desszertet a kritika kevésbé (lásd Margocsy István *Kis magyar biedermeier*, Revizor vagy Menyhért Anna *Limonádé*, Magyar Narancs), az olvasók azonban annál inkább szerették. Aztán, ahogyan a *Túl a Maszat-hegyen* sem csak a színházban (Bábszínház, Vígszínház) és hangoskönyvben él tovább, egyes részek, betétek, például a limerickes is, bekúsztak önállóan is a köztudatba. A *Kerge ABC* (Szabó T. Annával és Tóth Krisztinával közösen) versikéi szintén. Majd életrajz, alkotói kedv, vagy a múzsa és a csókja épp jókor találkoztak, s születhetett meg a kifejezetten erős és rohamtempóban bővülő magyar gyerekirodalmi palettán még némiképp hiányzó mondókáskönyv, az *Akinek a lába hatos*. Alcíme szerint *Korszerű mondókák kisbabáknak*. Ami csak részben igaz, nem csak nekik, hanem a szülőknak éppúgy szól, ha nem jobban. Ahogy a szerző több fórumon és beszélgetésben is elmondta, őt nem a nagy, filozófikus témák érdeklik, hanem a minket körülvevő világ, a mindennapi történések, így tehát ezért

sem meglepő, hogy ezek a versikék is az apává válásról, babavárásról és megérkezésről, az első hónapok tipikus élethelyzeteiről szólnak a minket körülvevő nyelven. Nem csak a szerző, de az olvasói is felnőttek időközben, és őket is aktuálisan az foglalkoztatja, hogy „... Úgy ülsz te ott bent, kis parány / mint nagy narancsban kis gerezd ül, még nemed, neved is talány / s talán bent mégis hallja ezt fül – / beszélek hozzád, kisbabám. (*Babavárogató*). S az egész kötet alatt azt érzi az ember, hogy egyrésztől bájosak, szellemesek a mondókák, másrésztől pedig mintha kapna egy mankót. Az amúgy is mindenben bizonytalan szülő legalább a gügyögését legitimizálja, az ükülümükülüket felváltják a rímek, és még csak nem is kell erőlködni, fejet törni, meg zavarban lenni, ha más is hallja. A szülőket a sorsközösség-érzés is megnyugtatja, lehet közösen nevetni, miközben olvasgatjuk, mondogatjuk, hogy „Kisbabám, te sokat sírsz. / Mit ír erről Dr. Sears? / Fel-felébredszen éjjelente. / Mit szól ehhez Czeizel Endre? / Megéhezní jókor szoktál? Csekkoljuk le Dr.

Manó Könyvek, Budapest, 2010.

Spocknál!... (*Szakirodalom-tanulmányozgató*). Ezt a mentőöv-jellegűt erősítik a használati útmutató-szerű megjegyzések a verssorok mellett, hogy a címadó első sorú *Lábméregtető*t például „lábpszilgítás közben célszerű mondogatni”, de van, amit „nevelő célzatú döngönyöztetéshez”, esetleg babakocsis sétáláshoz, büfiztetéshez és öltöztetéshez is akad mondóka. A *Pelenkázgató* mellé eleve az került, hogy jobb, ha kívülről megtanuljuk, és tényleg, mint ahogy cipőfűzéshez sokan mondókákat mantráztak, ha ezt mondogatjuk tisztába tevés közben, nem marad ki egy lépés sem, például egész hasznos lehet, mert „Aztán jön az, hogy vagy lepisil, / vagy elugrom előle”.

A korszerűség mint fő jellemző már az alcímben hangsúlyt kap. A témaválasztás maga, akár a *Friss tinta* antológiára gondolunk, akár Tóth Krisztina Marci-verseire, nem új, vannak előképei a kortárs irodalomban is, azonban a becsempészett nyelvi regiszterek, a szleng teszik valóban nagyon frissé, maivá. Hiba lenne a hagyományos mondókákat, versikéket teljesen kihagyni a gyermekek neveléséből, az „Egy, megérett a meggy, / Kettő, csipkebokor vessző / Három, Te vagy az én párom” teljesen érthető. Míg mondjuk a ritmusát érezzük az „Apacuka, fundaluka, / Fundakává, kamanduka, / Abcug, fundaluk, / Funda kávé kamanduk.” soroknak, de a jelentését nem (szerintem a szülőknél sem merült fel, hogy lengyelül, románul, esetleg valamelyik cigány nyelven van). Mégis mi is mondogattuk óvodában, mint ahogyan azt is, hogy „Cickom, cickom, vagy-e szép lányod?” meg hogy „Szita-szita péntek, szerelem csütörtök, Dobszda.” – és akkor sem értettük, hogy mit is.

Varró Dániel versei hangzásukban, ritmusukban mindenképpen szórakoztatóak, dallamosak a babáknak, könnyen skandálhatók a szülőknél, a *Tüsszöngető*, a *Repülőző* a *Sétáltató*, ritmust adnak az adott szituációban történő cselekvéssornak. A harcos nyelvőrök szövétehetik a (túlzott) szleng használatot, például, amikor rugdalózásra bíztat „Két kezeddal hadonázz, / attól leszel nagyon ász! / Lábaiddal rúgkapálj, akkor vagy te nagy király!...” (*Kalimpáló*), de a verda, a stájsz, a szitu, trendi, rinya szavakat, vagy az anglicizmokat, „az öltöztetés nem épp partytime”. De például a mindennapok nem csak úgy szűrődnek be a versikék világába, hogy a nagymama

a piacon csülökvásárlás közben dicselkedik az unokával, hanem úgy is, hogy a család a facebookra a bábról feltöltött képeket nézegeti.

Az önreflexív költői én megjegyzései, a sorstárs szülőknél szóló kiszólások mindig humorforrások, persze nem csak csecsemő korban, de még jópár évig nem értelmezhetőek, hogy „A nyakadon mi a kolonc? Szeparációs szorongsz?” és az sem jobban, hogy „Borús és depresszált apádnak / egyetlen árva csillaga”.

Ezek a kifejezetten felnőtteknek szóló versek, és azok, amik mondókaként funkcionálnak még mindig arányban maradtak a kötetben. A bőfizés, pukizás, pisilés örök humorforrás (sajnos gyakran az amerikai tinifilmek sem bírnak kilépni ebből a tematikából), de ezek az óvodás korosztály számára is nagyon szórakoztatóak, így, mondjuk, a nagyobb testvérekkel együtt közösen is lehet őket mondani, működni – teszteltük. „[R]osszabb vagyok, mint egy / depis álom / szüleimet olykor / lepisíalom” vagy a „Miért van szükség babahasra? / hogy a fater mosogassa” sorok nagyon viccesek az ötéveseknek is.

Amik viszont amolyan varródanissá teszik a kötetet, azok a védjegyévé vált fordulatok, „Apu a monior előtt / annyi időt miért tölt? Műfordít és bérkölt”. Vagy a következő: „A kötődő nevelésnek folyomány az a tény, hogy a gyermek leevődik, ha nincs szalvéta a fején.” S nem kevésbé tipikusak ezek sem: „Ez a boka ez a toka, sokat eszem az az oka” vagy a találos kérdés: „Miért van két kis lábujj köz közt? Ott lakik a lábujjköz-szösz.”

De nem csak ez védjegy-szerű, hanem, az is, hogy nem maradtak

ki a nagy elődök sem – nem, nincs *Boci, boci* – van jópár vers, amit nem is tudunk már más ritmusban olvasni, mint, ahogy azt mi megtanultuk „...Feldobban két nagy ló...” helyett „...Elcsöppen pár nagy csepp” szól a *Nyáltörölgető* Weöres Sándor *Száncsengő* című versének hullámszásában. De ki hallhatjuk a *Csiribirit* is, és még számos ismertet. A *Höcögőket* pedig a *A walesi bárdok* üggetésének ritmusában (angolos kimértséggel mondogassuk jóvágású kisbabáknak), ami a szöveggel korrelálva különösen vicces: „...Még feje lágya, noné, be se nőtt / (tandara, tandara, dann) / s állva pisálnak utána a nők / (Tandara tandara, dann)...). Ugyanerről hazafias verziót is találunk, „...Hej, Miska, Varró Miska, a nyeregben hóc, hóc / huszár módra, magyar módra / férfiasan köpködsz!”

A Varró Mihály és apukája által életre keltett világ nagyon egységes Maros Krisztina illusztrációival. Ennek könyvszakmai elismerése, hogy az *Akinek a lába hatos* megkapta a Szép Magyar Könyv-díjat. Ez a könyv több mint a legtöbb – amúgy egyre gyakoribb – lapozó-műfajú kötet, jó szórakozás az egész családnak. És akiben felmerülne az igény – a kötet eladási mutatói, és az, hogy hány fórumon említik, ajánlják egymásnak jelzi, sokan vannak ezzel így –, hogy ne csak babaversek legyenek, hanem kövesse a líravilág a gyermek fejlődését, azoknak biztosan jó hír: már előjegyezhető az *Akinek a foga kijött*. Hogy valóban még korszerűbb mondókák lesznek-e kevésbé kisbabáknak, hogy képes-e az ebben a kötetben még jól billegtetve tartott az egyensúlyt megtartani a szülő és a gyerekek közt, s ezzel is valami egyedit hozni ismét az irodalmi palettára – kíváncsian várjuk.

► SZABÓ TIBOR BENJÁMIN

Balaton-mitológia – all in!

Podmaniczky Szilárd: Balatoni világok

Podmaniczky Művészeti Alapítvány, 2011.

Rögzítsük mindjárt az elején, hogy Podmaniczky Szilárd Balaton-könyve hasznos, élvezetes, az érdeklődést mindvégig fenntartani képes olvasmány. A Balaton egy tó (sajátos élővilággal), a Balaton emberi környezet (életmódok, létformák fontos alkotóeleme, sorsok helyszíne és alakítója), miközben a Balaton metafora is – nemzeti identitásunk szerves része. A szabadidő/pihenés metaforája, szabadságmetafora (évtizedekig a tó partján találkoztak egymással a kettészakított német családok tagjai), a luxus metaforája (a balatoni jacht-hajózáson keresztül), a lelkiismeretlen ügyeskedés metaforája (a vendégeket kihasználó-megkárosító balatoni vendéglátós gyakorlat miatt), beavatásmetafora sok nemzedék számára (a tó partjára épített úttörőtáborokban megélt első szerelem-élmények miatt), és a Balaton a nemzeti frusztráltság metaforája is (a konszenzuális „a magyar tenger” név, nagyotmondásával, semmitmondásával megengedő közlésben is a bezártság, a korlátozottság és korlátoltság beismerése). Ahogyan a Balaton első-sorban mégiscsak életérzés: egyetlen szóba sűríti a megingathatatlan életigenlést (kulturálisan, ökoszisztémásan, történeti értelemben – mindenhogyan). Podmaniczky Szilárd mindezekről írta *Balatoni*

világok című könyvét. Megkeresett olyan embereket, akik életét hosszú időn keresztül határozta meg a balatoniság (akik együtt léteznek a tóval valamilyen módon), és meséltetett velük halászatról, hajózásról, nyaraltatásról, háborúról, szerelemről, halálról. A könyv szociografikusan rögzít képeket Balaton-élményekről.

Mint minden jó könyvnek, a *Balatoni világok*nak is egy felismerés a magja. Podmaniczky megérti, hogy nem lehetne a közterek nélkül beszélni a balatoni toposzokról. Ezért nem is megkerülni, hanem átfordítani igyekszik ezeket. A Balaton-közhelyekkel (szinte az összesséssel) dolgozik, de nem felmondja, hanem számba veszi, autentikus adatközlőkkel (az *Ó, mely sok hal terem az nagy Balatonban* közhelyet egy idős halással, a *Zimmer Frei* közhelyet egy vendéglátóssal; stb.) beszélteti körbe, és mivel személyes nézőpontból, egy-egy élettörténet specifikumain keresztül látunk rá a Balaton jól ismert (gazdasági, kultúrhistoriai, lokál-identológiai) karakter-paneljeire – azok nem is panelekként, hanem valódi, jelenésekben és üzenetekben gazdag *világként* működnek.

Az más kérdés, hogy ami a *Balatoni világok* erőssége, ugyanaz a gyengesége. Vagy nem az, de *abból ered*. A kötet szerzője író: művész.

Nem történész, nem helytörténész, nem szociográfus – nem kutató. Ez legalább két dolgot jelent (legalább két szempontból meghatározza a kötet szöveganyagának mély struktúráját). Egyrészt Podmaniczky mint prózaíró (művész látásmódjából és művészi praxisából következően) olyan szintű probléma- és témaérzékenységgel bír, amelyet kutatók nem érhetnek el. Csalhatatlanul érzi, hogy melyek azok a történetek, amelyek a legplasztikusabban, legélményszerűbben képesek megjeleníteni a (mára jórészt letűnt, elveszett) balatoni életmódokat, léthelyzeteket, vagyis a nagy Balaton-mítosz eredőjét, atomi építőelemeit. Másrészt viszont (gyanítom, szintén művész voltából következően) hiányzik belőle a(z) (egyetemi) szociográfus tényekkel, részletekkel szembeni alázata, a tudós pontossága, gondossága. A kötetben felhasznált történetek forrásai sokszor csak homályosan jelöltek (a begyűjtött információk szerkesztésének módszere teljesen

jelöletlen), a kötetben szereplő néhány, történelmileg is fontos esemény (például a *Pajtás* nevű gőzhajó 1954-es elsüllyedése, amely a magyar történelem legsúlyosabb hajótragédiája) leírásához és (helyenként nagyon erősen konnotált) elemzéséhez sem tartoznak sehol hivatkozások, és egyáltalán, az egész mű egy hatalmas módszertani anomália, ebből a szempontból. A szociográfiai munkák jellemzője, hogy interszubjektív módon egyértelmű formában (ellenőrizhetően) kísérlik meg leírni egy-egy kiválasztott közösség tagjait, azok életét, egymáshoz való viszonyukat, mentális tartalmaikat (szokásaikat, identitásukat, érzelmhorizontjukat), körülményeiket, környezetüket. Podmaniczky könyve nem ilyen, nem vehető komolyan tudományos értelemben (formailag), és arról sem győző meg, hogy egy, a megfigyelőtől (itt, egyben: szerzőtől) független Balaton-képet kapunk. De láthatóan nem is ez a célja. Ő nem a *Balatoni* írja le, hanem azt írja meg, hogy a balatoni emberek milyen (sokféle) módon, és pontosan milyen élményekben keresztül élnek meg balatoniságukat. A *Balatoni világok* a Balaton szubjektív atlasza, próza – irodalom. Miközben nem az irodalom nyelvén, nem Podmaniczky próza-nyelvén szólal meg, hanem egy nagyon erősen visszametszett, metonimikus, depoetizált regiszterben. Tropológiai értelemben ennek a szövegnek nincsenek rétegei, nem mozgat szimbólumokat, se szügesztív képeket, nem kommunikál művészi üzenetet, nem rögzíti saját céljait, szándékait, üzeneteit. Podmaniczky könyve az, aminek látszik: nagyon sok non-fiction történet egymás mögé helyezve. A gyűjteményes, mellérendelő jelleg abban is tetten érhető, hogy ezt a művet nem feltétlenül kell lineárisan/szekvenciálisan olvasni. Ha random sorrendben olvassuk is, a befogadás minőségén ez nem változtat. Utóbbi jellemző jegy az irodalomnak nem, vagy csak nagyon

ritkán sajátja. Vagyis a *Balatoni világok* nem is tekinthető problémátlanul irodalmi műnek, inkább egy érdekes, izgalmas ismeretterjesztő szöveggyűjtemény és album (sok fotóval), amelyet Podmaniczky (elsősorban) nem írt, de szerkesztett, hiszen a szövegtörzs kilencven százaléka az adatközlők E/1-es visszaemlékezéseiből áll/épül. Ezzel már harmadik helyre próbálom besorolni a *Balatoni világokat* (szociográfia, próza, ismeretterjesztő album), és, nem meglepő módon, az tűnik legérvényesebb megállapításnak, hogy mindhárom igaz, miközben egyiknek sem felel meg maradéktalanul.

A konkrét történetek életszerűsége magabiztos erő kölcsönöz a könyvnek. Gazdag, izgalmas szövegvilág. A Lellén jég alá merült embert Udvarinál fogták ki a halászok tavasszal, jó harminc kilométert tett meg a hulla a befagyott felszínű tóban. Egy legendás balatoni kikötőőr kötéllel és hálós szatyrral (a szatyorban hússal) fogdosta ki a hatvankilós harcsákat (horog nélkül – a hal, recés szája miatt, nem tudja elengedni a szatyrot, ha a benne lévő húsról egyszer ráharapott. Balatonbogláron francia hadifoglyokat őriztek a második világháború alatt; a foglyok színházat alapítottak, bokszmecceket szerveztek a városban, szabadon jártak-keltek, társasági életet szerveztek, tulajdonképpen kolóniaként éltek Bogláron. A balatoni hajók egy részét tulajdonosaik úgy mentették meg a háborús pusztítástól, hogy a tó mélyebb részén (a fenékre tesz megnyitásával) elsüllyesztették (majd a béke eljöttével kiemelték, és újra üzembe helyezték) a gőzösöket. A Balaton legendás erős embere volt Árok Feri, aki egy (épp Balatonbogláron időző) vándorcirkusz végzetévé is vált. A cirkusz kedvelt állatos száma volt a medvével birkózás. A vállalkozó kedvű néző összemérhette erejét a vasállattal, a cirkusz komoly pénzdíjat ígért a küzdelemben felül kerekedőnek, és mindig a medve győzött, egészen addig, amíg Árok

Feri félholtra nem verte a kétmázsás állatot, a cirkuszigazgató könyörgött neki, hogy ne bántsa tovább szegény (kétmázsás) párát. Révfülöp és Balatonboglár között a hideg teleken mindig vesszőhidat építettek a jégre, az emberek egy kifeszített kötélbe kapaszkodva (biztonsági okokból?) keltek át a befagyott tavon, árut szállítottak, kereskedtek, meglátogatták a rokonaikat.

A műfaji és funkcióbeli (fentebb említett) kontamináció sok esetlegességet szül, ám ezek nem zavaróak egyáltalán. Ahogy kifejezetten bosszantóak viszont a könyv direkt hibái. Az adatközlők visszaemlékezései olyan tömegben cipelnek magukkal stiláris igénytelenségeket (szóismétléseket, nyílt grammatikai tévesztéseket, pongyolaságokat, a gondolkodás zavarosságára és korlátoltságára utaló nyelvi helytelenségeket), hogy azok már nem segítik rajzolni a beszélő karakterét, de rontják az elmesélt történetek élvezeti értékét. Podmaniczkynek itt igenis feladata lett volna (nyilván, az alaulstilizáltság megtartása mellett) a szövegek gondozása, de ez nem, vagy csak elégtelenül történt meg. A gondozatlanság másik árulkodó jele a könyvben maradt rengeteg helyesírási pontatlanság, nyomdahiba. Kár, mert ezek könnyen elkerülhetők, ki nem kényszerített hibák.

Podmaniczky írja fülszövegében, hogy „[a]mikor a sokadik beszélgetésen is túl voltam, magam is meglepődtem az eredményen, mintha egy élő regény kerekedne ki előttünk”. A mondat nyilván marketing célokat szolgál, önpozicionáló feladata van, a kritikát mégis ennek a mondatnak igazolásával és tagadásával zárom. A *Balatoni világok* semmiképp se regény (nem modellezi a világot, nincs szervesülő struktúrája, nem a széppróza nyelvén szólal meg) – de az biztos, hogy élő, eleven, pózoktól és allűröktől mentes alkotás. Jó elfoglaltság egy szombat délutánra.

Az előző számunk tartalmából

Kiss Anna, Zalán Tibor, Géczi János, Győri László, Acsai Roland, Molnár Lajos, Magyar Barna, Vass Tibor, Oláh András, Rapai Ágnes, Gergely Edit versei

Szalay Zoltán, Kozma Mária, Száz Pál prózája

Elek Tibor beszélgetése Kiss Annával, Jánosi Zoltán tanulmánya Kiss Annáról

Falusi Márton Nagy Lászlóról, Korpa Tamás Szilágyi Domokos levelezéséről

Shah Gabriella és Gyarmati Gabriella Csohány Kálmánról és Kohán Györgyről

Darvasi Ferenc, Elek Tibor és Kiss László az idei POSZTról és a Békés Megyei Jókai Színház elmúlt évadáról

Kritikák Dobás Kata, Koncz Tamás, Darvasi Ferenc, Kolozsi Orsolya, Kovács András Ferenc, Egressy Zoltán, Grendel Lajos, Géczi János kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrássy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni.
Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszborítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.